

מידעת

כתב עת לחקר המידע והספרנות

גיליון מספר 5 | יוני 2009 | סיוון תשס"ט

3	דבר העורכת
4	מאמרים מחקריים
4	הקשר בין קריאת ספרים להכנת הנקרא ולכישורים לשוניים: מחקר התפתחותי פסיכולינגוויסטי
19	פורומים באינטרנט של הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים
44	השוואה בין אתרי חדשות ישראלים בשפה הרוסית ובשפה העברית
59	מהן מילים "דומות במשמעותן" וכיצד הן מסייעות לאחזור מידע
70	ספריות ציבוריות
70	סיכום הפעילות בתחום הספריות הציבוריות בשנת 2008
79	סקירת ספרים
79	ספרות השואה, סופרי המחנות ומחברי הרומנים: סקירת ספרי יעץ בנושא ספרות השואה
84	ABSTRACTS
85	תוכן באנגלית
	התמונות צולמו בספרייה העירונית קריית שפרינצק בחיפה.

עורכת
אורלי נתן
meidaat@gmail.com

יו"ר המערכת
ד"ר אירית גץ
gatzir@mail.biu.ac.il

מערכת
פרופ' יהודית בר אילן
ד"ר קרול הופמן
פרופ' משה יצחקי
עמי סלנט
ד"ר זהבה שמר

עריכה לשונית
ניצה פלד

עריכה גרפית ודפוס
מילניום איילון תשלובות דפוס בע"מ

כתובת המערכת
מרכז ההדרכה לספריות בישראל
רח' ברוך הירש 22
בני-ברק 51108, ת.ד. 801
טל. 03-6180151
פקס. 03-5798048
דוא"ל. icl@icl.org.il
www.icl.org.il

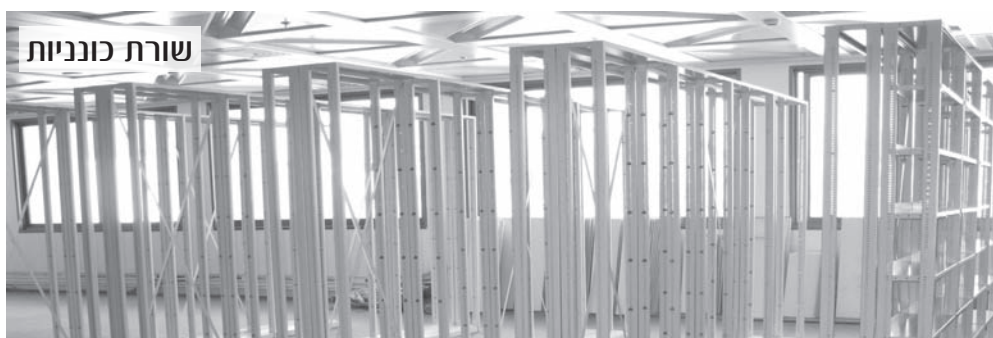
מידעת:
כתב עת לחקר המידע והספרנות
© כל הזכויות שמורות למרכז ההדרכה לספריות בישראל

מייסדי המרכז
משרד החינוך והתרבות,
ארגון ספרי ישראל (אסי")
בית הספר לספרנות,
ארכיונאות ומידע
באוניברסיטה העברית בירושלים.

קומפקטוס חוגגת יובל

חברת קומפקטוס עין החורש חוגגת 50 שנות פעילות בתכנון, יצור, התקנה ושירות של ספריות וארכיונים. אנחנו מודים לכל הלקוחות שבחרו במוצרים שלנו ומאחלים לקהל הספרנים והמידענים המשך שיתוף פעולה פורה.

בהזדמנות זו, רצינו לספר לכם על פרויקט יפה שסיימנו ממש בימים אלו:
הספרייה המרכזית במכללה האקדמית ספיר בשער הנגב.

תחילתו של הפרויקט היתה בשנת 1998 כשהמכללה הפכה לישות עצמאית. כעת, בוצע שלב ב' בכל 3 הקומות של האגף החדש שכולל - 3,260 מטרים של מדפים המיועדים ל- 114,000 ספרים. הכונניות צופו בפנלים מעץ כדי להתאים לעיצוב הכללי של הספרייה. בנוסף, הותקן בחדר צדדי מתקן קומפקטוס עבור 13,000 קלטות וידאו ומדיה דיגיטאלית.

קומפקטוס אגש"ח בע"מ קיבוץ עין החורש, ד.ב. חפר 38980
טל. 04-6250215, פקס. 04-6250300, אתר: www.compactus.co.il

קוראות וקוראים יקרים,

ב-2008 נכנס לתוקפו התיקון חוק הספריות, בזכותו גדלה התמיכה הכוללת של הממשלה בספריות ב-11 מיליון ש"ח. במהלך שש שנים הקרובות אמורה התמיכה תגיע לסך 85 מיליון ש"ח. בזכות תוספת זו הצליחה המחלקה לספריות להוביל כמה שינויים משמעותיים ובראשן דרישה לבטל את דמי הקריאה בספריות הציבוריות. על כך ועל נושאים רבים אחרים הקשורים בספריות הציבוריות, תוכלו לקרוא בדוח השנתי של המחלקה לספריות המופיע בגיליון זה.

בגיליון הנוכחי מופיעים ארבעה מאמרים המציגים מחקרים מרתקים המעניינים מאוד לקריאה וקשורים לחיים היומיומיים. במאמר הראשון מוצג מחקר של דפנה קפלן ודורית רביד, שנעשה בשיתוף המרכז להדרכת ספריות על הקשר בין קריאת ספרים להבנת הנקרא ולכישורים לשוניים. זהו נושא שעשוי לעניין את הספרניות בבתי הספר ובספריות הציבוריות משום שהבנת הנקרא הוא אחד הכישורים החשובים ביותר שילדים צריכים לרכוש בשנות בית הספר. מטרת המחקר הייתה לבחון את הקשר בין מידת הקריאה של ספרים, מחד גיסא, וקריאת עיתוני נוער וזמן התכתבות בצ"ט, מאידך גיסא לבין רכישת ידע והבנת הנקרא בקרב ילדים דוברי עברית לאורך שנות ההתבגרות. ההשערה, כפי שאפשר לצפות, הייתה שיימצא קשר חיובי בין מידת קריאת ספרים להבנת טקסטים כתובים ולידע לשוני. אולם החוקרות שיערו גם שקריאת עיתוני נוער ודיבור בתוכניות צ"ט במחשביקדמו אף הם את הבנת הטקסטים ואת הידע הלשוני. ואמנם, נמצא, שככל שהילדים קורא יותר ספרים, הם בעלי ידע לשוני טוב יותר ומבינים טוב יותר את הנקרא. אך הן מצאו גם, שככל שהילדים מדברים יותר בצ"ט וקוראים יותר עיתוני נוער, יש להם פחות ידע לשוני והם מבינים פחות טוב טקסטים.

בהמשך מופיעים שני מאמרים המציגים שימושים אינטנסיביים באינטרנט: המאמר השני מציג ממצאי מחקר של ליאורה כוכבי ויהודית בר אילן, הדן בתרומתה ומשמעותה של ההשתתפות בפורומים באינטרנט עבור הורים ובני משפחות של ילדים בעלי צרכים מיוחדים, בהתמודדות היומיומית עם גידול הילדים. המחקר התמקד בניתוח התנהגות מידע והתנהגות איתור מידע של חיי היומיום שלהם. התברר הפוטנציאל שיש להשתתפות בפורומים עבור אותם הורים וקוראי משפחה לילדים בעלי צרכים מיוחדים. החילופין וההתחלקות במשאבים מתקיימים הודות לתמיכה העמיתית. תרומה חשובה נוספת העולה מן המחקר היא השילוב הפורה, שנוצר בין ידע מתוך התנסות (של ההורים) לבין ידע מתוך מומחיות (של אנשי המקצוע). בגוף המאמר מצוטטים דיונים מרגשים מאוד הממחישים מאוד את החשיבות העצומה בקיומם של פורומים.

המאמר השלישי של סנונית שהם וסבטלנה גופשטיין, מציג מימד נוסף באינטרנט המשקף את החברה בישראל - הקהילה של דוברי הרוסית. זאת פיתחה תשתית חברתית-כלכלית עם מאפיינים של אוטונומיה תרבותית, כאשר אחד הסממנים הבולטים שלה הוא מגוון אמצעי תקשורת בשפה הרוסית, כולל אתרי חדשות. המאמר בדק והשווה אתרי חדשות ישראלים ברוסית ואתרי חדשות ישראלים בעברית, כדי ללמוד אם קיימים הבדלים ברמת עדכניות, אובייקטיביות ואמינות הדיווח, וכן בצורת הגשת המידע ודפוסי העיצוב של אתרי החדשות בשתי השפות.

המאמר האחרון "מהן מילים דומות במשמעותן וכיצד הן מסייעות לאחזור מידע" מאת מעיין זיטומירסקי-גפת, עוסק בכלשנות אך בעצם מעלה בעייה בה נתקלים כמעט בכל חיפוש, מילים דומות או נרדפות. יישומים רבים לניתוח והבנת השפה זקוקים למנגנון לזיהוי מילים וביטויים דומים במשמעותם, כך שניתן להחליפם זה בזה בטקסט תוך שמירה על המשמעות של ההקשר. אך כיום לא קיימת הגדרה ברורה לסוג כזה של יחסי דמיון בין מילים. מטרות עבודה זו הן להגדיר יחס כזה תוך דיון והשוואה ליחסי דמיון הידועים בספרות ולהראות את השימוש הפרקטי שלו ליישומים כמו אחזור מידע. לאחר התבוננות ביחסי הדמיון הקיימים הוגדר יחס גרירה לקסיקלית כיחס דמיון חדש והדוק יותר סמנטית. מתוארת גם השוואה בין יחסי דמיון "קלאסיים" ליחס שהוצע ונמצא, כי אכן מדובר ביחס סמנטי חדש שאיננו מבוסס על ידי יחסים אחרים הידועים כיום ואשר תואם בצורה טובה יותר את צרכי היישומים. הניסוי שנערך במסגרת עבודת הדוקטורט של זיטומירסקי-גפת העלה כי השימוש במילים הגוררות לקסיקלית את מילות השאלתא לאיתור מסמכים רלוונטיים עשוי להגדיל ואף להכפיל הן את ערכי הדיוק והן את ערכי המיצוי של מערכת האחזור.

קריאה מעניינת,

אורלי נתן

הקשר בין קריאת ספרים להבנת הנקרא ולכישורים לשוניים: מחקר התפתחותי פסיכולינגוויסטי

דפנה קפלן ודורית רביד

הבנת הנקרא הוא אחד הכישורים החשובים ביותר שילדים צריכים לרכוש בשנות בית הספר. מטרת המחקר הנוכחי היתה לבחון את הקשר בין מידת הקריאה של ספרים, מחד גיסא, וקריאת עיתוני נוער וזמן התכתבות בצ'אט, מאידך גיסא לבין רכישת ידע לשוני (מורפולוגי ותחבירי) והבנת הנקרא בקרב ילדים דוברי עברית.

נבדקו 94 ילדים ממשפחות ממוצא סוציו-אקונומי בינוני-גבוה בשלוש קבוצות גיל: תלמידי כיתה ד' (בני 9-10), תלמידי כיתה ז' (בני 12-13), ותלמידי כיתה י"א (16-17). כל הנבדקים היו דוברי עברית ילידיים ללא הפרעות שפה או למידה. הנבדקים נבחנו בשני תחומים: בתחום הבנת הנקרא קראו הנבדקים שישה טקסטים משתי סוגות - שלושה סיפורים ושלושה טקסטים אקספוזיטוריים. לבדיקת הידע הלשוני נבנו 20 מבדקים של ידע המתגבש בגיל בית הספר בתחומי המורפולוגיה של הנטיה והגזירה, מורפו-תחביר ותחביר. כל המבדקים הועברו בכתב. לבדיקת מידת הקריאה של הנבדקים חובר שאלון קריאה שכלל שני חלקים: בחלקו האחד נשאלו הילדים שאלות לגבי מידת קריאת ספרים, עיתוני נוער והתכתבות בצ'אט, ובחלקו השני - נערך מבחן התואם למבחן מוכר באנגלית שפותח על ידי סטנוביץ (Title Recognition Test - Cunningham & Stanovich, 1990) המבחן כלל רשימת שמות ספרים אמיתיים ולא אמיתיים, והקוראים צריכים היה לסמן אלו מהם הם מכירים. רשימות שמות הספרים הותאמו לגילאים השונים של הנבדקים.

נמצא, שככל שהילד קורא יותר ספרים הוא בעל ידע לשוני טוב יותר ומבין טוב יותר את הנקרא. עוד נמצא, שמבחן סטנוביץ תורם תרומה ייחודית מעבר לגיל להסבר השונות בין הקוראים בהבנת טקסטים ובידע לשוני, כלומר, קושר בין מידת הקריאה לבין הבנת הנקרא וידע לשוני. ואולם מצאנו גם מתאם שלילי בין קריאת עיתוני נוער להבנת טקסטים, וכן בין התכתבות בצ'אט לרמת הידע הלשוני.

מבוא

המחקר המתואר במאמר בדק את הקשר בין קריאת ספרים לשתי יכולות המתפתחות בגיל בית הספר: התפתחות ההבנה של טקסטים כתובים בעברית, והתפתחות יכולתם הלשונית של ילדים לאורך שנות בית הספר. תחילה נתייחס להבנת טקסטים כתובים, לאחר מכן להתפתחות היכולת הלשונית בגיל בית הספר ולבסוף לקשרים בין התחומים.

הבנת טקסטים כתובים

שלא כדיבור, קריאה וכתביה אינן נחלתם של כל בני אנוש, והן מהוות ידע שלרוב אינו נרכש באופן טבעי ומחויב אלא טעון לימוד מכוון. בראשית תהליך רכישת הקריאה נדרש לימוד של מאפייני היחידות הגרפיות המרכיבות את מערכת סימני הכתב, וכן נדרשת יכולת זיהויים ופענוחם. כלומר, הקורא צריך קודם כול לזהות את היחידות הגרפיות ולפענח אותן, ובהמשך משמשת יכולת זיהוי זו

כבסיס להבנת התוכן של יחידות אלה והקשר ביניהן. הקורא אמור להפיק משמעות מהכתוב, הן מן היחידות הקטנות המופיעות בין הרווחים - קרי: מילים, והן מן הקשרים ביניהן, החל מרמת הצירוף והפסוקית, עבור לרמת המשפט והפסקה, וכלה בטקסט השלם. היכולת להפיק מסר בעל משמעות מן הכתוב מסתמכת בו-זמנית על כמה סוגי ידע: ידע לשוני של יחידות השונות באורכן וברמת המורכבות שלהן, כמתואר לעיל; ידע עולם בכלל הקשור לנושא המדובר בטקסט; ידע על התסריט המשמש לו בסיס ומסגרת; וכן כישורים קוגניטיביים כלליים, כגון שימוש בתהליכי זיכרון לטווח קצר (זיכרון עבודה) ולטווח ארוך ויכולת בניית היסקים (Snow, Burns & Griffin, 1998; Perfetti, 1994; Snyder & Downey, 1991).

המחקר עסק בהבנת שיח רציף כתוב. השיח הנו יחידת משמעות בעלת רצף מבעים המתפקדת כיחידה מלוכדת: אין אפשרות

ד"ר דפנה קפלן אוניברסיטת תל אביב, dafnak@macam.ac.il
פרופ' דורית רביד, אוניברסיטת תל אביב, doritr@post.tau.ac.il
המחקר נערך בשיתוף משרד המדע התרבות והספורט/ מנהל התרבות/ המחלקה לספריות, איגוד מנהלי הספריות ומרכז ההדרכה לספריות בישראל.

התפתחות מאוחרת של ידע לשוני

בשנים האחרונות התרחב המחקר העוסק בהתפתחות שפה אל מעבר לגיל הגן, ונמצא שתהליך התפתחות השפה ממשיך בשנות בית הספר ועד גיל הבגרות, Berman, 1995, 1997a, 1999; Nippold, 1988, 1998; Ravid & Avidor, 1998; Scott, 1988). רוב החוקרים מסכימים, שלילדים גישה לרוב המבנים המורפו-תחביריים של שפתם כבר לפני גיל בית הספר, אולם אין להשוות את יכולתם לשליטה הלשונית הבשלה שיש למבוגר, ואפילו לא לרמתו הלשונית של ילד בן עשר או של נער בגיל ההתבגרות.

התפתחות השפה מתרחשת ביחסי גומלין עם ההתפתחות הקוגניטיבית של הילד. בשנות בית הספר חלה התפתחות קוגניטיבית משמעותית אצל הילדים. הילד עובר מחשיבה קונקרטית לחשיבה מופשטת, מתפתחים הזיכרון והחשיבה עליו (מטא-זיכרון), וכן, מתפתחות אסטרטגיות של ארגון מידע ויכולת פתרון בעיות (Flavell, Miller & Miller, 1993). בתהליך המתחיל בגיל הגן והולך ומתפתח בגיל בית הספר, מבטאים הילדים תחילה רעיון אחד בהתאמה לצורה לשונית אחת. בהמשך, הם מפתחים חשיבה על כמה פונקציות בו-זמנית, דבר שמאפשר להביען בעת ובעונה אחת בצורה לשונית אחת, ולהפך - הבעת אותו רעיון בכמה צורות לשוניות (Berman, 1997b; Karmiloff-Smith, 1979, 1986, 1992).

השפעה מכרעת על התפתחות השפה בגיל בית הספר נובעת מהתפתחות האוריינות הלשונית, המוגדרת על ידי רביד וטולצ'ינסקי (Ravid & Tolchinsky, 2002) כשליטה בכלל גוני הלשון. בגיל זה כוללת האוריינות הלשונית את לימוד מערכת סימני הכתב מחד גיסא, ואת רכישת הצורות הלשוניות המאפיינות את סגנון השפה הכתובה, מאידך גיסא (Pontecorvo & Orselini, 1996). בגיל בית הספר נחשף הילד למגוון עשיר של מבנים לשוניים המתאימים להקשרים שונים: אופנות (ובופה או כתובה), משלב (רמת פורמליות, מצב חברתי או תקשורתי) וסוגה (סוגי שית, כגון: שיחה, סיפור, כתיבה אקדמית) (Berman, 1999; Olson, 1994; Ravid & Tolchinsky, 2002; בלום-קולקה והוק-ליכט, 2001; שראל, 1999). הילד נדרש להשתמש בסוגות חדשות ומגוונות ולעבור מסוגה לסוגה ומאופנות אחת לשנייה. הוא לומד להשתמש באופציות לשוניות שונות ולבחור את המתאימות לו בהקשר מסוים. למיומנויות אלה נדרשים ידע לשוני וגמישות בשימוש הלשוני ברמה ההולכת וגדלה עם הגיל (Berman, 1997a, 1997b; Ravid & Tolchinsky, 2002). העיסוק הישיר בשפה בשיעורי לשון תורם אף הוא לשליטה בצורות לשוניות.

התפתחות האוריינות מאפשרת, מקדמת ומחייבת חשיבה על הלשון, ומכאן גם התפתחות של היכולת המטא-לשונית, כלומר, הפעלת הידע הלשוני לשם התייחסות ללשון כאובייקט לעיון בפני עצמו ולא רק ככלי לשימוש (Bialystock, 1993; Gombert, 1992; Karmiloff-Smith, 1992). ההתפתחות המטא-לשונית, בעיקר ערנות פונולוגית ומורפולוגית, מקדמת את לימוד הקריאה

להבין בנפרד את משמעות המילים והמשפטים המרכיבים את היחידה המלוכדת ללא הקשר למשמעות השלמה של השיח (Halliday & Hasan, 1989). הבנה טובה של טקסט דורשת מהקורא לא רק לפענח מילים ולהבין משמעות של צירופים ושל משפטים בודדים, אלא לזהות את הקשרים והיחסים בין חלקי הטקסט השונים ולכנות ייצוג קוהרנטי של משמעות הטקסט כולו (Van Den Broek, 1994). בהבנת יחידות ארוכות של שיח כתוב נזקק הקורא להפעלת תהליכי עיבוד ברמות שונות: הקורא נדרש להשתמש בתהליכי פענוח ברמת האות והמילה, בתהליכי עיבוד של המילון, המורפולוגיה והתחביר, ובאינטגרציה של הידע הלשוני ברמה הגלובלית של הטקסט (Karmiloff-Smith, 1992, 1979).

חוקרים רבים, ביניהם ג'והנסון-ליירד (Johnson-Laird, 1983), ון-דייק וקינטש (Van Dijk & Kintsch, 1983) מתחום חקר הקריאה, ואמוט (Emmot, 1997) מתחום הפסיכולינגוויסטיקה, מסכימים שתוך כדי תהליך הבנת טקסט, בונה הקורא ייצוג של העולם המתואר בו. תהליך ההבנה הוא תהליך פעיל של יחסי גומלין בין הקורא לטקסט, שבו מפעיל הקורא תהליכי הסקה תוך אינטגרציה של ידע המופק מן הטקסט וידע כללי על העולם של הקורא (Oakhill, 1994; Perfetti, 1994; Van Den Broek, 1994). הקורא משתמש בשילוב של אסטרטגיות כדי להפיק את המשמעות מן הטקסט: מטה-מעלה, כלומר מזיהוי היחידות הקטנות המרכיבות את הטקסט אל פענוח היחידות הגדולות יותר; וכן מעלה-מטה, תהליך שבו הקורא בונה משמעויות על משוערות על פי מבנה הטקסט והנושא שלו, שאותן הוא מאשש או מפריך בהמשך (Katzemberger, 2004; 1989; Nir).

בניגוד לאופנות הדבורה, שבה לרוב נמצאים הדובר והשומע בזמן ובמקום משותפים, בדרך כלל מרוחק הקורא מן הכותב בזמן ובמקום. הבדל זה משפיע הן על דרכי העברת המסר והן על דרכי הבנתו. בזמן דיבור, השומע מבין את המסר כשהוא נעזר באמצעים פרוזודיים (שינוי טעם, עוצמה, דגש ואיכות קולית), הקשר חוץ לשוני ואמצעים פארא-לינגוויסטיים (ג'סטות, הבעות פנים, שפת גוף), וכמו כן, הוא יכול לבקש הבהרות מיידיות. בקריאה, לעומת זאת, צריך הקורא להסתמך על אמצעים לשוניים בלבד. לכן מחפש הקורא הבהרות בתוך הטקסט ומסתמך על אמצעי קישוריות, כגון מילות חיבור ואמצעים וביטויים אנפוריים (Chafe, 1994; Horowitz & Samuels, 1987; Halliday & Hasan, 1976, 1989; Olson, 1994).

המחקר הנוכחי עסק בקריאת טקסטים מסוגות שונות, סיפורים וטקסטים עיוניים. הטקסט הסיפורי היה בעל אופי דינמי ואפקטיבי, ועסק באירועים ובפעולות של הדמויות המתוארות, וכן ברגשות ובמחשבות של הגיבורים. לעומתו הטקסט העיוני הוא בעל אופי כללי מרוחק ומופשט, והוא עוסק ברעיונות ובמידע (Berman, 2005; Nir-Sagiv, 2004).

ופועליים ארוכים, "כבדים" ומורכבים (Berman & Ravid, 1999; Ravid, Van Hell, Rosado & Zamora 2002). בשנות בית הספר מתפתחת המודעות המורפוטחבירית (Ravid & Geiger, 2009; Ravid & Malenky, 2001; Ravid & Saban, 2008). אחד ההיבטים החשובים בהתפתחות לשונית מאוחרת הוא פיתוח היכולת לגייס מבנים מורפו-תחביריים לשימוש ההולם מטרות תקשורתיות שונות. בקרב דוברי שפות שונות נמצא הבדל בין ילדים (9-10, 12-13, 15-16) לבין מבוגרים, בשימוש באמצעים לשוניים ובהתאמתם לשיח כתוב ודבור ולטקסט עיוני וסיפורי (Berman & Ravid, 1999; Berman & Verhoeven, 2002).

הקשר בין קריאת ספרים לידע לשוני והבנת הנקרא

מחקרים רבים שנערכו לגבי השפה האנגלית בדקו את השפעת הקריאת סיפורים לילדים בגיל הגן על תפקוד אורייני בבית הספר. בהשוואה בין מחקרים שונים נמצא שהקריאת ספרים לילדים על ידי הורים בגיל הגן תורמת לשיפור כישורי השפה ומשפיעה על כישורי אוריינות התחליתיים, מודעות פונולוגית ורכישת קריאה וכתביה (Bus & van IJzendoorn & Pellegrini, 1995; Scarborough & Dobrich, 1994). לטענת החוקרים, בזמן ההקשבה לסיפורים המוקראים נחשפים הילדים למבנה הסיפורי הקלאסי, וחשיפה זו מהווה בסיס להבנת טקסטים בעתיד (Cochran-Smith, 1984). כמו כן, נחשפים הילדים למשלב (register) השפה הכתובה המאופיינת בצורות לשוניות השונות בחלקן מאלו של השפה הדבורה, חשיפה התורמת להתפתחות השפה שלהם (Sulzby, 1985). במחקר אורך שבדק השפעת הקריאת ספרים בגן על כישורי קריאה בכיתות א' ו-ד' נמצא, שקריאת ספרים בגן ניבאה רכישת ידע טוב יותר של אוצר מילים בגן ורמה גבוהה יותר של הבנת הנקרא בכיתה ד', וכמו כן ניבאה מידת קריאת ספרים לשם הנאה בכיתה ד' (Senechal, 2006). בסדרת מחקרים על ילדים דוברי עברית ממצב סוציו-אקונומי נמוך נמצא, שהקריאת ספרים על ידי הורים בגן תרמה, בין השאר, לקידום היכולת הוורבלית של הילדים, כפי שדורגה על ידי הגננת (Aram & Levin, 2002) ולהעשרת אוצר מילים (Aram, 2006). כמו כן, נמצא קשר בין רמת האוריינות בבית (קיום כלים המשמשים לאוריינות והצלחה בשאלון היכרות שמות ספרים) לבין הבנת טקסטים במחקר אורך מגיל גן לבית הספר (Aram, 2005).

סטנוביץ' וקנינגהם (Stanovich & Cunningham, 1990) בנו מדד לחשיפה לקריאה, שכלל שמות של ספרים קיימים ולא קיימים. הנבדקים היו צריכים לסמן אילו ספרים הם מכירים מתוך הרשימה שהוצגה להם. בדרך זו ניסו החוקרים להשוות בין הקוראים ולנפות דיווחים לא אמיתיים. בהמשך פיתחו גם מדדים שכללו רשימות של שמות סופרים ושל כותרי כתבי עת ועיתונים. חוקרים אלה מצאו, שחשיפה רבה יותר לקריאה משפיעה על ידע אורחוגרפי, ובכך תורמת לעילות בזיהוי מילים כתובות וליכולת איות, גם כאשר מפקחים על ההבדלים ביכולת הקידוד. כמו כן, קיים מתאם בין חשיפה לטקסטים כתובים לבין מדדי אוצר מילים,

והכתיבה, ומתקדמת כתוצאה מלימוד זה (Bentin, 1992; Levin, 2002; Ravid & Rappaport, 2001; Ravid & Tolchinsky, 2002).

חקר רכישת הלשון עוסק בשלושה רבדים עיקריים של ידע:

הרמה המילונית של אוצר מילים, הרמה הדקדוקית של המרת הצורות הפנים-לשוניות (מורפולוגיה) והחיבור בין מילים וצירופי מילים למשפטים (תחביר), ולבסוף רמת הטקסט או השיח הרצוף של קישוריות בין פסוקיות ומשפטים לבין יחידת שיח גלובלית. בנוסף לכך נבחן הידע המטא-לשוני. להלן נסקור בקצרה את ההתפתחות בכל אחת מרמות אלו.

רכישת הלקסיקון: בשנות בית הספר חל גידול ניכר הן באוצר

המילים והן בהרחבת העומק הסמנטי של המילים הקיימות (Anglin, 1993; Clark, 1993). בד בבד עם ההתפתחות הקוגניטיבית מתחיל הילד להבין ולהפיק גם סוגים שונים של שפה פיגורטיבית (מטפורות ודימויים) (Nippold, 1988, 1998), וכן להבין ולהפיק "מילים ארוכות", כלומר, סוגים שונים של "שפה נוסחאית" (formulaic language) - ביטויים, צירופים כבולים, ניבים ופתגמים.

התפתחות מורפולוגית ותחבירית מאוחרת: בעקבות החשיפה

לשפה הכתובה, רוכשים הילדים מבני לשון נוספים שאינם שכיחים בשפה הדבורה. למבנים אלה קיימות, לרוב, חלופות המופיעות בלשון הדבורה ונרכשות בגיל צעיר יותר (Berman, 1997a; Ravid, 1997). בעברית נחקרו מבנים מורפו-תחביריים האופייניים לשפה הכתובה: רכישת הסביל (Alfi-Shabtay, 1999; Berman, 1987; Berman 1997a; Clark & Berman, 1984; Levin et al. 1997a), כינויים חכורים וסמיכות כפולה (Berman, 1997a; Clark & Berman, 1984; Levin et al. 1997a, b; Ravid & Zilberbuch, 2003a, b; Ravid & Avidor, 1998; Ravid & Cahana-Amitay, 2005) ורכישת מבנה הצירוף השמני (Ravid, Van Hell, Rosado & Zamora, 2002). במחקרים אלה נמצא שילדים רוכשים את השימוש בצורות אלה לאורך שנות בית הספר ומשתמשים בהן בעיקר בשפה הכתובה, ורק מבוגרים משתמשים בהן יותר בהרחבה, תוך התאמה לסוגה ולאופנות.

ניתן לומר כי בשנות בית הספר לומדים הילדים תחביר "חדש" - תחביר המתאים לשפה הכתובה, הם לומדים להפיק תחביר בעל לכידות גדולה יותר בין יחידות השיח, והשיח מכיל יותר פסוקיות ארוכות ומשועבדות (Scott, 1988). היכולת ליצור לכידות בין יחידות השיח נבדקה גם אצל ילדים דוברי עברית, ונמצא שילדי כיתה ח' עדיין מתקשים בשימוש בקשרים לוגיים (Olstain & Cohen, 2004). עם העלייה בגיל מופיעים בטקסטים של הילדים צירופים רבים ושונים של משפטים מורכבים ומחוברים והילדים לומדים להשתמש במשפטי זיקה (Friedman & Novogrodsky, 2004; בירן, 2003). כמו כן מופיעים יותר צירופים שמגייס

של קריאת ספרים בקרב ילדים ובני נוער.

שיעורנו כי ימצא קשר חיובי בין מידת קריאת ספרים להבנת טקסטים כתובים ולידע לשוני. כמו כן שיעורנו שגם קריאת עיתוני נוער והתכתבות בתוכנות צ'אט במחשב, הגורמות אף הן לחשיפה לטקסטים כתובים, יקדמו את הבנת הטקסטים ואת הידע הלשוני.

האוכלוסייה

נבדקו 94 ילדים ממשפחות ממוצא סוציו-אקונומי בינוני-גבוה, משלוש קבוצות גיל: תלמידי כיתה ד' (בני 9-10), תלמידי כיתה ז' (בני 12-13), ותלמידי כיתה י"א (16-17). בבחירת גילאי המחקר התבססנו על הניסיון הרב שנאסף במחקר על הפקת טקסטים (Berman & Verhoeven, 2002). על פי ממצאי המחקר בשפות שונות, גילאים אלה מהווים נקודות ציון בהתפתחות השפה. הגיל הצעיר ביותר שנבדק היה 9-10, בהנחה שבגיל זה עברו את שלב הרכישה ההתחלתי של הקריאה, כלומר, הם שולטים במערכת הסימנים הגרפיים של הכתב ובפענוחם (בר-און, 2006). בגיל זה מצופה גם שהילדים רכשו את המבנה ההיררכי הפנימי של סיפורים ואת התשתית המורפו-תחבירית של שפתם. לבחינת המשך התהליך ההתפתחותי נבדקו גם ילדי כיתות ז' וי"א. בגיל 12-13, בתחילת גיל ההתבגרות, והמעבר לחטיבת הביניים, חלה נקודת מפנה בהתפתחות הקוגניטיבית. זהו גיל שבו גוברת מאוד הדרישה לשימוש בשפה כאמצעי למידה. בגיל 16-17 הילדים נמצאים בשלב החשיבה המופשטת ולקראת סיום לימודיהם בבית הספר. במחקר השתתפו ילדים בעלי התפתחות כללית ולשונית תקינה, שאינם מוכרים כלקויי למידה. ילדים שהתקשו בפענוח הסימנים הגרפיים או תפקודו מתחת לנורמה במבחני מהירות ודיוק בקריאה, הוצאו מהמחקר. כמו כן, הוצאו מהמחקר ילדים דו-לשוניים. נבדקו שתי כיתות ד' (60 ילדים), כיתה ז' אחת (40 ילדים) ושלוש כיתות י"א (90 ילדים). לאחר שהוצאו מהמחקר ילדים לקויי שפה ולמידה, דו-לשוניים, ילדים עם בעיות קידוד קריאה וילדים שסירבו להשתתף במחקר או שלא השלימו את כל המשימות מסיבות טכניות, נשארו 31 ילדים בכיתה ד' (בני 9-10), 33 ילדים בכיתה ז' (בני 12-13) ו-30 ילדים בכיתה י"א (בני 16-17).

כלי המחקר

מבדקי הסינון - המבדקים שמטרתם לסנן נבדקים שאינם מתאימים למחקר כללי:

1. שאלון שפות, שמטרתו הייתה לזהות מהי שפת האם של הילד ובאילו שפות הוא מדבר בבית.
2. מבחן פענוח מילות תפל, שבו הילד היה צריך לקרוא מילות תפל בצורה מדויקת. מבחן זה היה מיועד לנפות ילדים עם בעיות בפענוח הסימנים הגרפיים (Bentin & Deutsch, 1990).
3. מבדקי מהירות ודיוק בקריאה (מבדקים של מעק"ב-מיפוי עדכני של קריאה וכתובה: שני, לחמן, שלם, בהט וזיגור, 2003): מבדקי מהירות ודיוק בקריאה, שכללו קטע טקסט

איות, ידע תרבותי ויכולת ורבלית, גם לאחר שליטה על יכולת קוגניטיבית כללית (Stanovitch & Cunningham, 1992). גם כאשר נבדקו תלמידי אוניברסיטה, שמאחוריהם שנים של לימוד, נמצא שחשיפה לקריאה מנבאת רמת אוצר מילים וידע כללי (Stanovitch & Cunningham, 1993; Stanovitch, West & Harrison, 1995). בהשוואה בין תלמידי אוניברסיטה בעלי אותה רמה של הבנת הנקרא אך ברמות שונות של חשיפה לקריאה, נמצא שאלו שהיו חשופים יותר לקריאת טקסטים היו מהירים יותר בקריאת מילות תפל. בבחירת האפשרות המתאימה להקסימלית, הם הפעילו במהירות גדולה יותר את התהליכים האורתוגרפיים של מילים פשוטות ואת הייצוגים הפונולוגיים השייכים להם (Chateau & Jared, 2000). חשיפה לקריאה נמצאה תורמת להבנת הנקרא גם לאחר שליטה על רמת האינטלגנציה, ונמצאה מנבאת רמת אוצר מילים וידע עולם (Cunningham & Stanovitch, 1997).

נעשו מחקרים שמדדו התקדמות בקריאה לאורך זמן. במחקר אורך בין כיתה ג' לכיתה ה' נמצא, שהתפתחות כישורי קריאה הייתה קשורה באופן מובהק למדדי חשיפה לטקסטים כתובים (Cipielewski & Stanovitch, 1992). במחקר אורך נוסף שבדק ילדים בכיתות ד' עד ו' נמצא שקריאת ספרים, כפי שנמדדה במדד רשימות כותרי ספרים, ניבאה הגדלת אוצר מילים בהבנה (receptive). יכולת איות, ידע עולם והבנת הנקרא, גם לאחר שליטה על גיל וזיכרון (Echols, West, Stanovitch & Zeher, 1996). מחקר מאוחר יותר בדק בקרב 180 ילדים מכיתות ג'-ה' את הקשר שבין הבנת טקסטים לבין תפקודים שונים: תפקודי שפה - הבנת אוצר מילים והבנה דקדוקית, מבדקי קריאת מילים ומהירות קריאה, מבדקי טווח זיכרון ויזואלי וורבלי וחשיפה לטקסטים כתובים. מדד העיבוד האורתוגרפי (קריאת מילים לא רגולריות) נמצא כמנבא הטוב ביותר להבנת טקסטים. המנבא השני היה אוצר מילים הבנת הבנה דקדוקית וחשיפה לקריאה תרמו תרומה ייחודית קטנה יותר להסבר שוני בהבנת טקסטים (Goff, Pratt, & Ong, 2005).

מסקירה קצרה זו אפשר להניח שיימצא קשר בין מידת קריאת ספרים בקרב תלמידים לבין יכולות שפתיות מחד גיסא והבנת הנקרא מאידך גיסא, ואולם, למיטב ידיעתנו, עדיין לא נערך מחקר כזה. המחקר ביקש לבדוק את מהותו של הקשר שבין מידת החשיפה לקריאה לבין התפתחות הידע הלשוני של השפה העברית ושל הבנת הנקרא שלה.

המחקר

המחקר ביקש לבחון את הקשר בין רכישת ידע לשוני (מורפולוגי ותחבירי) לבין מידת קריאת ספרים על ידי ילדים. מטרה נוספת הייתה לבחון את הקשר בין מידת קריאת ספרים לבין התפתחות הבנת הנקרא בעברית לאורך שנות ההתבגרות. כדי להשיג מטרות אלו בדק המחקר את הידע הלשוני בתחומים האופייניים לרכישת הלשון המאוחרת (גילאי בית הספר), את התגבשות היכולת להבין טקסטים כתובים, וכן את הקשרים שבין שני תחומים אלה למידה

וקריאת מילים בודדות. כל ילד הוצא מהכיתה ועבר באופן יחידני מבדקי קריאה: דיוק ומהירות.

מבחני הבנת הנקרא - הוחלט להשתמש בשישה טקסטים - שלושה עיוניים ושלושה סיפוריים - כדי לקבל תמונה אמנה של הבנת הנקרא. הטקסטים העיוניים נבחרו מתוך אנציקלופדיות, והסיפורים מספרי הלימוד. הסיפורים הנבחרים: סיפור המתאים לכיתות ד'-ז' (**"תחרות כדורגל"**, מתוך "לקרוא ולהבין לכיתה ו'"), סיפור המתאים לכיתות ו'-ז' (**"מלכת החצר"** מאת בנימין טנא) וסיפור המתאים לכיתות ז' ומעלה (**"מקץ 20 שנה"** מאת א. הנרי, מתוך "מגוון" - מקראה לכיתות ז', ח"). הטקסטים העיוניים כללו שני ערכים מהאנציקלופדיות "יבנה" ו"אביב" הנחשבות כמתאימות לכיתות ד'-ז'; **"הכלב"** ו**"יחסי אנוש"**. הטקסט השלישי - **"יחסי ידידות"** - נלקח מ"אנציקלופדיה להתנהגות האדם" המיועדת לילדים מכיתה ז' ומעלה. כל הטקסטים העיוניים והסיפוריים עוסקים בנושא אחיד: **"יחסי ידידות"**, נושא המהווה חלק מחיי היומיום של ילדים בגילאים הנבדקים. בחירת הנושא האחד נעשתה מתוך ניסיון ליצור אחידות רעיונית של הטקסטים ולאפשר השוואה טובה יותר של גורמים לשוניים. בעקבות קריאת כל טקסט התבקשו הנבדקים לענות על 10-14 שאלות הבנה.

מבחני לשון - לבדיקת ידע לשוני בקרב הנבדקים השתמשו ב-20 מבדקים מורפולוגיים ותחביריים הבדוקים ידע המתגבש בגיל בית הספר. לדוגמה, מתחום המורפולוגיה של הנטייה, השתמשו במבדק **כינוי מושא חבור**, (הבנה וביצוע). במבדק זה היה צריך להשתמש בצורה אחרת במקום הצורה שניתנה, בלי לשנות את המשמעות. לדוגמה: אפשר לומר "שמעתיך" במבנה חבור, ואפשר לומר "שמעתי אותך" במבנה תחבירי. מתחום המורפולוגיה הגזרנית השתמשו, בין השאר, במבדק **משפחות מילים**, שבו הילדים היו צריכים למצוא מילים שונות הקשורות לאותו שורש (למשל אכ"ל), ולהשלים משפטים שבהם חסרות המילים הנדרשות. לדוגמה: מזמן לא **אכלתי** בשר כל כך טעים; אימי יודעת להכין **מאכלים** מאוד מיוחדים. מתחום המורפואל תחביר השתמשו למשל במבדק **הסמיכות הכפולה**, שבו הנבדקים התבקשו לכתוב צירופי מילים שניתנו להם, בצורת הסמיכות הכפולה. כך, במקום הכדור של רון אפשר גם לומר: **כדורו של רון**. מתחום התחביר השתמשו למשל במבדק **מיזוג המשפטים**, שבו הילדים נתבקשו לצרף שני משפטים למשפט אחד, כמו בדוגמה: הכלב רדף אחרי החתול / החתול טיפס על העץ - **הכלב רדף אחרי החתול שטיפס על העץ**.

שאלון קריאה - חובר שאלון קריאה שכלל שני חלקים. בחלקו האחד נשאלו הילדים שאלות לגבי מידת החשיפה לקריאה, כגון: האם אתה קורא הרבה, מעט או כלל לא? כמה ספרים

אתה קורא בחודש? האם אתה אוהב לקרוא, ומה סוג הספרים שאתה אוהב לקרוא? חלקו השני היה מבחן התואם למבחן מוכר באנגלית שפותח על ידי סטנוביץ (Title Recognition Test - Cunningham & Stanovich, 1990). המבחן כולל רשימה של כותרי ספרים אמיתיים ולא אמיתיים, והקורא צריך לסמן אילו מהם הוא מכיר ואילו קרא. רשימות הכותרות הותאמו לגילאים השונים של הנבדקים. **מבחן תואם סטנוביץ הייחודי לעברית** נבנה בדרך הבאה: רואיינו שתי ספרניות משתי ספריות, לגבי הספרים הנקראים ביותר בגילאים השונים. הרשימות הורכבו בהתאם להמלצות הספרניות ולאחר התייעצות עם הילדים בגילאים הנחקרים. לאחר שהורכבו הרשימות, נבדק במחשבי הספריות שכותרת הספרים שהומצאו אינם קיימים. כותרים מומצאים שהתבררו כאמיתיים, הוחלפו.

מהלך הבדיקות

הפגישות עם הילדים נערכו בתוך הכיתות במסגרת השיעורים הרגילים (8-10 פגישות בהתאם לצורך). בכל פגישה קראו הילדים אחד מתוך ששת הסיפורים והטקסטים העיוניים וענו על שאלות הבנה, ובחלק מהמפגשים ענו על מבדקי הלשון. תוך כדי הפגישות ענו הילדים על השאלונים לגבי שפת האם ועל שאלוני הקריאה. **כל התשובות ניתנו בכתב**. תכנון המפגשים נעשה על פי העקרונות הבאים:

1. בכיתות ד' ו ז' הטקסטים ניתנו לפי סדר קושי עולה, סיפורו טקסט עיוני לסירוגין;
2. מיזוג בין שני סוגי המטלות: קריאת טקסטים ומבדקי לשון לשם גיוון המשימות בשיעור;
3. התחשבות מרבית בזמן הקצוב על ידי בית הספר במטרה למנוע עומס יתר על הנבדקים, תוך התחשבות בגורמים למוטיבציות חיוביות להמשך ביצוע המחקר. כך למשל, בהמשך לטקסט קצר או קל ניתנו מספר מבדקים לשוניים, ובפעמים אחרות ניתן רק טקסט לקריאה או ניתנו רק מבדקים לשוניים.

קידוד התוצאות

נבנו סולמות קידוד למבדקי הלשון ולשאלות ההבנה במבדקי הבנת הטקסטים.

מבדקי הלשון - במאמר זה יוצגו תוצאות הניתוח המחמיר, הלוקח בחשבון את התשובה הנכונה בלבד ובכך מצביע על שליטה בידע הנבדק.

שאלות הבנת הנקרא - השאלות נחלקו לארבעה סוגים שונים:

לוח מספר 1 - הערכה של מידת הקריאה לפי גיל ומין - ציונים ממוצעים וסטיות תקן

ממוצע כיתתי	בנות	בנים	מין/גיל
71.5 (4.49)	68.5 (26.7)	75 (25.8)	כיתה ד'
55.55 (4.8)	50 (22.4)	61.1 (17.15)	כיתה ז'
57.1 (4.6)	60.7 (29.4)	53.3 (32.8)	כיתה י"א

בוצעו ניתוחי שונות (אנובה) של הערכת מידת הקריאה x גיל ומין על הנתונים המוצגים בלוח מספר 1. נמצא אפקט לגיל: $F(2, 90) = 3.79, p < 0.026$. נמצא, שציון ההערכה של מידת הקריאה בכיתה ד' גבוה מ-ז', ואילו כיתות ז' אינן שונות מ"א. לא נמצא אפקט למין, ולא נמצאה אינטראקציה.

מספר הספרים הנקראים בחודש

הנבדקים היו צריכים להעריך כמה ספרים הם קוראים בחודש. בניתוחי שונות של הערכת מספר הספרים שהנבדקים קוראים בחודש x גיל נמצא אפקט לגיל: $F(2, 87) = 4.73, p < 0.011$. נמצא שכיתה ד' אינה שונה במובהק מכיתה ז', אך שונה מכיתה י"א, ואילו כיתה ז' אינה שונה מ"א. ממוצע הספרים שקוראים בכיתה ד' גבוה באופן מובהק מהממוצע ב"א. לא נמצא אפקט למין ולא נמצאה אינטראקציה. בלוח מספר 2 מוצגת ההשוואה בין הכיתות בהערכת מספר הספרים שקוראים בחודש.

לוח מספר 2. מספר ספרים הנקראים בחודש לפי גיל ומין - ממוצעים וסטיות תקן

ממוצע כיתתי	בנות	בנים	גיל/מין
4.96 (5.52)	5.25 (6.48)	4.68 (4.6)	כיתה ד'
2.61 (3.31)	2.3 (2.6)	2.8 (3.7)	כיתה ז'
1.72 (2.89)	1.4 (1.4)	2.09 (3.9)	כיתה י"א

אהבה לקריאה

הנבדקים היו צריכים לדרג עד כמה הם אוהבים לקרוא ספרים על גבי הסולם (0-3): בכלל לא, מעט, אוהב, אוהב מאוד. הדירוגים הועברו לסולם מ-0-100 (3=100). חושבו ציונים ממוצעים של הדירוגים מ-0-100 וסטיות התקן של הנבדקים על פי גיל ומין. לא נמצא אפקט לגיל או למין, ובכלל הגילאים נמצא דירוג דומה של מידת האהבה לקריאה.

1. שאלות על מידע המדווח בטקסט;

2. שאלות שדרשו היסק, כלומר, התשובה לא הייתה כתובה במפורש בטקסט;

3. שאלות הדורשות ראייה גלובלית של כל הטקסט, כלומר, ליקוט עובדות המפוזרות בטקסט.

4. שאלות מטא-טקסטואליות, שדרשו הסתכלות על הטקסט ממרחק.

התשובות לשאלות דורגו על פי ארבע רמות של תשובות נכונות, מתשובה מלאה המספקת את כל האספקטים הנדרשים, ועד לתשובה חלקית, הקשורה לטקסט אך לעתים שאובה מידע העולם של הקורא ולא מהטקסט עצמו.

שאלון הקריאה - לכל שאלה נבנה סולם מתאים:

לשאלה שדרשה הערכה של מידת הקריאה ניתנו ציונים על סולם בין 0 ל-3, כדלקמן: 0= בכלל לא קורא, 1= קורא מעט, 2= קורא בינוני, 3= קורא הרבה.

לשאלה אם הנבדק אוהב לקרוא ניתן ניקוד בסולם מ-0-3, כדלקמן: 0= לא אוהב לקרוא, 1= אוהב קצת לקרוא, 2= אוהב לקרוא, 3= אוהב מאוד לקרוא.

לשאלה כמה ספרים הנבדק קורא בחודש קודד מספר הספרים שהוערך על ידי הנבדק.

לשאלה אם הנבדק קורא עיתוני נוער ניתן ציון בסולם מ-0-2: 0= לא קורא, 1= קורא לפעמים, 2= קורא עיתוני נוער.

לשאלה כמה עיתונים הנבדק קורא קודד מספר העיתונים שצוין על ידי הילד.

לשאלה אם הנבדק מתכתב בצ'אט ניתן ציון בסולם מ-0-2: 0= לא מתכתב בתוכנות צ'אט, 1= מתכתב מעט, 2= מרבה להתכתב בתוכנות צ'אט.

לשאלה כמה דקות בשבוע הנבדק מתכתב בצ'אט קודד מספר הדקות שצוין על ידי הילד.

תוצאות

מידת קריאת הספרים נעשתה בשתי דרכים: על ידי שאלון ועל ידי מבחן תואם סטנוביץ' לעברית. תחילה נציג את תוצאות השאלון, ולאחריו את תוצאות המבחן תואם סטנוביץ'.

הערכה של מידת הקריאה

הנבדקים נתבקשו להעריך בהערכה גסה את מידת הקריאה בסולם מ-0-3: מידה רבה, מידה בינונית, מעט או בכלל לא. הסולם הועבר לציונים מ-0-100 (3=100). חושבו ציונים ממוצעים של הדירוגים מ-0-100 וסטיות התקן של הנבדקים על פי גיל ומין, ואלה מוצגים בלוח מספר 1.

סוגי ספרים

הנבדקים נשאלו אילו סוגי ספרים הם אוהבים לקרוא. חושבו ציונים ממוצעים באחוזים וסטיות התקן של סוגי הספרים שקראו הנבדקים על פי גיל ומין. תרשים מספר 1 מציג את הציונים הממוצעים וסטיות תקן של קריאת ספרי מתח ואימה על פי גיל ומין. בתרשים מספר 2 מוצגת ההשוואה בין הכיתות, לפי מין, בקריאת ספרי הרפתקאות. בתרשים מספר 3 מוצגת ההשוואה בין הכיתות, לפי מין, בקריאת רומנים וסיפורים קצרים. בניתוחי שונות של אהבה לספרי מתח ואימה x גיל ומין נמצא אפקט לגיל: $F(2, 81) = 25.9, p < 0.000$ בכיתה ד' ($M=72.4\%$) ובכיתה ז' ($M=70.8\%$) קוראים יותר ספרי מתח ואימה מאשר בכיתה י"א ($M=7.1\%$). כמו כן, נמצא אפקט גם למין: $F(2, 81) = 7.6, p < 0.007$ בנים ($M=61.7\%$) אוהבים ספרי אימה ומתח יותר מבנות ($M=38.2\%$). בניתוחי שונות של אהבה לספרי הרפתקאות x גיל ומין לא נמצא אפקט לגיל, אבל נמצא אפקט למין: $F(2, 81) = 4.86, p < 0.03$ בנים ($M=35.3\%$) אוהבים ספרי הרפתקאות יותר מבנות ($M=14.9\%$). בניתוחי שונות של קריאת רומנים וסיפורים קצרים x גיל ומין לא נמצא אפקט לגיל, אך נמצא אפקט למין: $F(2, 81) = 7.84, p < 0.006$ בנות ($M=44.6\%$) אוהבות רומנים וסיפורים קצרים יותר מבנים ($M=17.8\%$). נמצאה אינטראקציה של מין וגיל. לא נמצא אפקט לגיל ולמין בקריאת ספרי

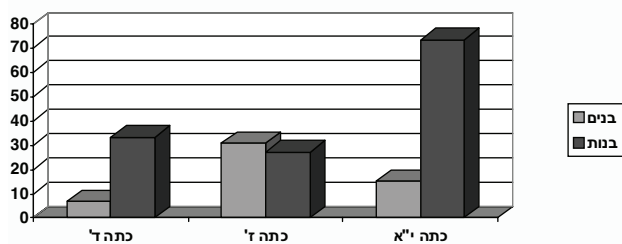
מבחן סטנוביץ מותאם לעברית

נערך מבחן סטנוביץ של היכרות עם כותרי ספרים. הציון מבטא את אחוז הספרים הקיימים שסומנו על ידי הילדים, פחות אחוז הספרים הלא קיימים שסומנו. בניתוחי שונות של מבחן סטנוביץ x גיל ומין נמצא אפקט לגיל: $F(2, 88) = 10.2, p < 0.0001$. נמצא שציון כיתה ד' גבוה מכיתה ז', וציון כיתה ז' נמוך מכיתה י"א. כיתה ד' אינה שונה מכיתה י"א. נמצא גם אפקט למין: $F(1, 88) = 3.9, p < 0.051$ ציון הבנים נמוך משל הבנות. כלוח מספר 3 מוצגת ההשוואה בין ציוני מבחן סטנוביץ לפי גיל ומין.

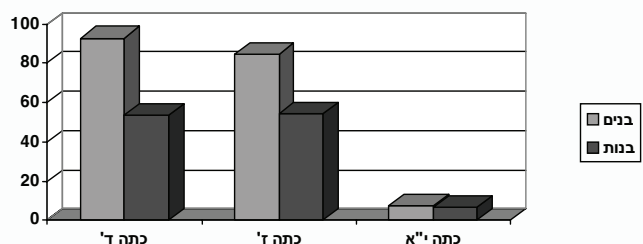
לוח מספר 3. מבחן סטנוביץ לפי גיל ומין - ציונים ממוצעים וסטיות תקן

גיל/מין	בנים	בנות	ממוצע כיתתי
כיתה ד'	43.2 (22.5)	38.9 (16.67)	41 (19.5)
כיתה ז'	19.8 (12.5)	33.24 (16.2)	25.5 (15.5)
כיתה י"א	38.9 (16.15)	50.6 (16.6)	45.1 (17.1)

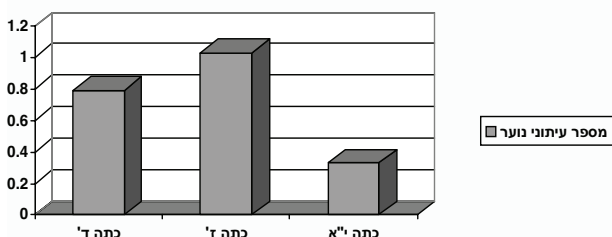
תרשים מספר 3. קריאת רומנים וסיפורים קצרים על פי גיל - ציונים ממוצעים באחוזים

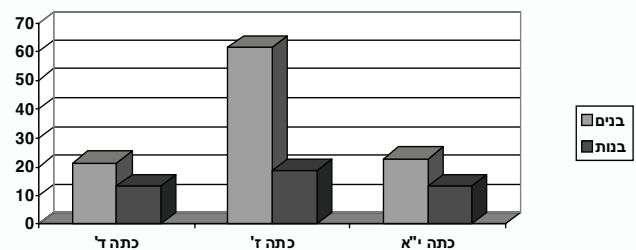
תרשים מספר 1. קריאת ספרי אימה ומתח על פי גיל ומין - ציונים ממוצעים באחוזים

תרשים מספר 4. הערכת מידת קריאת עיתוני נוער על פי גיל - ציונים ממוצעים

תרשים מספר 2. קריאת ספרי הרפתקאות על פי גיל ומין - ציונים ממוצעים באחוזים

שימוש בצ'אט

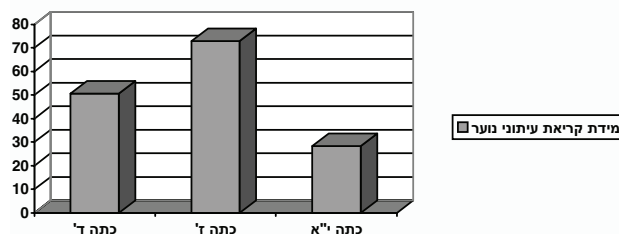
הנבדקים היו צריכים לדווח אם הם מתכתבים בתוכנות צ'אט במחשב: בכלל לא, מעט או מתכתבים, כמו כן, הם העריכו כמה זמן ביום (בדקות) הם מתכתבים בצ'אט. בניתוחי שונות של הערכת שימוש בצ'אט וזמן התכתבות x גיל ומין, גם בהערכה של מידת ההתכתבות וגם של זמן ההתכתבות, לא נמצא אפקט לגיל או למין.

מתאמים

נבדקו הקשרים בין השאלות השונות שנשאלו בשאלון וציון סטנוביץ. המתאמים המובהקים שנמצאו מוצגים בלוח מספר 4. בלוח זה אפשר לראות שקיימים קשרים מובהקים בין הערכת מידת הקריאה לבין אהבה לקריאה ומספר הספרים שהנבדקים קוראים בחודש. הערכת התכתבות בצ'אט קשורה לזמן התכתבות ילדים שמתכתבים בצ'אט אוהבים גם לקרוא עיתוני נוער. ממצא מעניין הוא הקשר השלילי בין קריאת עיתונים ומספר עיתונים שקוראים הנבדקים לציון סטנוביץ. משמעות קשר שלילי זה היא שככל שילד אוהב לקרוא עיתוני נוער, הוא קורא פחות ספרים.

שוקללו ציון כולל לקריאת עיתונים ולמספר עיתונים שונים, ציון כולל להערכת שימוש בצ'אט ומספר דקות שימוש ביום, וציון כולל להערכת קריאה, אהבת קריאה ומספר ספרים הנקראים בחודש. נערכו מבחני מתאמים חלקיים בשליטה על גיל בין ציונים אלה וציון סטנוביץ לציוני ידע לשוני ולציוני הבנת טקסטים. לוח מספר 5 מציג את המתאמים החלקיים בשליטה על גיל.

תרשים מספר 5. הערכת כמות עיתוני נוער על פי גיל - ממוצעים

דרמה ויומנים, ספרי מדע בדיוני ופנטזיה. על קריאת אנציקלופדיות וספרי מידע דיווח מספר מועט של ילדי ד' (בנים בלבד), והממוצע היה 14 אחוז עם סטיית תקן של 36 אחוז.

קריאת עיתוני נוער

הנבדקים היו צריכים לדווח אם הם קוראים עיתוני נוער, קוראים לפעמים או בכלל לא. חושבו ציונים ממוצעים מ-0-100 (2=100) וסטיות התקן של הנבדקים על פי גיל ומין. בתרשים מספר 4 מוצגת ההשוואה בין הכיתות בדיווח על קריאת עיתונים. בנוסף העריכו הנבדקים כמה עיתוני נוער הם קוראים, וההשוואה בין הכיתות מוצגת בתרשים מספר 5. בניתוחי השוואת של הערכת קריאת עיתוני נוער ושל מספר עיתוני נוער שקראו הנבדקים נמצא אפקט לגיל: $F(2, 88) = 7.8, p < 0.001$ ו- $F(2, 90) = 7.38, p < 0.001$. בשני המקרים נמצא שכיתה ד' אינה שונה מ-ז', אך ציון כיתה ז' גדול במובהק מציון כיתה י"א. לא נמצא אפקט למין בשני הניתוחים.

לוח מספר 4. מתאמים מובהקים בין שאלות השאלון ומבחן סטנוביץ לבין עצמם

הערכת מידת הקריאה	מס. ספרים בחודש	אהבת קריאה	ציון סטנוביץ	קריאת עיתוני נוער	מספר עיתונים	התכתבות בצ'אט	דקות התכתבות בצ'אט ביום
הערכת מידת הקריאה	.453***	.672***					
מספר ספרים בחודש	.453***	.336**					
אהבת קריאה	.672***	.336***					
ציון סטנוביץ				-.316**	-.344**		
קריאת עיתוני נוער			-.316**		.829***		.204*
מספר עיתונים			-.344**	.829***			.202*
התכתבות בצ'אט							.758***
דקות התכתבות בצ'אט ביום				.204*	.202*	.758***	

לוח מספר 5. מתאמים חלקיים בשליטה על גיל של ציוני שאלון משוקללים, מבחן סטנוביץ, ידע לשוני והבנת טקסטים

שימוש בצ'אט	קריאת עיתונים	קריאת ספרים	ציון סטנוביץ	ידע לשוני
-.241*	-.085	.145	.278**	ידע לשוני
-.156	-.198*	.198	.237*	שאלות הבנת טקסטים

על פי לוח 5: ככל שלילד יש ציון גבוה יותר בהיכרות עם ספרים (ציון סטנוביץ), הוא מבין טוב יותר טקסטים שהוא קורא ויש לו ידע לשוני רב יותר. ככל שהוא מתכתב יותר בצ'אט במחשב, יש לו פחות ידע לשוני, וככל שהוא קורא יותר עיתונים נוער הוא מבין פחות טקסטים כתובים. זהו לב ממצאינו.

נבחנו הקשרים בין הבנת טקסטים וידע לשוני למבחן סטנוביץ, ונמצאו קשרים מובהקים וחזקים בין ציון סטנוביץ להבנת טקסטים ולידע לשוני, המוצגים בלוח מספר 6.

לוח מספר 6. מתאמים חלקיים בשליטה על גיל של מבחן סטנוביץ, ידע לשוני והבנת טקסטים

ידע לשוני (ציון מחמיר)	שאלות הבנת טקסטים סיפור + עיוני	ציון מבחן סטנוביץ
.28**	1.28**	ציון מבחן סטנוביץ

נבדקו מתאמים בין התחומים השונים של הידע הלשוני לבין מבחן סטנוביץ ושאלות השאלון, המתוארים בלוח מספר 7. בלוח זה השתמשנו בציון כולל של קריאת עיתונים (הערכת מידת הקריאה ומספר עיתונים בשבוע) ושל התכתבות בתוכנות צ'אט (הערכת מידת ההתכתבות ומספר דקות בשבוע).

לוח מספר 7. מתאמים חלקיים (מובהקים) בשליטה על גיל של שאלות השאלון ומבחן סטנוביץ, תחומי הידע הלשוני והבנת טקסטים סיפוריים ועיוניים

הבנת טקסטים עיוניים	הבנת סיפורים	תחביר	מורפו-תחביר	גזירה נטייה	הערכת מידת הקריאה
	.196*			.215*	הערכת מידת הקריאה
					כמות ספרים בחודש
					אהבת קריאה
.237*	.197*		.206*	.287**	מבחן סטנוביץ
	-.197*			-.23*	קריאת עיתונים - ציון כולל
			-.189*	-.265*	התכתבות בצ'אט - ציון כולל

לא נמצאו מתאמים בין מבדקי הנטייה לקריאת ספרים. נמצאו מתאמים בין מבחן סטנוביץ לידע לשוני מורפו-תחבירי וידע של גזירה. כמו כן נמצאו מתאמים בין מבחן סטנוביץ להבנת סיפורים ולהבנת טקסטים עיוניים. קיים מתאם שלילי בין קריאת עיתונים לידע של גזירה ושל הבנת סיפורים. קיים מתאם שלילי בין התכתבות בצ'אט לבין ידע גזירה ומורפו-תחביר.

ניתוחי רגרסיות - הסבר שונות הבנת טקסטים

כדי לבחון את יכולת הניבוי של הבנת טקסטים ושל ידע לשוני על ידי מבחן סטנוביץ להכרת ספרים, נעשה ניתוח רגרסיה בשלבים. תחילה הוכנס גורם הגיל, ואחריו מבחן סטנוביץ. נמצא שגורם הגיל תורם 82 אחוז להסבר השונות בהבנת טקסטים. בשלב השני, מעבר לגורם הגיל, נמצא שמבחן סטנוביץ להכרת ספרים תורם עוד 1.1 אחוז ($\beta=0.104$). כלומר, ככל שהנבדקים מצליחים יותר במבחן סטנוביץ, כך יצליחו יותר בהבנת טקסטים כתובים. קריאת עיתונים נוער והתכתבות בצ'אט לא נמצאו מנבאות הבנת טקסטים.

ניתוחי רגרסיות - הסבר שונות ידע לשוני

כדי לבחון אילו מהמבדקים מנבאים ביותר את רכישת הידע הלשוני, בוצעה רגרסיה בצעדים. תחילה הוכנס גורם הגיל, ולאחריו ציון משוקלל של קריאת ספרים וציון סטנוביץ. נמצא שגורם הגיל תורם 71 אחוז להסבר השונות בידע לשוני. בשלב השני, מעבר לגורם הגיל, נמצא שמבחן סטנוביץ תורם עוד 2.7 אחוז ($\beta=0.143$). כלומר, ככל שהנבדקים מצליחים יותר במבחן סטנוביץ כך יהיה להם ציון גבוה יותר בידע לשוני. תרומת הציון המשוקלל של קריאת ספרים לפי השאלון אינה מובהקת. לא נמצאה תרומה של קריאת עיתונים לידע לשוני מעבר לגורם הגיל, אך נמצאה תרומה שלילית מעבר לגיל של 1.8 אחוז בהתכתבות בצ'אט לידע לשוני ($\beta=-0.135$). ככל שהילד מתכתב יותר בצ'אט יהיה לו פחות ידע לשוני.

דיון

המחקר המתואר במאמר בדק את הקשר שבין קריאת ספרים ואהבת קריאה לבין יכולות לשוניות של ילדי בית ספר יסודי ותיכון ויכולות הבנת הנקרא שלהם. להלן נדון בממצאים העיקריים של המחקר.

הערכת מידת הקריאה והרגלי קריאה בהתאם לגיל ולמין

כאשר נתבקשו להעריך את עצמם אם הם קוראים הרבה או מעט, לא נמצא הבדל בין המינים, ובנות העריכו את מידת קריאתן בדומה לבנים. גם לגבי מידת האהבה לקריאה לא נמצא הבדל בין המינים או הגילאים. לעומת זאת, נמצא הבדל בין הגילאים לגבי הערכת מידת הקריאה. היה שוני מובהק בין ילדי כיתה ד', שהעריכו את מידת הקריאה שלהם כבינונית עד רבה, לעומת ילדי ז' ו"א שהעריכו את מידת הקריאה שלהם כמעטה עד בינונית. לפי נתונים

אחוז קטן של בנים, ורק בכיתה ד', דיווח על קריאת אנציקלופדיות וספרי מידע. לגבי קריאת רומנים וסיפורים קצרים, ההבדלים בין בנות לבנים היו תלויי גיל: בכיתה ד' קוראים הבנים אף יותר מבנות רומנים וסיפורים קצרים. בכיתה ז' אין הבדל בין המינים, אך בכיתה י"א בנות קוראות הרבה יותר מבנים רומנים וסיפורים קצרים. כלומר, עם הגיל יורדת באופן משמעותי מידת הקריאה של סוג זה של ספרים על ידי הבנים, והיא עולה באופן משמעותי אצל הבנות. ההבדל בסוג זה של ספרים בגיל ההתבגרות נובע כנראה מהבדלים בתחומי עניין בין בנות לבנים ומהשפעות תרבותיות-חברתיות.

קריאת עיתוני נוער - נמצא שקריאת עיתוני נוער מתרחשת בעיקר בכיתות ד' וז', ואילו בי"א הילדים קוראים מעט מאוד עיתוני נוער. ממצא זה תואם את העובדה שרוב עיתוני הנוער מתאימים לילדים צעירים ומיועדים לקהל צעיר יותר מגיל התיכון. ייתכן שחלק מילדי התיכון עובר לקריאת עיתון יומי של מבוגרים. כמו כן לא נמצאו הבדלים בין המינים בקריאת עיתוני נוער.

שימוש בתוכנות צ'אט - במחשבה שגם התכתבות בצ'אט הנה פעילות אוריינית הדורשת קריאה וכתובה, נשאלה גם שאלה להערכת זמני ההתכתבות בצ'אט. לא נמצאו הבדלים בין המינים בהערכת מידת ההתכתבות בצ'אט, וכמו כן לא נמצאו הבדלים בין הגילאים. כלומר, התכתבות בצ'אט מאפיינת כמחצית מהילדים בכל הגילאים.

מתאמים בין השאלות השונות בשאלון

נמצאו מתאמים חיוביים בין הערכת מידת הקריאה, אהבה לקריאה ומספר ספרים שהנבדקים קוראים בחודש. כמו כן אהבה לקריאה ומספר ספרים שקוראים בחודש נמצאו במתאם חיובי עם מבחן סטנוביץ. ממצאים אלה מצביעים על מהימנות התשובות. כך גם נמצא שלהתכתבות בצ'אט יש קשר חיובי עם זמן ההתכתבות. נמצא קשר שלילי בין אהבה לקריאה ומבחן סטנוביץ למספר עיתונים שהנבדקים קוראים בשבוע. משמעות ממצא זה היא שככל שהילדים אוהבים יותר לקרוא וקוראים יותר ספרים, הם קוראים פחות עיתוני נוער. כמו כן נמצא שככל שילדים קוראים יותר עיתוני נוער הם גם מדברים יותר בצט, כלומר, ילדים שנוטים לקרוא עיתונים נוטים גם להתכתב בצ'אט. ממצאים אלה משתמע שקיימים כנראה שני סוגים עיקריים של העדפות אצל ילדים: כאלה הקוראים ספרים, וכאלה הנוטים להתכתב בצ'אט ולקרוא עיתוני נוער.

מתאמים ורגרסיות בין קריאת ספרים להבנת טקסטים ולידע לשוני

כאשר בוצעו מבחנים למתאמים חלקיים בשליטה על גיל נמצא, שככל שהילדים קוראים יותר ספרים הם בעלי ידע לשוני טוב יותר ומבינים טוב יותר את הנקרא. נוסף על כך, נמצא במבחני הרגרסיות שמבחן סטנוביץ תורם תרומה ייחודית מעבר לגיל, להסבר השונות בין הקוראים בהבנת טקסטים ובידע לשוני. ממצא זה מאמת את השערתנו לגבי קריאת ספרים ותואם את ממצאי המחקרים על קריאת ספרים בשפה האנגלית (Cunningham)

אלה נראה שמידת הקריאה יורדת עם הגיל, על אף שהאהבה לקריאה נשארת קבועה. בבית הספר שבו נבדקו ילדי ד' התקיימו תוכניות לעידוד קריאת ספרים. המורה דיברה על ספרים בכיתה, הילדים היו צריכים לדווח על ספרים שקראו, ולהמליץ על ספרים לחבריהם. ייתכן שההתייחסות הממוקדת לקריאה במסגרת תוכנית הלימודים מובילה לקריאה של יותר ספרים בכיתות בית הספר היסודי. ייתכן שהסיבה לירידה בקריאה בחטיבת הביניים ובתיכון היא עומס הלימודים והצורך בהשקעה בקריאת חומרי לימוד הקשורים לתוכנית הלימודים. כמו כן, חלק מהתלמידים מעדיפים להשקיע בקריאת ספרים בשפה זרה הנלמדת בבית הספר. ייתכן שסיבה נוספת היא שהמורים שמים פחות דגש על תחום זה יחסית לדרישות הלימודיות האחרות, אך נקודה זו זקוקה לבירור נוסף.

כאשר בוחנים את הדיווח על מספר ספרים שהנבדקים קוראים בחודש, לא נמצא הבדל מובהק בין הגילאים, אף שהממוצעים בכיתה ד' שונים משאר הכיתות. בד' ממוצע הספרים הנקראים בחודש היה 8.8, בז' 2.6 ובי"א 1.7 ספרים. נראה שהבדלים אלה בין כיתה ז' לי"א לא נמצאו מובהקים בגלל סטיות התקן הגדולות בדיווחי הילדים. סביר להניח שילדי כיתה ד' קוראים יותר ספרים בחודש, גם על פי הדיווח על קריאה לעיל וגם מפני שהספרים שהם קוראים קצרים יותר ומאפשרים קריאה של ספרים רבים יותר. בכיתות ז' וי"א אורך הספרים עולה מאוד, ודיווח על קריאת שני ספרים בחודש בממוצע תואם זאת.

במבחן סטנוביץ להכרת שמות ספרים נמצא בד' ציון גבוה, וממצא זה תואם את הדיווח בשאלות האחרות. הממצא המעניין במבדק זה הוא שבכיתה ז' הייתה ירידה בציון, ואילו בי"א עלה הציון ולא היה הבדל מובהק בין ד' ל י"א. לפי נתונים אלה, בכיתה ז' חלה ירידה בקריאת ספרים באופן משמעותי, אך בכיתה י"א חוזרים הילדים לקרוא יותר. ממצא זה אינו תואם את השאלה על הערכת מידת הקריאה לגבי כיתה י"א. נראה שהסיבה לאי ההתאמה נעוצה בהבדל באופיים של האלמנטים שנבדקו בשני סוגי הבדיקה: כאשר הנבדקים צריכים לדרג אם הם קוראים הרבה או מעט, גורמים רבים משפיעים על דירוגיהם, כגון: אמונות לגבי מהי קריאה מעטה או רבה, הציפיות של הנבדקים מעצמם ושל הסביבה מהם. כלומר, זהו דירוג סובייקטיבי. בשאלון הכרת שמות ספרים ניסו החוקרים להתגבר על בעיות אלה וגם על דיווח מוגזם ולא מדויק. מצד שני זהו שאלון הבדוק היכרות עם שמות ספרים, וייתכן שהילדים שמעו על הספר הספציפי אם כי לא תמיד קראו אותו. ייתכן שבכיתה י"א צברו הילדים ניסיון רב משל הצעירים מהם בהיכרות עם ספרים, קריאתם והכרת כותריהם.

סוגי ספרים שילדים אוהבים לקרוא

הילדים נתבקשו לדווח אילו ספרים הם אוהבים לקרוא. נמצאו הבדלים בין המינים ובין הגילאים בהעדפות קריאת סוגי ספרים שונים. בנים אוהבים לקרוא יותר ספרי מתח ואימה וספרי הרפתקאות. בנות אוהבות יותר לקרוא רומנים וסיפורים קצרים. לא נמצא הבדל בין המינים בקריאת ספרי מדע בדיוני ופנטזיה, ספרי דרמה ויומנים. רק

הכנת טקסטים פחות טובה. ממצא זה פותח פתח למחקרים נוספים על ההבדלים בצורות הכתיבה של העיתונים וכתיבת הצ'אט לעומת טקסטים עיוניים וסיפוריים בית-ספריים, ועל מאפייני הילדים שנוטים לקרוא עיתוני נוער ולהתכתב בצ'אט ופחות לקרוא ספרים.

מתאמים בין דרכי הבדיקה של קריאת ספרים: שאלון הערכה ומבדק סטנוביץ

בשאלון הקריאה נשאלו שלוש שאלות לגבי הערכת קריאת ספרים: כמה ספרים קוראים הנבדקים בחודש; הערכה כללית של מידת הקריאה; ואהבה לקריאה. נמצאו מתאמים חיוניים בין כל שאלות השאלון, אך רק לשאלה המעריכה אהבה לקריאה נמצא מתאם חיוני עם מבחן סטנוביץ. שתי דרכי בדיקת קריאת הספרים שונות זו מזו באופיין: שאלות השאלון מתייחסות לתפיסה סובייקטיבית של הילדים את עצמם כקוראים, ומושפעות לכן גם מתפיסותיהם לגבי קריאת ספרים, כגון מהי קריאה מרובה או מעטה. ייתכן ששאלות אלה פותחות פתח לאי דיוקים והגזמה מצד אחד, תוך ניסיון להיראות טובים ומוצלחים יותר, ואולי במקרים אחרים אף להפחתה בהערכה בגלל ציפיות גבוהות מדי של הילדים מעצמם (אף שהשאלון אנונימי). מעניין לציין שילדים רבים לא התביישו כלל לכתוב שאינם אוהבים לקרוא ספרים או שאינם קוראים כלל, כך שסביר להניח כי רוב התשובות מביעות את האמת האישית של כל אחד מהילדים. מבדק סטנוביץ נועד להוציא מחשבון, עד כמה שאפשר, תשובות לא מדויקות, בכך שהוא מפחית בחישוב מיוחד תשובות שהתייחסו לספרים לא אמיתיים. מצד שני הוא מתייחס להיכרות של כותרי ספרים ולא לקריאתם. אולי משום כך נמצא קשר בינו לבין אהבה לקריאה, כי ייתכן שאוהבי קריאה נוטים להכיר יותר כותרי ספרים, וגם אם אינם מספיקים לקרוא אותם הם לפחות מכירים את שמם ומתכננים לקרואם בעתיד. מוזר הדבר שלא נמצא מתאם בין מבדק סטנוביץ לשתי השאלות האחרות, שכן למרות השוני באופיין של המבדקים שיערנו שיהיו מתאמים ביניהם. ממצא מעניין נוסף הוא שנמצאו מתאמים חיוניים בין מבדק סטנוביץ לרמת הידע הלשוני והכנת הטקסטים, ואילו בין הציון הכולל של קריאת ספרים בשאלון נמצאו מתאמים רק עם הכנת הטקסטים ולא עם ידע לשוני. ייתכן שאפשר להסיק מכך שמבדק סטנוביץ מהווה מכשיר מדויק ומוצלח יותר לבדיקת קריאת ספרים, למרות העובדה שאינו מתייחס ישירות לקריאתם.

לסיכום, הרגלי קריאת ספרים משתנים עם הגיל, אך האהבה לקריאה, כאשר היא קיימת, ממשיכה לאורך השנים. נמצא שקיים מתאם חיוני בין קריאת ספרים להכנת הנקרא ולידע לשוני, ולמתאם זה תרומה ייחודית להסבר השונות בין הילדים בשני תחומים אלה. ישנם ילדים שאינם אוהבים לקרוא ספרים, ואלה נוטים לקרוא עיתוני נוער ולהתכתב בתוכנות צ'אט. ילדים אלה מגיעים במחקרנו להישגים נמוכים יותר בידע לשוני ובהכנת טקסטים בית-ספריים.

& Stanovitch, 1997; Echols, West, Stanovitch, Zeher, 1996) ואת הממצאים של הקראת ספרים בגיל הרך (Bus & van IJendoorn & Pellegrini, 1995; Scarborough & Dobrich, 1994).

בהתאם להשערותנו, נמצאו מתאמים בין מבחן סטנוביץ לרוב תחומי הידע הלשוני שנבדקו: גזירה, מורפו-תחביר ותחביר, אך לא נמצא מתאם עם מבדקי הנטייה. ממצא זה לגבי מבדקי הנטייה הנו בניגוד להשערותנו, שכן צורות הנטייה שנבדקו (כינוי קניין ומושא חבור) נרכשות בגיל בית הספר ונמצאות בטקסטים כתובים בעלי משלב גבוה (Cahana-Amitay & Ravid, 2000), ועל כן ציפינו שחשיפה גדולה יותר לטקסטים כאלו תגרום לידע רב יותר של צורות אלה, בדומה לצורות הלשוניות מתחום הגזירה והתחביר. ייתכן שהעדר ממצא זה מקורו בכך שחלק ממבדקי הנטייה קלים מאוד אפילו לילדי ד', ולכן המבדקים לא יכלו להראות הבדלים בין הקוראים. רוב המחקרים שבדקו השפעת קריאת ספרים על ידע לשוני מצאו קשר בין אוצר מילים לקריאה (Cunningham & Stanovitch, 1997, 1993; Stanovitch, West & Harrison, 1995). המחקר הנוכחי מוסיף על מחקרים אלה בכך שבדק מגוון מבנים מורפולוגיים ותחביריים ומצא קורלציות גם בין מבנים אלה לבין קריאת ספרים.

מתאמים ורגרסיות בין קריאת עיתונים והתכתבות בצ'אט להכנת טקסטים וידע לשוני

בניגוד להשערותנו נמצא שככל שהילדים מתכתבים יותר בצ'אט יש להם פחות ידע לשוני. נוסף על כך, להתכתבות בצ'אט נמצא כוח ניבוי שלילי לרמת ידע לשוני. ייתכן שהסיבה לכך היא שהצ'אט מחייב קריאה וכתיבה, אך השפה שבה משתמשים בצ'אט היא הרבה פעמים מקוצרת ודומה מאוד לשפה הדבורה, ולכן אינה תורמת לקידום ידע לשוני הנחוץ להכנת טקסטים כתובים ברמת בית הספר.

לגבי קריאת עיתוני נוער - **בניגוד להשערותנו נמצא שככל שילדים קוראים יותר עיתוני נוער הם מבינים פחות את הנקרא.** ייתכן שגם שפת הכתיבה של עיתוני הנוער אינה במשלב גבוה יחסית לנדרש להכנת טקסטים לימודיים, ואי לכך אף היא אינה תורמת להכנת טקסטים ולידע לשוני. בכתיבת עיתוני הנוער משתמשים בשפת הסלנג הקרובה לחייהם של הילדים. ייתכן גם שבהרבה מקרים הילדים מתכווננים בתמונות הרבות שבעיתון וקוראים את המשפטים הקצרים המתייחסים אליהן, ואינם קוראים את הכתבות הארוכות. אפשרות הסבר נוספת נעוצה בממצא שישנם שני סוגי קבוצות של ילדים - כאלה שאוהבים לקרוא ספרים וכאלה האוהבים להתכתב בצ'אט ולקרא עיתוני נוער. ייתכן שהסיבה לנטייה לקרוא עיתוני נוער ולהתכתב בצ'אט נובעת מקושי התחלתי בהתמודדות עם קריאת ספרים, ואולי קושי זה הוא הגורם לחסר בידע לשוני וליכולת

מקורות

- בלום-קולקה, ש' ו-הוק-טגליכט, ד' (2001) תרומת שיח עמיתים בגן להתפתחות השיח האורייני: סוגות וכיוולים. הרצאה שהוצגה בכנס סקריפט.
- בירן ר' (2003) התפתחות השימוש במבני זיקה בקרב ילדים בעלי התפתחות לשונית תקינה ולקויה. עבודת מ.א. אוניברסיטת תל אביב.
- בר-און, ע' (2006) לטעות ולתעות בשבילי הגן. סקריפט קיץ.
- ניר, ר' (1989) הבנת הנקרא - התהליך והתוצר. דפים 9, 11-5. שראל, צ' (1991) מבוא לניתוח השית. תל-אביב: אור-עם.
- Alfy-Shabtay, I. (1999) Passives and alternatives in different text types in Hebrew. In R. A. Aisenman, *Working papers in "Developing literacy across genres, modalities, and languages"*. Vol. 1. Tel-Aviv: Tel-Aviv University Press, 58-67
- Anglin, J. M. (1993) Vocabulary development: A morphological analysis. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 58, 10.
- Aram, D. & Levin, I. (2002) Mother-child joint writing and storybook reading: Relations with literacy among low SES kindergartners. *Merrill Palmer Quarterly*, 48, 202-204.
- Aram, D. (2005) Continuity in children's literacy achievements: A longitudinal perspective from kindergartento school. *First Language*, 25(3), 259-289.
- Aram, D. (2006) Early literacy intervention: The relative roles of storybook reading, Alphabetic activities, and their combination. *Reading and Writing*, 19, 489-515.
- Bentin, S. & Deutsch, A. (1990) Syntactic competence & reading ability in children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 48, 147-172.
- Bentin, S. (1992) Phonological awareness, reading, and reading acquisition: a survey and appraisal of current knowledge. In L. Katz & R. Frost (eds), *Orthography, phonology, morphology and meaning*. Amsterdam: Elsevier, 193-210.
- Berman, R. A. (1987) A developmental route: Learning about the form and use of complex nominals. *Linguistics*, 27, 1057-1085.
- Berman, R. A (1995) Narrative competence and storytelling performance: How children tell stories in different contexts. *Journal of Narrative and Life History*, 5, 285-313.
- Berman, R. A. (1997) Preschool knowledge of language: What five years old know about language structure and language use. In C. Pontecorvo, *Writing development an interdisciplinary view*.
- Amsterdam: John Benjamins, 61-76 Berman, R. A. (1997b) Developing form/function relation in narrative texts. *Lenguas Modernas*, 24, 45-60
- Berman, R. A. & Ravid, D. (1999) *The oral / literate continuum*. Final project report for the Israeli Academy of Sciences. Tel Aviv: Tel Aviv University Press Berman, R. A. (1999) Genre and modality in developing discourse abilities. In R.A. Aisenman, *Working papers in "developing literacy across genres, modalitie and languages"*. Vol. 1.Tel-Aviv: Tel-Aviv University Press, 93-113.
- Berman, R. A. & Verhoeven, L. (2002) Developing text production abilities in speech and writing: Crosslinguistic perspectives. *Written Languages and Literacy*, 5, 1-44.
- Berman, R. A. & Nir-Sagiv, B. (2004) Linguistic indicators of inter-genre differentiation in later language development. *Journal of Child Language*, 31, 339-380.
- Berman, R. A. (2005) Introduction: Developing discourse stance in different text types and languages. *Journal of Pragmatics*, 37, 2 [special issue on *Developing Discourse Stance across Adolescence*] 105-124.
- Bilaystok, E. (1993) Metalinguistic awareness: the development of children's representation of language. In C. Pratt, & A.

- F. Garton (Eds.) *Systems of representation in children - development and use*. N.Y: Wiley, 211-235
- Bus, A. G., Van IJzendoorn M. H. & Pellegrini A. D. (1995) Joint book reading makes for success in learning to read: A meta-analysis on intergenerational transmission of literacy. *Review of Educational Research*, 65, 1-21.
- Cahana-Amitay, D. & Ravid, D. (2000) Optional bound morphology in the development of text production. In S. C. Howell, S.A. Fish & T. Keith-Lucas (eds.), *Proceedings of the 24th Annual Boston University Conference on Language Development*, vol. 1, Somerville, MA: Cascadilla Press, 176-184.
- Chafe, W. (1994) *Discourse, consciousness, and time: The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. Chicago: Chicago University Press.
- Chateau, D. & Jared, D. (2000) Exposure to print and word recognition process. *Memory and Cognition*, 28, 143-153.
- Cipielewski, J & Stanovitch, K.E. (1992) Predicting growth in reading ability from children's exposure to print. *Journal of Experimental Child Psychology*, 54, 74-89.
- Clark, E. V. (1993) *The lexicon in acquisition* Cambridge: Cambridge University Press. Clark, E. V. & Berman R. A. (1984) Structure and use in the acquisition of word formation. *Language*, 60, 542-590.
- Cochran - Smith, M. (1984) *The making of a reader*. Norwood, N.J.: Ablex Cunningham, A. E. & Stavovitch, K. E. (1990) Assessing print exposure and orthographic processing skill in children: A quick measure of reading experience. *Educational Psychology*, 82(4), 733-740.
- Cunningham, A. E. & Stavovitch, K. E. (1997) Early reading acquisition and its relation to reading experience and ability 10 years later. *Developmental Psychology*, 33, 934-945.
- Echols, L. D, West, R. F., Stanovitch, K. E. & Zehr, K. S. (1996) Using children's literacy activities to predict growth in verbal cognitive skills: A longitudinal investigation. *Journal of Educational Psychology*, 88, 296-304.
- Emmot, C. (1997) *Narrative comprehension-a discourse perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Flavell, J. H., Miller, H. P & Miller, S. A. (1993) *Cognitive development*. N.J., Prentice-Hall.
- Friedmann, N. & Novogrodsky, R. (2004) The acquisition of relative clause comprehension in Hebrew: A study of SLI and normal development. *Journal of Child Language*, 31, 661- 681.
- Goff, D. A., Pratt, C. & Ong, B. (2005) The relations between children's reading comprehension, working memory, language skills and components of reading decoding in a normal sample. *Reading and Writing*, 18, 538-616.
- Gombert, J. E. (1992) *Metalinguistic development*. N.Y.: Harvester- Wheatsheaf.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, R. (1976) *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, R. (1989) *Language, context, and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Horowitz, R. & Samuels, S.L (1987) *Comprehending oral and written language*. N.Y: Academic Press.
- Johnson-Laird, P. N.(1983) *Mental models*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Karmilof-Smith, A. (1979) Micro- and macro-developmental changes in language acquisition and other representational systems. *Cognitive Science*, 3, 91-118.
- Karmilof-Smith, A. (1986) Some fundamental aspects of language development after five. In P. Fletcher, & M. Garman, (eds.) *Language acquisition: Studies in first language development*. Cambridge: Cambridge University Press, 455-474.
- Karmiloff-Smith, A. (1992) *Beyond modularity: A developmental perspective on cognitive science*. London: Bradford Books.
- Katzenberger, I. (2004) The super structure of written expository texts: A developmental perspective. In D. Ravid & H. Bat-Zeev Shyldkrot, (eds.) *Persepectives on Language and language development*. Dordrecht: Kluwer, 327-336.
- Levin, I., Ravid, D. & Rappaport, S. (2001) Morphology and spelling among Hebrew- Speaking children: From kindergarten to first grade. *Journal of Child Language*, 28, 769-741.

- Nippold, M. A. (ed) (1988) *Later language development: Ages 9 through 19*. Austin, TX: Pro-Ed.
- Nippold, M. A. (1998). *Later language development: the school-age and adolescent years*. Austin, Texas: Pro-Ed.
- Oakhill, J. (1994) Individual differences in children's text comprehension. In: M.A. Gernsbacher, M.A. (Ed.) *Handbook of Psycholinguistics*. N.Y.: Academic Press, 539- 588.
- Olson, D.R. (1994) *The world on paper*. Cambridge: Cambridge University Press
- Olshtain, E. & Cohen, E. (2004) Logical Connectors in Hebrew: how well do eighth-graders master them? In D. Ravid & H. Bat-Zeev Shyldkrot, (Eds.), *Perspectives on language and language development*. Dordrecht: Kluwer, 315-326
- Perfetti, C. A. (1994) In: M. D. Gernsbacher, (ed) *Handbook of Psycholinguistics* N.Y.: Academic Press, 849-894.
- Pontecorvo, C. & Orsolini, M. (1996) Writing and written language in children's development. In: C. Pontecorvo, M. Orsolini, M. Burge, & L. Resnik, (Eds. *Children's early text construction*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 3-23.
- Ravid, D. (1997) Between syntax and lexicon: the parallel between N-N compounds and N-A stings in acquisition. In A. Sorace, C. Heycock, & R. Shillcock, (eds) *Proceeding of GALA ,97 conference on language acquisition*. Edinburgh: University of Edinburgh, 138-141.
- Ravid, D. & Avidor, A. (1998) Acquisition of derived nominals in Hebrew: developmental and linguistic principles. *Journal of Child Language*, 25, 229-266.
- Ravid, D. & Malenky, D. (2001) Awareness of linear and nonlinear morphology in Hebrew: a developmental study. *First language*, 21, 25-56
- Ravid, D. & Tolchinsky, L. (2002) Developing linguistic literacy: A comprehensive model. *Journal of child language*, 29, 419-448.
- Ravid, D., Van Hell, J., Rosado, E. & Zamora, A. (2002) Subject NP patterning in the development of text production : a crosslinguistic study of Dutch, English, Hebrew, and Spanish. *Written Language and Literacy*, 5, 69-95.
- Ravid, D. & Zilberbuch, S. (2003a) Morphosyntactic constructs in the development of spoken and written Hebrew text production. *Journal of Child Language*, 30, 395- 418.
- Ravid, D. & Zilberbuch, S. (2003b) The development of complex nominals in expert and non-expert writing. *Pragmatics & Cognition*, 11, 267-296.
- Ravid, D. & Cahana-Amitay, D. (2005) Verbal & nominal expression in narrative conflict situation in Hebrew. *Journal of Pragmatics*, 37, 157-183.
- Ravid, D. & V. Geiger. (2009) Promoting morphological awareness in Hebrew- speaking gradeschoolers: An intervention study using linguistic humor. Special issue of *First language on Intervention and Metalinguage*, 29 (1), 81-112.
- Ravid, D. & Saban, R. (2008) Syntactic and meta-syntactic skills in the school years: A developmental study in Hebrew. In I. Kupferberg & A. Stavans, (eds.) *Language education in Israel: Papers in Honor of Elite Olshtain*. Jerusalem: Magnes, 75-110.
- Scaborough, H. S. & Dobrich, W. (1994) On the efficiency of reading to preschoolers. *Developmental Review*, 14, 245-302.
- Scott, C. M. (1988) Spoken and written syntax. In M. A. Nippold, (ed) *Later language development: ages 9 through 19*. Austin, TX: Pro-Ed, 49-95.
- Senechal, M. (2006) Testing the home literacy model: Parents involvement in kindergarten is differentially related to grade 4 reading comprehension , fluency, spelling, and reading to pleasure. *Scientific Studies of reading*, 10, 59-87.
- Snow, C. E. & Burns, M. S. & Griffin, P. (1998) *Preventing reading difficulties in young children*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Snyder, L. S. & Downey, D. M. (1997) Developmental differences in the relationship between oral language deficits and reading. *Topics in Language Disorders*, 17, 27-40.

- Stanovitch, K. E. & Cunningham, A. E. (1992) Studying the consequences of literacy within a literate society: The cognitive correlation of print exposure. *Memory and Cognition*, 20(1), 51-68.
- Stanovitch, K. E. & Cunningham, A. E. (1993) Where does knowledge come from? Specific associations between print exposure and information acquisition. *Journal of Educational Psychology*, 85, 211- 229.
- Stanovitch, K. E., West, R. F. & Harrison, M. (1995) Knowledge growth and maintenance across the life span: The role of print exposure. *Developmental Psychology*, 31, 811-826.
- Sulzby, E. (1995) Children's emergent reading of favorite storybooks: A developmental study. *Reading Research Quarterly*, 20, 458-467.
- Van der Broek, P. (1994) Comprehension and memory of narrative texts, inference and coherence. In, M. D. Gernsbacher (ed) *Handbook of psycholinguistics* N.Y.: Academic Press, 539-588.
- Van Dijk, T.A. & Kintsch, W. (1983) *Strategies of discourse comprehension*. New York: Academic Press.

פורומים באינטרנט של הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים

ליאורה כוכבי ויהודית בר אילן

במאמר מוצגים ממצאי מחקר איכותני הן בתרומתה ובמשמעותה של ההשתתפות בפורומים באינטרנט, עבור הורים ובני משפחות של ילדים בעלי צרכים מיוחדים, בהתמודדות היומיומית עם גידול הילדים. שני הפורומים: "הפרעות קשב ADHD" ו"משפחות אנשים עם פיגור", מנוהלים בהתנדבות על ידי הורים של ילדים בעלי צרכים מיוחדים (להלן, יצ"ם), בפורטל ישראלי פופולרי. המחקר התמקד בניתוח התנהגות מידע והתנהגות איתור מידע בחיי היומיום של אותם משתתפים. ניתוח אינטראקציות המידע סייע בהבנת אופי הפעילות והחילופין שהתנהלו בין המשתתפים בפורומים. במשך שישה שבועות (42 יום) ובשני פרקי זמן, נערך מעקב פסיכי אחר ההודעות ששלחו המשתתפים לפורומים. בזמן המחקר נאספו סך הכול 3,371 הודעות ששלחו 453 משתתפים, לשני הפורומים. שיטת המחקר שנבחרה הייתה ניתוח תוכן של הודעות המשתתפים. ממצאי המחקר מוצגים במאמר בשלושה תחומים:

- התנסויות היומיום של המשתתפים, כפי שהן משתקפות בהודעות שהם שולחים לפורומים.
 - התייחסותם של המשתתפים בפורומים לנושא המידע של הורים ליצ"ם על סמך הפעילות בפורומים, ומאפייניה.
 - אפיון סוגי ההודעות העיקריות של המשתתפים בפורומים.
- אף שהתמודדות יומיומית עם צרכיו המיוחדים של הילד עמדה במרכז הדיונים בשני הפורומים, נמצא כי המשתתפים הדגישו נושאים שונים בהודעותיהם. המשתתפים בפורומים התעניינו בנושאים הקשורים לחלק ייחודי מאוד בחיי היומיום שלהם - התסמונת של הילד והשלכותיה. עלה כי המשתתפים בפורום "הפרעות קשב ADHD" התעניינו באינטנסיביות רבה יותר בנושאים הקשורים במידע על התסמונת והשלכותיה, ואילו המשתתפים בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" התעניינו יותר בהיבטים הרגשיים של התמודדות עם התסמונת. התנהגות המידע של המשתתפים בשני הפורומים הייתה חובבנית ושיתופית. החילופין במידע לטובת הכלל, בשני הפורומים, התבצע בתוך הפורום ובאמצעות תשובות לשאלות המשתתפים. ריבוי התשובות ביחס לשאלות מעיד על המשתתפים בפורומים כמוסרי מידע יותר מאשר מבקשי מידע. רוח של נדיבות ונתינה התקיימה בפורומים, אף שרק קבוצה קטנה של משתתפים הייתה אחראית למרבית התכנים, בשני הפורומים. המשתתפים מסתמכים בעיקר על התכנים המופיעים בפורומים וממעטים להזכיר מקורות מידע נוספים. גילויים שליליים היו נדירים, בשני הפורומים. חלק נכבד מהודעות המשתתפים עסק בביטויים של שיתוף פעולה שאינם קשורים לחילופי מידע.
- התברר הפוטנציאל הגדול שיש להשתתפות בפורומים עבור אותם הורים וקרובי משפחה לילדים בעלי צרכים מיוחדים. החילופין וההתחלקות במשאבים מתקיימים הודות לתמיכת העמיתים (peer support) המעצימה המתקיימת בשני הפורומים. כל משתתף יכול להפוך למקור מידע ותמיכה ואף למודל חיקוי, בעצם התמודדותו עם מצב נתון ורצונו לחלוק את התנסויותיו עם עמיתיו. האנונימיות הווירטואלית שנוקטים המשתתפים מאפשרת להם לחוש נוחות רבה יותר כאשר הם מתחלקים במידע מבין או רגיש, על עצמם או על ילדיהם. תרומה חשובה נוספת העולה מן המחקר היא השילוב הפורה שנוצר בין ידע מתוך התנסות (של ההורים) לבין ידע מתוך מומחיות (של אנשי המקצוע). זוהתה חולשה בכך שרק קבוצה קטנה של משתתפים, בשני הפורומים, אחראית על יצירת התכנים. מומלץ לחקור כיצד ניתן לעודד משתתפים נוספים לתרום תרומה רבה יותר לדיונים.

מבוא

מקורות לעזרה, כמו קבוצות תמיכה וקבוצות לעזרה עצמית, קיימים אמנם בקהילה (בעיקר בערים הגדולות), אולם ידוע כי חסמים שונים מונעים מציבור ההורים ובני המשפחות של ילדים בעלי צרכים מיוחדים לבקש עזרה ולהסתייע במקורות העזרה הקיימים (ברק, 2005).

בעשור האחרון הפך השימוש הביתי בתקשורת מתואמת מחשב לנפוץ ביותר. השימוש הנרחב ברשת הגביר את הדרישה ליצירתם של שירותים אינטראקטיביים יותר, כדוגמת פורומים, צ'אטים, MUDS (משחקי תפקידים) ועוד. פורומים באינטרנט הם אחד מערוצי התקשורת האינטראקטיביים ביותר פופולריים בקרב גולשי האינטרנט

ציבור של קרוב למיליון אנשים בישראל: הורים, אחים וסבים, קשור לילדים בעלי צרכים מיוחדים, שמחלתם או נכותם משפיעות על תפקודם היומיומי התקין. מספרם מוערך בכ-300,000 ילדים מכלל ילדי ישראל (בן-אריה, 2007). ההתמודדות המתמשכת עם הצרכים המיוחדים של הילדים עלולה לגרום לקשיים פיזיים ורגשיים אצל ציבור זה. ייתכנו גם קשיים נוספים, הנובעים מתחושת ניכור או ריחוק מן החברה, וביניהם: מחסור במידע, מחסור באינטראקציה חברתית ובנגישות לתעסוקה.

ליאורה כוכבי, מידענית במרכז האקדמי "רופין" kolior@nana10.co.il
פרופ' יהודית בר-אילן, המחלקה ללימודי מידע, אוניברסיטת בר אילן, barilaj@mail.biu.ac.il

חיי היומיום נתפסים כרצף מתמשך של פעילויות רבות ומגוונות, כך שאפשר לראות בכל פעילות כזו פרויקט: גידול ילדים, צביעת הבית, הזמנת כרטיס טיסה ועוד. לרשותו של אדם המעורב בפרויקט כלשהו עומדים משאבים מוגבלים של זמן ותשומת לב שהוא יכול להקדיש לכל פרויקט. כמו כן, כאשר אדם מעורב בפרויקט כלשהו מתעורר אצלו פער בין הרצונות לפתרונות. פער זה מתואר כמצב בעייתי, והוא בא על פתרונות באמצעות פעילות פיזית או פעילות מידע (Hektor, 2003). ניתן להתייחס לתהליך איתור המידע כאל מרכיב טבעי וברור מאליו של חיי היומיום.

לתהליך איתור המידע בחיי היום יום שני ממדים: חיפוש מידע מעשי ומוכוונות לחיפוש מידע. הממד הראשון: חיפוש מידע מעשי, מתייחס למציאת תשובות ספציפיות לצורכי מידע ספציפיים ובדידים, כשהביטוי המעשי שלו הוא שאלות ספציפיות. הממד השני נתפס כפעילות שגרתית ומתמשכת, המאפשרת לאנשים להבין את העולם שבו הם חיים, תוך איתור מידע המתייחס לתחומי העניין והצרכים המתמשכים שלהם (Savolainen, 1995).

הנושאים שבהם מתעניינים אנשים בהקשר של חיי היומיום שלהם: עצות לחיי היומיום, תחביבים וטוילים, בריאות, קניות ושירותים, חדשות, נושאים הקשורים לעבודה, שירותי ממשל, פיננסים ומסים, בידור, לימודים ועוד. נושאים אלו עלו במחקרים שונים שבדקו את צורכי המידע בחיי היומיום של אזרחים (Dervin, 1976; Ellen, 2000 in Ellen, 2003; Fisher, Naumer, Durrance, Stromski & Christiansen, 2005). חיפוש מידע רפואי באינטרנט הוא דוגמה טובה לכך: הנושא של איתור מידע רפואי באינטרנט תפס תאוצה משמעותית. 113 מיליון אמריקנים (80% מבעלי הנגישות לאינטרנט) השתמשו באינטרנט כדי לאתר מידע רפואי עבור עצמם ועבור האנשים המשמעותיים בחייהם (Fox, 2006). הורים מתעניינים יותר ממי שאינם הורים במציאת מידע רפואי ברשת, כיוון שהם אחראים גם על בריאות ילדיהם: 67% הורים לעומת 60% לא הורים (Allen & Rainie, 2002).

מידע רפואי הוא אחד מצורכי המידע בחיי היומיום של הורים בכלל ושל הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים בפרט. האינטרנט נתפס כמערכת המידע המתאימה יותר לנושא חיפוש ואיתור מידע רפואי (Fisher et al., 2005). מחפשי מידע רפואי והורים מקוונים מהווים קהל יעד פוטנציאלי להשתתפות בקהילות וירטואליות בנושאי בריאות.

ההקשר: הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים

ילדים בעלי צרכים מיוחדים הם ילדים שלהם בעיות בריאותיות, התפתחותיות, רגשיות או חברתיות שנמשכות או צפויות

בישראל (גץ ואחרים, 2007). הם מאפשרים קיומו של רב-שיח (בין מספר רב של משתתפים) ללא תלות במקום ובזמן. הפורומים משלבים בפעילותם את יתרונותיהן של קבוצות לעזרה עצמית: חילופי מידע, קבלה, תמיכה הדדית ותחושת שייכות (רמון, 2000), ושל תקשורת מתווכת מחשב: אנונימיות, נגישות בזמן ובמקום (גרניט ונתן, 2000).

סקירת ספרות

הבסיס התיאורטי של המאמר נשען על ארבעה תחומי ידע עיקריים ועל נקודת החיבור ביניהם:

- התנהגות מידע, בדגש על התנהגות איתור מידע בחיי היומיום.
- ההקשר (Context) של הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים.
- מקורות לעזרה ולתמיכה הקיימים בקהילה.
- קהילות וירטואליות בנושא בריאות - במיוחד פורומים באינטרנט.

התנהגות מידע

בשלושים השנים האחרונות התעורר עניין רב בנושא של התנהגות המידע האנושית: חלה עלייה במספר המחקרים על משתמשים, בצד גידול בפיתוח המסגרות התיאורטיות למחקר. התנהגות מידע היא האופן שבו אנשים זקוקים, מחפשים, נותנים ומשתמשים במידע בהקשרים שונים. סקירה מקיפה על המודלים המרכזיים של התנהגות מידע נכתבה על ידי ברוכסון-ארכיב וברונשטיין (2004).

מרבית המודלים בתחום התנהגות המידע מעמידים את המשתמש במרכז, אך מתעלמים מכך שתהליכים של איתור וחיפוש מידע הופכים יותר ויותר לתהליכים שיתופיים. אלו מתבצעים בקבוצות עבודה, קבוצות מחקר, קבוצות של אנשי מקצוע ובקהילות וירטואליות (פורומים, צ'אטים, רשימות דיור ועוד).

CIR - Collaborative information retrieval, הנו מודל רב-ממדי המתאר תהליך אחזור מידע שיתופי, המתקיים בין חברים לעבודה ובמקום העבודה (Fidel, Pejtersen, Cleal & Bruce, 2004). ELIS - Everyday Life Information Seeking, התנהגות איתור מידע בחיי היומיום, היא תת-תחום במחקר על התנהגות מידע, העוסק בתהליך איתור מידע של אזרחים, שאינו קשור למקום העבודה שלהם. המחקרים בתחום בודקים כיצד משפיעים היבטים שונים בחיי היומיום של המשתמשים על התנהגות המידע שלהם (Huotari & Chatman, 2001).

(Marden, 1998). צפוי שצרכים אלו יהיו מוגברים כאשר מדובר בילדים בעלי צרכים מיוחדים. החלטותיהם של הורים לילדים אלו יהיו מורכבות יותר, משום שמידע וייעוץ על התפתחותו של ילד ממוצע לא יתאימו לדרישותיהם. הורים אלה יחפשו מידע מומחה, ויזדקקו למגוון שירותים המצויים בקהילה (גולדמן, 1995; Pain, 1994; Sontag & Schacht, 1999).

חיי ילד בעל צרכים מיוחדים ומשפחתו רצופים במצבים של חוסר ידיעה ואי-ודאות, לאורך תקופות ארוכות ובמיוחד בתקופות חיים קריטיות ולקראת מעברים משלב התפתחותי אחד למשנהו (מאיר, 1986). משפחתו של הילד תלויה בידע ובסמכות המקצועית של רופאים, עובדים סוציאליים, פסיכולוגים ואנשי מקצוע נוספים. תלות זו רבה יותר מזו שהייתה עשויה להיווצר ללא המוגבלות. תחושת הפגיעה בריבונותם ובעצמאותם של ההורים, הנלווית למוגבלות הילד, מתעצמת ואף עלולה להתחזק עד כדי תחושה של עוול וסבל נפשי (מאיר, 1986).

תמיכה חברתית

מחקרים פסיכולוגיים מצאו שקיומה של תמיכה חברתית מהווה משאב חשוב לצורך התמודדות והתגברות על קשיים רגשיים עבור אדם הנתון במצב מצוקה (Sarason, Sarason, 1994; Pierce, & Pierce, 1994). המחקרים הגדירו תמיכה חברתית כדרגה שבה אדם משיג את צרכיו הבסיסיים, באמצעות יחסי גומלין עם אנשים אחרים. תמיכה חברתית כוללת חמישה מרכיבים (Amick & Ockene, 1994, in Kritsotakis, 2004; Hafen, Karren, Frandsen & Lee Smith, 1996):

- א. דאגה של אדם אחר ואפשרות לאינטימיות.
 - ב. אפשרות לזכות בהערכה ולהרגיש תחושת ערך עצמית.
 - ג. יכולת להרגיש תחושת שייכות כמו גם מחויבות הדדית כלפי אחרים.
 - ד. נגישות למידע, הדרכה וידע של אנשים אחרים.
 - ה. נגישות לסיוע חומרי.
- במחקר אחר (Birch, 1998) תוארו ארבעה סוגים של תמיכה חברתית: רגשית, מידעית, חומרית ובאמצעות הערכה (appraisal).
- א. תמיכה רגשית תוארה כהבעת דאגה או אהדה, הקשבה לאחר או זמינות עבור אדם אחר.
 - ב. תמיכה מידעית - העברת ידע או הדרכה כיצד להשיג מידע הדרוש לאדם לצורך פתרון בעיה כלשהי.
 - ג. תמיכה חומרית - סיוע כספי, סיוע בהסעות, השאלת ספר, סיוע פיזי כלשהו.
 - ד. תמיכה באמצעות הערכה - פירושה מתן משוב חיובי, תשבחות או עידוד לאחר.

להימשך תקופה ממושכת. בעקבות זאת הם זקוקים לשירותים חברתיים, חינוכיים, פסיכולוגיים ורפואיים, במידה רבה יותר בהשוואה לבני גילם (אורקין, 2004). בעיותיהם של ילדים בעלי צרכים מיוחדים נוטות להחמרה, כרוכות בסיכונים מיוחדים ובצורך של הילדים הנפגעים להסתגל לפגיעה רב-תחומית (גופנית, חברתית, לימודית ורגשית). אופי הבעיות הכלליות והקליניות, חומרת פגיעתן ודרכי ההתמודדות של הילד ובני משפחתו, הם שקובעים את מידת ההשפעה של הפגיעה (אורקין, 2004).

הולדתו של ילד בעל צרכים מיוחדים גורמת אכזבה רבה להוריו (אולשנסקי, 1962; מנולסינו, 1968; וולפנסברגר, 1967; וויסברן, 1980; ויקלר, 1983 בתוך פורטוביץ ורימרמן, 1985). ממצאי המחקרים שנערכו בשנות ה-60 הדגישו את המשבר התפקודי שעוברים אמהות ואבות לילדים נכים. המחקרים ציינו כי משבר זה מלווה בדחק פסיכולוגי, בתחושה קשה של אובדן ובירידה בערך העצמי (פורטוביץ ורימרמן, 1985). אולשנסקי (1962) אף טבע בהקשר זה את המונח "צער כרוני" (chronic sorrow), שהוא תגובת דחק פסיכולוגי מתמשכת, המבטאת לדעתו את דרך ההתמודדות של ההורה עם המשבר.

מנולסינו (1968) וולפנסברגר (1967) זיהו שלוש צורות של משבר:

- א. "משבר השינוי" (novelty crisis): מקורו בשינוי בלתי צפוי שחל בחייו של הפרט ובתפיסת העצמי שלו. אין מדובר בתגובה על הנכות עצמה.
 - ב. משבר בערכים אישיים: רוב האנשים חונכו לפי קוד ערכי המדגיש את ההישגיות והתחרותיות של היחיד, במיוחד בחברות מערביות. הולדת ילד מוגבל דורשת מן ההורה לאהוב את ילדו אף שאינו מסוגל להעניק לו תחושה של הישג. התוצאה היא רגש דו-ערכי כלפי הילד. תגובות אופייניות של הסתגלות בתחום זה: רגש אשם כבד, הכחשה, הגנת-יתר וצער. ההכחשה מאופיינת בביקורים תכופים אצל מומחים שונים (shopping behavior), מתוך תקווה לגלות כי האבחנה המקורית הייתה מוטעית.
 - ג. "משבר המציאות" (reality crisis) נובע מן הקשיים האובייקטיביים שמציב גידולו של ילד נכה, הכוללים: קשיים פיזיים; קשיים כספיים; רוב הזמן מוקדש לטיפול בילד הנכה כך שנותר פחות זמן לטפל בילדים האחרים ולטיפוח הזוגיות (פורטוביץ ורימרמן, 1985).
- הורים של ילדים בעלי צרכים מיוחדים חווים בדרך כלל לפחות אחד משלושת סוגי המשברים אשר הוזכרו מעלה או את כולם (לפי מחקרים של אולשנסקי, מנולסינו, וולפנסברגר, וויסברן וויקלר כפי שמצוטטים אצל פורטוביץ ורימרמן, 1985). ידוע כי רוב ההורים זקוקים לאישור על ההחלטות שקיבלו במסגרת ההורות שלהם, ולמידע על התפתחות ילדם (Nicholas &

קבוצות לתמיכה הדדית

ברק (2005) מתאר קבוצות תמיכה כמי שממשות לתמיכה הדדית בין אנשים במצוקה, כשהדגש הוא על התמיכה הבינאישית של החברים, כלומר: המשתתפים מתבקשים ומצופים לתת לאחרים במידה דומה לזו שהם מקבלים מאחרים, אם בעזרת מידע והצעות או אם בעזרת חשיפה עצמית רבה הנובעת מהתנסויותיהם האישיות. קבוצת תמיכה ממלאת ארבעה תפקידים חיוביים עבור הורים של ילדים בעלי צרכים מיוחדים:

א. מפחיתה תחושות בידוד ובדידות.

ב. מספקת מידע.

ג. מספקת מודל לחיקוי.

ד. מספקת בסיס להשוואה בהקשר של התפתחות הילדים ודרכי ההתמודדות (Seligman & Darling, 1989).

קבוצות לעזרה עצמית

קבוצה לעזרה עצמית היא "קבוצה של אנשים שלהם בעיה משותפת, אשר לגביה הם חשים מידה מסוימת של חוסר אונים והעדר כוח; חבריה מתכנסים כדי למצוא פתרון משותף לבעיה; כל חברי הקבוצה מעורבים בה ומחויבים לה. הם פועלים על בסיס הדדי של הושת עזרה זה לזה. חברי הקבוצה הם בד בבד עוזרים ונעזרים" (בר וסדן, 1989). פעילות הקבוצה עשויה להתרכז בתמיכה או בהסברה או במתן מידע. הקבוצה בדרך כלל מכוונת לשינוי: שינוי אישי או חברתי או שניהם גם יחד. השינויים מושגים באמצעות שימוש באידיאולוגיות לצורך התמודדות עם מצב נתון (Kurtz, 1997).

למשתתפים בקבוצות לעזרה עצמית מאפיינים שונים מאלו שאינם משתתפים בהן. מן המחקרים בנושא עלה כי מרבית המשתתפים הן נשים (Videka-Sherman, 1982; Medvene & Krauss, 1989; Wituk, Shepherd, Slavich, Warren & Meissen, 2000). ניתן להסביר את שיעור השתתפותן הגבוה של נשים בקבוצות לעזרה עצמית, בכך שהן משמשות כ"שרות הבריאות" של משפחותיהן. ייתכן שהן בעלות רצון ונכונות גבוהים יותר לחפש תמיכה חברתית.

תרומת קבוצות לעזרה עצמית לחבריהן

מידע:

ידע רב על טיפולים, מומחים, זכויות ושירותים - על טיבם של אלה, עלותם והנגישות אליהם, מצטבר בקבוצות לעזרה עצמית. שיחות עם חברים הן דרך יעילה להגיע למידע מדויק ומעודכן, הנובע מהתנסויותיהם של החברים בקבוצה (רמון, 2000). הפעילות הדומיננטית בקבוצות לעזרה עצמית היא חילופי מידע תוך חשיפה עצמית (Hurley, 1988).

קבלה ותמיכה הדדית:

חברי הקבוצה משתפים זה את זה ברגשות שליליים וחייביים. זאת מתוך הזדהות והבנה הדדית, ללא חשש משיפוט או מהטרדה. הקבוצה עוזרת להתגבר על רגשות משתקים של אשמה ואין אונים, משפרת את ההרגשה הכללית ומקלה על ההתמודדות, תוך לימוד דרכים חדשות להתייחס לבעיות ולמצוא להן פתרון. קבוצות לעזרה עצמית מקטינות את התלות בשירותים טיפוליים. חבריהן מתחזקים מעצם העזרה ההדדית המתקיימת בינם לבין עצמם. התחזקות זו משפרת גם את איכות החיים (רמון, 2000).

תחושת שייכות:

בין אם הקבוצה מונחית על ידי אחד המשתתפים בה ובין אם המנחה הוא איש מקצוע - חשוב לתת למשתתפים להרגיש שהקבוצה שייכת לכולם. ככל שיותר חברים משתתפים בשיחה, כך ירגישו יותר חברים חלק מהקבוצה וירצו להתמיד בפעילותם בקבוצה (רמון, 2000).

בצד התרומה הרבה, שמפיקים המשתתפים בקבוצות לעזרה עצמית מעצם ההשתתפות, ישנם גם חסרונות אפשריים למפגשי פנים אל פנים (בין אם מדובר בקבוצות תמיכה ובין אם מדובר בקבוצות לעזרה עצמית), ביניהם:

א. הקבוצות ומקומות המפגש אינם נגישים עבור אנשים המתגוררים באזורים מרוחקים.

ב. ההגעה למפגשים כרוכה בהוצאה כספית כמו: שירות שמרטפות לילדים בעלי צרכים מיוחדים, שאינו תמיד בנמצא, הוצאות נסיעה ועוד.

ג. קושי בחשיפת מידע אישי במפגשי פנים אל פנים עם אנשים זרים. ישנן תרבויות שבהן קיים קוד של, "הכל נשאר במשפחה", לדוגמה: עולי חבר העמים, המגזר הערבי, המגזר החרדי.

ד. קבוצות לעזרה עצמית מתאפיינות במקרים מסוימים, בנוקשות אידיאולוגית שלחלק מחברי הקבוצה קשה להסכים איתה (רמון, 2000).

קהילות וירטואליות

השימוש הביתי בתקשורת מתווכת מחשב הפך לנפוץ ביותר בעשור האחרון. קהילות וירטואליות מתוארות כמי שעונות על צרכים אנושיים עמוקים, בדומה לקהילות לא מקוונות. המונח "קהילה" ציין במקורו ציבור אנשים השוכן באזור גיאוגרפי מסוים, בני אדם העוסקים יחד בפעילויות כלכליות ופוליטיות ומכוננים יחידה חברתית בעלת שלטון עצמי, שיש לה ערכים משותפים וחבריה חשים שייכות זה לזה, לדוגמה: עיר, כפר או קהילה דתית. כיום מציין המונח קהילה המבוססת על אינטרסים משותפים (מיטשל, 1984, עמ' 147).

הן חלק מן השמות הנקשרים לקהילות מקוונות של עמיתים בעלי עניין בריאותי משותף. קהילות אלו מוגדרות: "קבוצה של יחידים בעלי אינטרסים משותפים או דומים בהקשר הבריאותי וחסרי רקע מקצועי ברובם (מטופלים, צרכנים בריאים או מטפלים לא פורמליים), המתקשרים ומשפיעים זה על זה בפומבי באמצעות רשת תקשורת ממוחשבת כמו האינטרנט, או באמצעות כלי מבוסס מחשבים אחר (כולל מערכות לא טקסטואליות כמו מערכת לוח מודעות קולי), המאפשר בניית רשתות חברתיות המתנהלות מרחוק" (Eysenbach et al., 2004, p.1166).

ברנט (Burnett, 2000, 2004) הציע טיפולוגיה לניתוח התנהגויות המידע הרווחות בקהילות הווירטואליות, ולמיון. הרציונל לטיפולוגיה, חשיפת הדרכים השונות שבהן יוצרים המשתתפים קשרי גומלין, יאפשרו למדוד את יחסיות קשרי הגומלין הסוציו-רגשיים והתנהגות המידע האנושית בקהילות הווירטואליות. כלומר, למצוא: באיזו מידה החילופין המידעיים או החברתיים שלובים או נפרדים זה מזה? מי מהם מהווה גורם משיכה חזק יותר עבור המשתתפים בקהילה מסוימת?

מידע או תמיכה חברתית:

בלנצ'רד והורן (Blanchard & Horan, 1998) רואים בחילופין ובנגישות של מידע את המשאבים החשובים ביותר שמציעות הקהילות הווירטואליות. וולמן וג'וליה, לעומתם, סבורים ש"הגולשים ברשת לא גולשים לבד". לטענתם, חילופי המידע המתקיימים בקהילות הווירטואליות הם רק סוג אחד מתוך שפע יחסי הגומלין והמשאבים החברתיים המוחלפים ברשת. חילופי המידע אף פחותים בחשיבותם מהתמיכה שמציעות קבוצות עמיתים למשל (Wellman & Gulia, 1999).

מחקרים אודות קהילות וירטואליות של הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים:

במחקר שהשווה בין הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים שהשתתפו בקבוצות תמיכה פנים אל פנים, לבין הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים שהשתתפו בקבוצות דיון מקוונות, נמצא כי מאפייני המשתתפים בקבוצות התמיכה המקוונות היו שונים משל מי שנעזרו בצורות מסורתיות יותר של תמיכה. הורים מקוונים העריכו פחות את הסיוע שיכלו להגיש להם הוריהם וחבריהם. אף שלהורים המקוונים היה מקור זמן של תמיכה, מידע ואהדה, ייתכן שהם השתמשו בו כדרך להימנע מתקשורת טובה יותר עם משפחה וחברים. אבות נטו להשתתף יותר בקבוצות התמיכה המקוונות, כיוון שלא דרשו חשיפה עצמית כמו מפגשי פנים אל פנים. לא ברור מה קדם למה: האם קבוצות תמיכה מקוונות מרחיקות אנשים מרשתות התמיכה המסורתיות שלהם? או שמא מי שיש להם מעט

מערכות היחסים בין חברי הקהילה פחות מוגדרות ומתוחמות. הקהילות הווירטואליות מצליחות להוות מוקד משיכה לגולשים רבים המחפשים מידע ותחושת השתייכות, מכיוון שקיימת כבר מוכנות רעיונית לחיים בחברות מרושתות (Burnett, 2000).

רידינגס וגפן (Ridings & Gefen, 2004) מציעים הגדרה מקיפה לתופעה של קהילות וירטואליות: "קבוצות אנשים בעלי אינטרסים ועיסוקים משותפים אשר מתקשרים בצורה מאורגנת בקביעות ובמשך זמן מסוים באמצעות מיקום או מנגנון משותף".

קשת הנושאים שבהם עוסקות הקהילות הווירטואליות הנה מגוונת ביותר: בריאות, פוליטיקה, כלכלה, ספורט, מוזיקה, מועדוני מעריצים, תחביבים (ברזילי-נהון, 2004). שיעור ההשתתפות בקהילות הווירטואליות גדול מאוד. דו"ח מכון המחקר האמריקני Pew, על האינטרנט ואורח החיים האמריקני דיווח על תשעים מיליון אמריקנים שהשתתפו בקבוצות דיון מקוונות. מחציתם, התמידו בהשתתפותם בקבוצות לפחות שלוש שנים (Horriggan, Rainie, & Fox, 2001). בישראל, 28.2 אחוזים מהגולשים (בגילאי 20+) משתתפים בשיחות או בקבוצות דיון מקוונות (גץ ואחרים, 2007).

המאפיינים של קהילות וירטואליות:

- א. התקשורת בין חברי הקהילה היא מתווכת מחשב, אין מפגשי פנים אל פנים.
- ב. נגישות וזמינות גבוהים, 7 ימים בשבוע, 24 שעות ביממה.
- ג. המשתתפים פועלים מתוך בחירה חופשית, מתוך תחומי עניין והתנסויות דומים. גורם זה עשוי להפוך את הקשרים הנוצרים בין חברי הקהילה לאיכותיים מאוד.
- ד. המשמעות לפעילות הקהילה נוצרת באמצעות תהליכים מתמשכים של כתיבה, קריאה והפצה בציבור של טקסטים ופרשנות של אותם טקסטים, על ידי חברי הקהילה ועל ידי צופים מחוץ לקהילה (Cohen in Burnett, 2002).

קהילות וירטואליות בנושא בריאות:

חוקרים רבים סבורים כי להתמודדות עם בעיות בריאות ישנן השלכות חברתיות כמו גם פיזיות. סטיגמה המקושרת בדרך כלל למחלות ולתסמונות היא השלכה חברתית חשובה על אותם מתמודדים. גופמן מגדיר סטיגמה כאפיון מפחית ערך מאוד, כמו: כישלון, מום או מגבלה, המצוי באדם ועושה אותו שונה מאחרים. הסטיגמה גורמת לכך ש"יצטמצם בתודעתנו מאדם שלם ורגיל לאדם מוכתם, פחות ערך" (גופמן, 1983). קבוצות מקוונות לעזרה עצמית, Electronic Support Groups - ESG, קהילות אמפתיה, Health-related virtual communities,

רשתות תמיכה מסורתיות נעזרים יותר בקבוצות התמיכה המקוונות? (Mickelson, 1997).

באום (Baum, 2004) חקרה 114 הורים שהשתתפו בקבוצות תמיכה מקוונות להורים של ילדים בעלי צרכים מיוחדים. קבוצות התמיכה המקוונות סיפקו מידע אמין, עדכני ורלוונטי על אבחנות וטיפולים, כמו גם מקום בטוח לדון בו על נושאים שונים. ההורים מצאו בקבוצות המקוונות איזון נכון בין מתן מידע ותמיכה רגשית - "support on your term" כפי שהגדיר אחד המשתתפים (Baum, 2004). תחושותיהם של רוב המשתתפים השתפרו כתוצאה מהשתתפותם בקבוצה: 87% מהמשתתפים ציינו שהפכו מלאי תקווה, 83% מהמשתתפים ציינו הקלה. ההשתתפות בקבוצות המקוונות תרמה רבות לשיפור הקשר בין ההורה לילד. ודווקא הרצון לעזור לאחרים היה מניע חזק יותר להשתתפות מכל מניע אחר של התמודדות רגשית. אחת ממסקנות המחקר הייתה שעל אחיות ליידע משפחות לילדים בעלי צרכים מיוחדים על קיומן של הקבוצות המקוונות, אפילו כשמדובר במשפחות שטרם הסתגלו למצב ילדיהן ושעדיין אינן בשלות להשתתף בקבוצות.

שרר (Scharer, 2005) תיארה הקמת קבוצת דיון שיזמו אחיות בבית חולים פסיכיאטרי עבור הוריהם של ילדים חולים במחלות נפש. רק שבעה הורים השתתפו בניסוי, לכן לא ניתן להגיע להכללה כלשהי. ההורים השתתפו בדיונים באינטנסיביות. בכל פעם שנכנסו לפורום, 60% מהם שלחו הודעות לפורום. מתיאורי המחקרים מצטיירת תמונה של התנסויות חיוביות ביותר עבור המשתתפים בקבוצות הווירטואליות השונות, אולם קיימים היבטים שליליים הקשורים להתנסויות אלו:

- א. אנשים במצוקה נוטים להיות פגיעים יותר בקשר למידע שקרי, במיוחד ביחס למידע רפואי, עלבונות ופגיעות (Preece, 1998).
- ב. קיימת היתכנות למריבות בגלל חוסר הבנה של המסרים. מכאן גם הסיכון לתופעות מתח וחרדה אצל חלק מן המשתתפים (White & Dorman, 2001).
- ג. שימוש במחשב וקבוצות דיור ותמיכה מקוונות נתפסים כמגבירי ניכור חברתי.
- ד. אנשים מקבוצות מיעוט משתתפים פחות בקהילות הווירטואליות (Cole, Suman, Schramm, Lunn, Aquino, 2003 &).

מטרות המחקר

בעבודת המחקר נבחנו תרומתה ומשמעותה של ההשתתפות בפורומים המיועדים להורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים (בפורום א' דנים בהפרעות קשב וריכוז ובפורום ב' דנים בפיגור

שכלי), בהתמודדותם היומיומית עם גידול ילדיהם.

העבודה התמקדה בניתוח התנהגות מידע והתנהגות

איתור מידע של המשתתפים. ניתוח אינטראקציות המידע סייע בהבנת אופי הפעילות והחילופין שהתנהלו בין המשתתפים בפורומים. קיימים מספר אמצעים טכנולוגיים התומכים בתקשורת של קהילות וירטואליות, אולם עבודה זו התמקדה בקהילות המתקשרות באמצעות פורומים, בגלל מאפייניו של אמצעי זה:

- א. כל משתתף יכול לשלוח הודעות לכל ציבור המשתתפים בו-זמנית.
- ב. מספר רב של משתתפים יכול לקחת חלק בפעילות, כיוון שהיא א-סינכרונית, להבדיל מצ"אטים, בהם התקשורת היא סינכרונית ורק מעט משתתפים מסוגלים לתקשר בו-זמנית. (ברק ולביא, 1999).
- ג. המשתתפים חייבים להירשם לפורום בתחילתו של תהליך השתתפות בפורום, כדי שיוכלו לשלוח הודעות. כלומר, עליהם לגלות מידה של אקטיביות ביחס לפורום. אין צורך ברישום כדי לקרוא את הודעות המשתתפים.
- ד. לחוקרים נוח לצפות בפעילות הפורום בלי שיצטרכו לחשוף את עצמם.

שלושה רבדים עיקריים נבחנו ביחס לפורומים, והם:

- א. המשתתפים בפורומים - על פרטיהם האישיים ופרטי ילדיהם, כפי שנמסרו על ידם בעת ההרשמה לפורומים.
 - ב. ההודעות ששלחו המשתתפים לפורומים - המאמר מתרכז בעיקר ברובד זה.
 - ג. הקהילות שנוצרו בפורומים.
- המחקר התבסס על תצפית פסיבית אחר הפעילות בשני פורומים המיועדים להורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים, בפורטל תפוז.

השאלות המרכזיות שבחן דן המאמר

- א. כיצד משתקפות התנסויות היומיום של המשתתפים, בהודעות שהם שולחים לפורומים?
- ב. מהם מאפייני התנהגות המידע של הורים ליצ"ם על סמך הפעילות בפורומים? מהי התייחסותם של המשתתפים בפורומים לנושא המידע, כפי שעולה מן ההודעות ששולחים המשתתפים, תוך התמקדות בנושאים הבאים: זרימת מידע (מי מוסר את המידע), תוכן המידע, הערכת המידע (כיצד מעריכים המשתתפים את המידע בפורומים, מי נחשב לבר-סמכא).
- ג. אילו חילופין (exchange) עיקריים מתקיימים בין המשתתפים: תמיכה רגשית, תמיכה באמצעות מתן מידע, תמיכה חומרית (סיוע פיזי), עידוד והערכה או חילופין במשאבים אחרים?

שיטת המחקר

אוכלוסיית המחקר

המחקר התרכז בשתי קבוצות דיון מקוונות (פורומים). על המשתתפים, המנהלים והתוצרים שלהן: ההודעות ששלחו לפורומים. שני הפורומים: פורום "הפרעות קשב ADHD" ופורום "משפחות אנשים עם פיגור" מתנהלים בפורטל ישראלי - פורטל תפוז (כתובות ה-URL של הפורומים מצוינות בפרק המקורות). הם מיועדים להורים ומשפחות של ילדים עם צרכים מיוחדים. הפורומים נוהלו בכל זמן המחקר בהתנדבות על ידי הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים.

תנאי מוקדם לבחירה בשתי קבוצות הדיון הללו היה משלוח של לפחות עשר הודעות ליום. הוחלט לבחור בפורום אחד המנוהל על ידי נשים, ואחר המנוהל על ידי גבר ואישה, משום שלא נמצא פורום ישראלי המנוהל רק על ידי אבות לילדים בעלי צרכים מיוחדים.

כל משתתף וכל הודעה שנשלחה לפורומים בזמן המחקר הוכנסו לבסיס הנתונים. לא נעשו כל סינון או ברירה. עלה כי 453 אנשים השתתפו בפורומים ושלחו 3,371 הודעות בתקופת המחקר (בין התאריכים: 28/09/2005-01/09/2005 ובין התאריכים: 14/01/2006-01/01/2006, סך הכול 42 ימים).

הפורום הפעיל יותר היה פורום "הפרעות קשב ADHD", עם 347 משתתפים (המהווים 76.7% מכלל המשתתפים). אלה שלחו 2,226 הודעות לפורום (המהוות 66.0% מכלל ההודעות הנחקרות). 106 משתתפים בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" (המהווים 23.3% מכלל המשתתפים) שלחו 1,145 הודעות לפורום (המהוות 34.0% מכלל ההודעות הנחקרות). יש לשים לב שהכוונה ב"משתתפים" היא למשתתפים פעילים בלבד, כלומר: משתתפים ששלחו הודעות בתקופת המחקר. ידוע שבדרך כלל יש בפורומים מספר רב של משתתפים סבילים, שקוראים את הדיונים אך אינם שולחים הודעות (Nonrecke & Preece, 2003), אך אין לנו כל מידע על כמות המשתתפים הסבילים. בנוסף לכך ייתכן שמשתתף פעיל מסוים נרשם יותר מפעם אחת תחת זהויות שונות, וכמובן שלא יכולנו לגלות גם מקרים אלה.

על סמך המידע שמסרו המשתתפים בכרטיסים האישיים שלהם, נמצא שרוב המשתתפים בפורומים היו משתתפות, בגילאי 30-60 שנה, אמהות ונשות. נמצא כי בפורום "הפרעות קשב ADHD" השתתפו בתקופת המחקר 232 נשים (66.9%); 72 גברים (20.7%); ו-43 משתתפים (12.4%) שלא ציינו את מינם. בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" - 64 נשים (60.3%); 30 גברים (28.3%); ו-12 משתתפים (11.4%) שלא ציינו את מינם.

מהלך איסוף הנתונים וניתוחם

המעקב אחר המסרים ששלחו המשתתפים לפורומים נמשך שישה שבועות (42 יום) - בשתי תקופות זמן, בין התאריכים: 28/09/2005-01/09/2005 ובין התאריכים: 14/01/2006-01/01/2006.

הנימוקים למרווח הזמן שבין זמני התצפית:

- שוער כי במהלך חודש ספטמבר יהיו למשתתפים תגובות ביחס למערכת החינוך ולמערכות נוספות שאיתן הם באים במגע, ולכן ירבו לשלוח הודעות. השערה זו התבררה כנכונה.
- הרצון לבדוק אם מספר ההודעות הממוצע ליום נשמר גם בתקופה שקטה יותר, ביחס למערכת החינוך או למערכות אחרות, חייב תצפית גם במשך השבועיים הראשונים בחודש ינואר 2006. נמצא כי בשני הפורומים חל קיטון משמעותי במספר ההודעות הממוצע ליום, לעומת ספטמבר 2005.
- הונה כי דווקא ההתרחקות הזמנית מן הפורומים תעזור להעריך טוב יותר את "רוח הפורומים".

המעקב הפסיכי אחר ההודעות ששלחו המשתתפים לפורומים, קירב את החוקרת (המחברת הראשונה הרשומה מעלה) לחווית ההשתתפות בפורום ולמשמעותה, ובו בזמן מזער את הסיכון להפרעה או לאיום על המשתתפים.

שיטת המחקר שנבחרה הייתה ניתוח תוכן של ההודעות ושל התגובות עליהן, שנשלחו לפורומים. ברלסון (Berelson, 1952) תיאר את שיטת המחקר של ניתוח תוכן, כ"טכניקה מחקרית לתיאור שיטתי, אובייקטיבי וכמותי של תוכן תקשורתי כלשהו" - בהתייחס למחקר זה, הטקסטים שנוצרו על ידי המשתתפים בפורומים (צבר-בן יהושע, 1990). קיים ויכוח בין החוקרים המשתתפים לזרם המחקר האיכותני, אם ניתוח תוכן מחייב כימות אם לא. במחקר זה הוחלט לכמת את הנתונים. ניתוח תוכן ההודעות כלל שלושה שלבים:

- סיווג הנתונים על פי השאלות המרכזיות שנשאלו במחקר.
- זיהוי המושגים והתכנים, שעלו בהודעות המשתתפים, בהקשר לכל אחת מן השאלות.
- קיבוץ הקטגוריות הרבות שנקבעו ל-12 קטגוריות-על.

ניתוח הנתונים בוצע לפי מערכת קידוד מיוחדת שפותחה לצורך המחקר. הטיפולוגיה שהציע ברנט (Burnett, 2000, 2004) בנושא חילופי המידע המתקיימים בקהילות וירטואליות, שימשה כשלד למערכת קידוד זו. תכנים רבים

כלי המחקר

מכנה נתונים בן שבע טבלאות בבסיס הנתונים Access שימש לאיסוף הנתונים על הודעות המשתתפים בפורומים ולניתוחם. ניתוח הנתונים התבצע באמצעות הפעלת שאילתות בנושאים שנבדקו. נושאי הטבלאות ייצגו את הקטגוריות הראשיות, והמשתנים הקשורים לכל טבלה היו תת-קטגוריות. בטבלאות אלה נאספו נתונים על ההודעות, המשתמשים והפורומים. טבלה 1 מציגה את קטגוריות התוכן הראשיות (12 קטגוריות-על) והמשניות.

עלו ונוספו כתוצאה מן התצפית אחר הפורומים ומהיכרות קרובה עם הנושאים שהופיעו בהודעות המשתתפים. הוגדרו קטגוריות רבות נוספות מעבר לטיפולוגיה של ברנט, בניסיון להתקרב ל"אמת" של הפורומים. קטגוריות אלה סייעו במענה על חלק משאלות המחקר. מאידך, גיסא, הצורך לענות על שאלות מחקר אחרות אילץ לקבץ את הקטגוריות הרבות (76 קטגוריות נקבעו לניתוח "סוג הודעה" בלבד) ל-12 קטגוריות-על.

טבלה 1: קטגוריות של סוגי ההודעות ושיוכן לקטגוריות-על

1. תמיכה באמצעות מידע
מתן עצה: עשו ואל תעשו במצב מסוים הקשור להתמודדות עם גידול ילדים בעלי צרכים מיוחדים, כד"כ מבוסס על ידע מתוך התנסות/ מומחיות של המשיבים.
שאלה על תסמונת: הגדרות אפיונים והשלכות של התסמונת, וכן המאובחן/ת כלוקה בתסמונת.
תשובה על תסמונת: הגדרות אפיונים והשלכות של התסמונת, וכן כיצד התסמונת באה לידי ביטוי אצל ילד או ילדה מסוימים.
שאלה על שיטת טיפול: שיטות טיפול כמו עיצוב התנהגות, ABA וכו'.
תשובה על שיטת טיפול: שיטות טיפול כמו עיצוב התנהגות, ABA וכו'.
שאלה על מומחה: איש מקצוע רפואי, פארא-רפואי או כל איש מקצוע אחר שאיתו באים ההורים במגע תכוף.
תשובה על מומחה: איש מקצוע רפואי, פארא-רפואי או כל איש מקצוע אחר שאיתו באים ההורים, במגע תכוף.
שאלה על זכויות: מה מגיע לילד בעל צרכים מיוחדים בבטל"א, מס הכנסה וכו'.
תשובה על זכויות: מה מגיע לילד בעל צרכים מיוחדים בבטל"א, מס הכנסה וכו'?
שאלה על תרופה: כל מה שקשור לתרופה, מרכיביה, השפעותיה, מינון וכו'.
תשובה על תרופה: כל מה שקשור לתרופה, מרכיביה, השפעותיה, מינון וכו'.
שאלה על התנהלות רצויה: אילו פעולות על ההורה לנקוט כדי להשיג תוצאה אופטימלית בניהול ההתמודדות עם הצרכים המיוחדים של הילדים?
תשובה על התנהלות רצויה: עצה המורכבת מכמה פעולות שעל ההורה לנקוט כדי להשיג תוצאה אופטימלית בניהול ההתמודדות עם הצרכים המיוחדים של הילדים.
שאלה על בילוי פנאי: חוגים, גן שעשועים, טיול, הצגה וכל פעילות שלאחר מסגרת לימודית.

תשובה על בילוי פנאי: חוגים, גן שעשועים, טיול, הצגה וכל פעילות שלאחר מסגרת לימודית.
שאלה על מוסד לימודים/למידה: כל פנימייה, בי"ס, מוסד להשכלה גבוהה ולפי ההקשר גם מורים.
תשובה על מוסד לימודים/למידה: כל פנימייה, בי"ס, מוסד להשכלה גבוהה ולפי ההקשר גם מורים.
הודעה: הצהרה על פעילות שעתידה להתרחש, כדי להסב את תשומת לבם של המשתתפים.
המלצה על ספר
שאלה על שיטת אבחון: יתרונות וחסרונות של כל שיטת אבחון, באיזה גיל מומלץ לעבור אותה וכו'.
תשובה על שיטת אבחון: יתרונות וחסרונות של כל שיטת אבחון, באיזה גיל מומלץ לעבור אותה וכו'.
המלצה על אתר
בקשה למאמרים: משתתפים או סטודנטים המבקשים הפניה למאמר בנושא של הפורום.
אירוע בידור: הצגה או סרט.
כתבה מעניינת: בעיתון, בטלוויזיה או באינטרנט, העוסקת בנושאי הדיון בפורום.
שאלה על הרצאה/סדנה: מי מכיר פעילות הדרכה להורים בהתמודדותם עם גידול ילדים בעלי צרכים מיוחדים, או לילדים בעלי הצרכים המיוחדים עצמם?
תשובה על הרצאה/סדנה: פעילות הדרכה להורים בהתמודדותם עם גידול ילדים בעלי צרכים מיוחדים או לילדים בעלי הצרכים המיוחדים עצמם.
מחקר: פנייה למשתתפי הפורום להשתתף במחקר שנערך על נושא הדיון של הפורום.
שאלה על פורום רלוונטי: האם הוא הקשור לדיון בפורום המסוים, כיצד הוא יכול להרחיב היריעה, לתרום למשתתף?
תשובה על פורום רלוונטי: אם הוא קשור לדיון בפורום המסוים, כיצד הוא יכול להרחיב היריעה, לתרום למשתתף.
פרטים אישיים: ויתור על אנונימיות כדי לקבל מידע נחוץ מדויק יותר, כמו: אנחנו גרים באשקלון וחברים בקופת חולים מכבי, מי מכיר רופא התפתחותי טוב?
שאלה על מרפאה / שירותים רפואיים: מרפאת קשב בקופת חולים כלשהי, בית חולים, מכון פרטי.
תשובה על מרפאה/ שירותים רפואיים: מרפאת קשב בקופת חולים כלשהי, בית חולים, מכון פרטי.
שאלה על תוסף מזון: שמיוחסות לו השפעות חיוביות על התסמונת/ בעל התסמונת, כמו אומגה 3.
תשובה על תוסף מזון: שמיוחסות לו השפעות חיוביות על התסמונת / בעל התסמונת, כמו אומגה 3.
שאלה על ספר: מי קרא? מי מכיר ספרים שעוסקים בנושאי הדיון בפורום?

תשובה על ספר: קראתי, ראיתי, נעזרתי בספרים שעוסקים בנושאי הדיון בפורום.
2. סיוע פיזי
שאלה על סיוע פיזי: מכשיר עזר, הסעה, מימון, מטפלת זרה וכו'.
תשובה על סיוע פיזי: מכשיר עזר, הסעה, מימון, מטפלת זרה.
3. תמיכה רגשית
תמיכה רגשית: חיזוק חיובי, גילוי אהדה עד הזדהות עם משתתף, ידידות-חברות.
התנסות אישית / סיפור אישי: רצף של חוויות אישיות, חלקן כרוכות אף בווידי על אירוע קשה או סטיגמטי.
איחולים: ברכות לימי הולדת, חגים, סיום לימודים בתיכון / אוניברסיטה וכו'.
התנצלות
תודה: על מידע שנמסר בפורום, גילוי אהדה/ חיבה, חיזוק וכו'.
הסבר אישי: התייחסות אישית פחות חושפנית מהתנסות אישית / סיפור אישי.
עתידי הילד/ה: ניצוץ של תקווה לגבי עתידו של הילד, ביחס להשקעה העצומה.
אלימות: תיאור של אלימות מצד ילדים בעלי צרכים מיוחדים או כלפי ילדים בעלי צרכים מיוחדים.
עובר עם פיגור: אישה הרה שעוברה אובחן כמי שיסבול מפיגור, פונה להורי הפורום כדי לקבל עצתם אם לשמור ההיריון אם לא.
תנחומים: השתתפות בצער על מותו של קרוב משפחה של משתתף בפורום או אישיות שיש לה נגיעה.
שאלה על קב' תמיכה: מי מכיר? מי יודע על קיומה של קב' תמיכה להורים?
תשובה על קב' תמיכה: מכיר/ה, מקים/ה קב' תמיכה להורים.
4. הערכה
עידוד ותמיכה: דברי שבח, הבעת כבוד לדרך שבה משתתף בפורום מתמודד עם סיטואציה שבה הוא נמצא.
5. פעילות כקבוצה
פרייקטים קבוצתיים: פעילות משותפת של כל חברי הפורום מול גופים כמו קופות החולים במטרה לגרום לאחידות בהתייחסותם לבעלי התסמונת.
קריאה להתארגנות: קריאה לפעולה משותפת כדי להקים ארגון חדש/ לפעול כנגד החלטה מקפחת.
הזמנה לצ'אט: הזמנה של חברי הפורום לפעילות נוספת על ז' שבפורום.

6. התנהלות הפורום
קשור להתנהלות הפורום: השגות שיש למשתתף על אופי הפעילות בפורום ו/או ניהול הפורום.
7. ביקורת
ביקורת-תלונה על יחס פוגעני של גורמים שאיתם באים ההורים במגע.
יחס החברה - שאלה/תשובה: שיקוף של יחס שלילי בד"כ של החברה לבעל התסמונת.
שאלה על פרסומת
תשובה על פרסומת
8. עוינות
עלבון/ פגיעה
תגובה על עלבון/ פגיעה
מריבה: התלקחות, ויכוח עז מלווה בהתבטאויות חריפות עד פוגעניות.
מידע שקרי: מסירת מידע שקרי או מידע המכחיש את קיומן של הפרעות קשב וריכוז או את יעילות הטיפול התרופתי בהפרעות קשב וריכוז.
9. קלילות
רכילות / שיחות קטנות
הומור/ בדיחה
משחק: בעיקר משחקי לשון, שנינות.
10. מחוץ לפורום
לפנות ישירות לטל' או מייל: יצירת קשר אישי של משתתפים מחוץ לגבולות הפורום.
הזמנה לצ'אט
מפגש-דיווח: מפגשים אישיים של משתתפי הפורום.
11. אוריינות מחשב
כישורי מחשב: יכולת של המשתתפים לתפעל את המחשב כך שיתאפשר להם להשתתף בפורומים.
שאלה על תוכנה: העשויה לשפר כישורים של ילדים בעלי צרכים מיוחדים, כמו יכולת ריכוז וכו'.

תשובה על תוכנה: העשויה לשפר כישורים של ילדים בעלי צרכים מיוחדים, כמו יכולת ריכוז.
12. אחר
החלמת ראש הממשלה: התייחסות משתתפי הפורום לאשפוזו של ראש הממשלה שרון.
המשך נושא קודם: המשך דיון בנושא שהועלה קודם.
רצון להתנדב: לעזרת ההורים וילדיהם בעלי הצרכים המיוחדים.
רצון לעבוד: במסגרות חינוך של ילדים בעלי צרכים מיוחדים: גן, ב"ס, פנימייה, חוגים וכו'.

ב. שימור מסמכי הניתוח וחשיפתם - השאילתות לניתוח בוצעו על אותן הטבלאות וצורפו לתיאור המחקר. תוצאותיהן שולבו בפרקים: ממצאים ודיון (שקדי, 2003). ג. שימוש ב"עדויות" המשתתפים. ההודעות ששלחו המשתתפים לפורומים שולבו בפרק הדיון וסייעו בתהליך הפרשני ובקירוב הקוראים לחוויית ההשתתפות בפורומים (שקדי, 2003).

ממצאים

המשתתפים

הקשר של המשתתפים לפורומים התאפיין בהטרונגיות. הורים, ובעיקר אמהות (בקבוצות הגיל 30-60 ונשואות), היו קבוצת האוכלוסייה הגדולה יותר בקרב אלה שציינו את הקשר שלהם לפורום. בפורום "הפרעות קשב ADHD" היו 108 הורים (31.1%), בעיקר אמהות - 82 אמהות (23.6%).

בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" 29 היו הורים (27.4%), מתוכם 26 אמהות (24.5%). קבוצת המשתתפים השנייה בגודלה בשני הפורומים (17.3%) הייתה קבוצת המתמודדים בעלי התסמונת (כולם, למעט אחד, משתתפים בפורום "הפרעות קשב ADHD"). קבוצת המשתתפים השלישית בגודלה הייתה זו של אנשי המקצוע.

ההודעות

ניתוח תוכן ההודעות חשף את הדמיון והשוני שבאופי הפעילות והחילופין המתקיימים בשני הפורומים, ואת תרומתה של ההשתתפות בפורומים, עבור המשתתפים. הפורומים נבדלו בנושאים שבהם התעניינו המשתתפים (סוג ההודעה), בתדירות העניין שגילו בנושא מסוים, בשעות משלוח ההודעות ובחילופי המשאבים שהתקיימו בין המשתתפים.

הבדלים עיקריים בנושאי ההתעניינות של המשתתפים בשני הפורומים

הנושאים הקשורים למידע על התסמונת של הילד והשלכותיה

סוגיית האתיקה

נעשה ניסיון למצוא את שביל הזהב בנושא האתיקה, ביחס למשתתפים בפורומים. לא הייתה פניה אישית אל המשתתפים כדי לקבל את הסכמתם המודעת, זאת מתוך חשש לפגוע באינטימיות שנוצרה בין המשתתפים. מספרם הרב של המשתתפים הקשה גם הוא (מבחינה טכנית) על פנייה אישית. הנושאים שבהם דנו המשתתפים בהודעותיהם היו רגישים וכואבים, לפיכך ננקטו הצעדים הללו: צוינו שמות הפורומים, הפורטל שבו הם מתנהלים וכתובת האינטרנט שלהם. צוין המספר שקיבל המשתתף בעת שנקלט בבסיס הנתונים, ללא פרטיו האישיים המזהים של משתתף. לא צוינו כותרות ההודעות שצוטטו במחקר, כדי למנוע אחזור של ההודעות.

מהימנות הניתוח

ליאורה כוכבי, אחת מכותבות המאמר, היוותה את כלי המחקר העיקרי בעבודה המתוארת. לפיכך נערכו בדיקות מהימנות בין שופטים של פעולות הקידוד של החוקרת את הודעות המשתתפים בפורומים, כדי להגדיל את מהימנות המחקר. הבדיקות נערכו על ידי שתי שופטות, שתיהן מורות. אחת מהן בעלת תואר שני בלימודי מידע וספרנות. המחקר ומטרותיו תוארו בפניהן.

נקבעו חמש קטגוריות לבדיקה בכל הודעה: title (כותרת ההודעה), אורך ההודעה, סוג ההודעה, פירוטכניקה (מורכבות ההודעה) ורלוונטיות (רלוונטיות ההודעה לנושא העיסוק של הפורום). גם החוקרת קודדה את ההודעות באותו פרק זמן, ונערכה השוואה בין הקידודים.

לגבי פורום "הפרעות קשב ADHD" הייתה הסכמה ב- 89.5% של המקרים, ולגבי פורום "משפחות אנשים עם פיגור" הייתה הסכמה ב-82.1% מהקידודים. ננקטו צעדים נוספים הנהוגים במחקרים איכותניים, והם:

- יצירת מאגר נתונים - כפי שתואר קודם, נתוני ההודעות של המשתתפים בפורומים נאספו לטבלאות במסד נתונים Access (שקדי, 2003).

ילדיהם, תפסו חלק משמעותי מאוד מהודעות פורום "משפחות אנשים עם פיגור" - 502 הודעות (43.8%), לעומת חלק קטן יותר בהודעות פורום "הפרעות קשב ADHA" - 410 הודעות (18.4%).

הקטגוריות השונות של התמיכה הרגשית מבטאות התפתחות של יחסי תמיכה או עזרה בין עמיתים המשתתפים בפורומים, ולכן ניתן לראות בהן מכניזמים של עזרה עצמית (Perron, 2002).

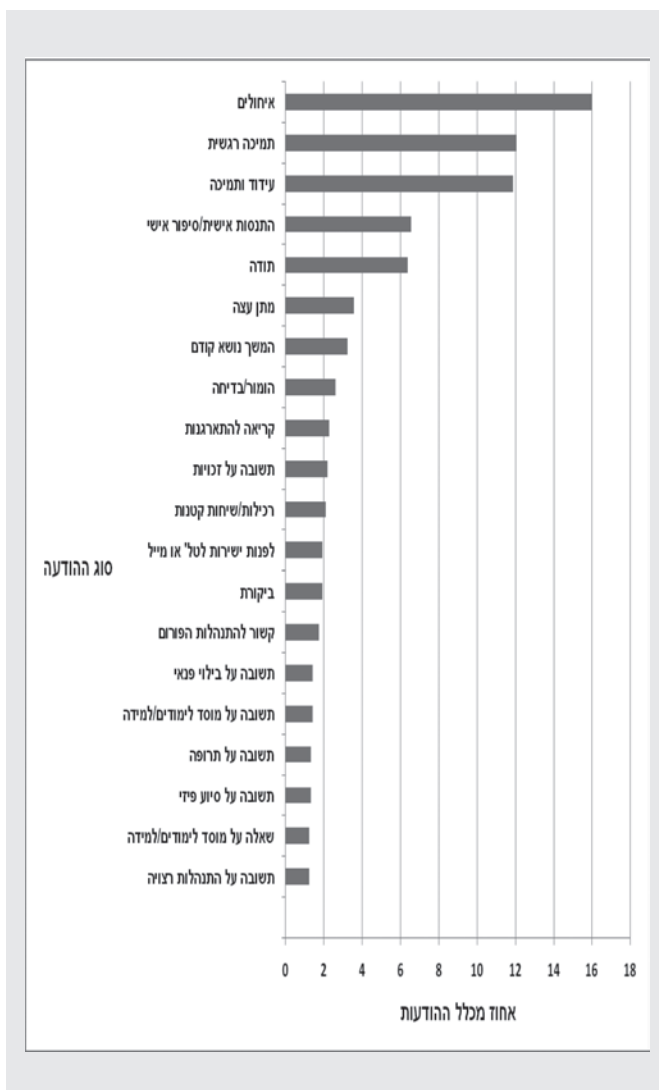
תרשימים 1 ו-2 מציגים את התפלגות ההודעות לקטגוריות העיקריות (אלה ששויכו אליהם לפחות 1% מההודעות) בשני הפורומים. תרשים 3 בפרק הדיון משווה בין ההתפלגויות של קטגוריות-העל בשני הפורומים.

תפסו מקום נכבד בהודעות של פורום "הפרעות קשב ADHA" - 952 הודעות (42.8%), ומקום שולי בהודעות של פורום "משפחות אנשים עם פיגור" - 65 הודעות (5.7%).

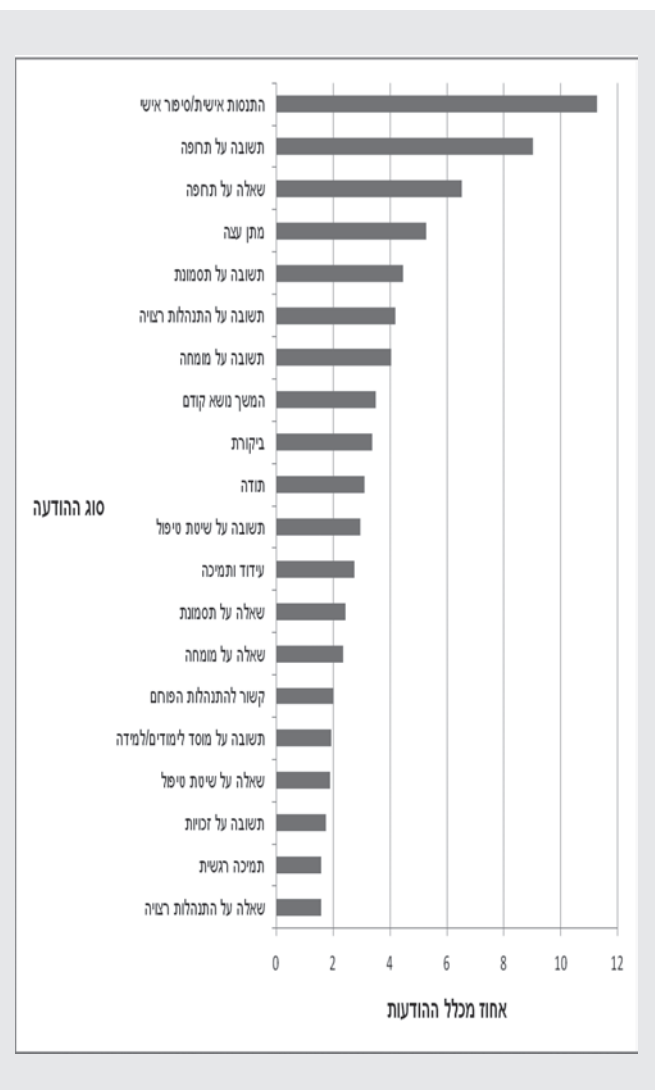
נושאים הקשורים להיבטים המעשיים של ההתמודדות היומיומית עם התסמונת הודגשו יותר בהודעות פורום "הפרעות קשב ADHA" - 281 הודעות (12.6%), מאשר בהודעות בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" - 98 הודעות (8.6%).

נושאים הקשורים ללמידה קיבלו גם הם חשיבות יחסית גדולה יותר בהודעות פורום "הפרעות קשב ADHA" - 74 הודעות (3.3%), מזו שקיבלו בהודעות פורום "משפחות אנשים עם פיגור" - 30 הודעות (2.6%). אולם סוגי ההודעות הקשורים להתמודדות הרגשית של המשתתפים עם התסמונות של

תרשים 1: סוגי הודעות נפוצות בפורום "משפחות אנשים עם פיגור"

תרשים 2: סוגי הודעות נפוצות בפורום "הפרעות קשב ADHA"

דין

ההקשר הייחודי (context) של הורים ובני משפחות של ילדים בעלי צרכים מיוחדים, תומצת בהודעתה של משתתפת ב"פורום משפחות אנשים עם פיגור":

בזמן האחרון אני מוצאת את עצמי שואלת את השאלה הזו הרבה. כל הריצות האלה עם הילדים שלנו. אם זה בדיקות שלא נגמרות, אם זה כל מיני טפסים שצריך להעביר: עוסי"ת, ביטוח לאומי, האחות של הגן, כל מיני ועדות למיניהן ועוד המון מקומות שהבירוקרטיה שם לא נגמרת. אם זו מסגרת חדשה שצריך לפקוח 20 עיניים, ועד שנראה לך שהכול בסדר והמקום כן נראה לך, פתאום אתה מגלה כל מיני ליקויים שהם לא כל כך בסדר ושוב תלך, תרוץ אחרי כל הגורמים המטפלים ואחד מפנה אותך לשני ואף אחד לא רוצה לקחת אחריות ובקיצור... זה אף פעם לא נגמר. ועד שכבר נדמה לך שיש תקופת רגיעה, שוב פעם הכל מתחיל מחדש: המצב הבריאותי (של הילד), הריצות לגן, למסמכים ועוד 20,000 דברים. אני גם לא עובדת, ואני לא מתארת לעצמי מה קורה לאמהות שכן עובדות. ואני גם רק בתחילת דרכי, אפשר לומר, XX עוד מעט בת 4. הדרך עוד לפני. תגידו, יותר מנוסים ממני, יש תקופת רגיעה, שאפשר קצת לנשום לרווחה? כי לפעמים נדמה לי שזה אף פעם לא יגיע. שלא תחשבו, אני לא על סף דיכאון או משהו, רק שופכת קצת מהלב. 🍌 גדול לכולם (מתוך פורום "משפחות אנשים עם פיגור").

התנסויות היומיום של המשתתפים בפורומים מייצגות חלקים קטנים מתוך ההקשר של הציבור הקשור לילדים בעלי צרכים מיוחדים. אותן התנסויות השתקפו במסרים ששלחו המשתתפים, בשלושה היבטים עיקריים:

סוגי ההודעות (נושא ההודעה) שנשלחו לפורומים בשתי תקופות הבדיקה ובכל זמן המחקר.

תדירות העיסוק בכל נושא - מספר ההודעות.

השעה בה נשלחו ההודעות - חלק היממה.

כזכור, שני הפורומים מיועדים להורים ולמשפחות של ילדים בעלי צרכים מיוחדים הנובעים ממגבלות ותסמונת רפואית וכרוכים בהתמודדות ארוכת טווח. חוקרים צפו כי ההקשר (context) שבו נתונים המשתתפים יכתיב הזדקקות מוגברת

הקטגוריות "אלימות" (0.5%) ו"עובר עם פיגור" (0.2%), קיבלו אחוז קטן מאוד מהודעות המשתתפים, אולם חידדו את הייחוד והמשמעות של הורות לילדים עם פיגור שכלי. בהודעות מסוג "אלימות" סיפרו המשתתפים על היותם קורבנות של אלימות מצד הילדים או על הפעלת אלימות כלפי הילדים (ברגעים של יאוש ואובדן עשתונות). בהודעות מסוג "עובר עם פיגור" ביקשה כותבת להתייעץ עם משתתפי הפורום אם לשמור היריון עם עובר עם פיגור או לעבור הפלה מלאכותית.

זמני משלוח ההודעות

הודעות המשתתפים מוינו לפי פרק הזמן ביממה בו נשלחו:

יום - בין השעות 06:00-15:59

ערב - בין השעות 16:00-21:59

לילה - בין השעות 22:00-05:59

עלה כי בפורום "הפרעות קשב ADHD" מס' ההודעות המקסימלי - 988 (44.4%), נשלח בשעות היום בין השעות: 06:00-15:59, ואילו בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" מס' ההודעות המקסימלי - 422 (36.9%), נשלח דווקא בשעות הלילה בין השעות: 22:00-05:59.

קטגוריות-על שהופיעו בהודעות המשתתפים

נמצא כי פורום "הפרעות קשב ADHD" התמקד בתמיכה באמצעות מידע. עם קטגוריית - העל "תמיכה באמצעות מידע" נמנו 1,377 הודעות - 61.9% מההודעות הפורום. לעומת זאת, פורום "משפחות אנשים עם פיגור" הנו פורום המתרכז במתן תמיכה רגשית. עם קטגוריית-העל "תמיכה רגשית" נמנו 502 הודעות - 43.8% מההודעות הפורום.

תורמי התוכן

רק קבוצה קטנה של משתתפים הייתה אחראית למרבית התכנים, בשני הפורומים. עלה כי 33 התורמים הגדולים (המהווים רק 9.5% מהמשתתפים) בפורום "הפרעות קשב ADHD" תרמו 1,405 הודעות (63.1% מההודעות הפורום). 29 התורמים הגדולים (המהווים 27.4% מהמשתתפים) בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" שלחו 950 הודעות (83.0% מההודעות). "תורמי התוכן הגדולים" שלחו לפחות עשר הודעות לפורום בתקופת המחקר.

ומתמשכת למידע אמין ועדכני ולתמיכה רגשית (מאיר, 1985; Wikler, 1983).

הממצאים אודות הנושאים הקשורים למידע על התסמונת וההתעניינות הרבה בהם של המשתתפים בפורום "הפרעות קשב ADHD", נובעים מאופי התסמונת והשלכותיה על מהלך חייו של הילד המאובחן בה. חשיבות קריטית נודעת לאבחון אצל מומחה ולקבלת טיפול תרופתי. אחת ממנהלות פורום "הפרעות קשב ADHD" הסבירה את החשיבות הקריטית של קבלת טיפול תרופתי על הילד המאובחן בתסמונת:

אכן, כולנו נרתעים מלהכניס כימיקלים לגופנו, אולם "איננו עומדים בקצב" כשיש לנו הפרעת ADHD, היות שההפרעה פוגעת בכל תחומי החיים, ומקשה עלינו לשלוט בגופנו ובמחשבתנו בכוח התודעה שלנו. אצל ילדים, כל המחקרים והניסיון המצטבר במשך 60 שנה מוכיחים שאין טיפול אשר יכול להחליף את הטיפול התרופתי מבחינת ההיקף, התועלת, המהירות, הזמינות וההשפעה לטווח הרחוק. תוצאות המחקרים מראות שהטיפול התרופתי מהווה קטליזטור רב עוצמה ללימוד עצמי של הילד את אסטרטגיות ההתנהגות והלמידה, ומעמיד אותו בסמוך לנקודת הזינוק של ילד בלי ADHD. ההשפעה התרופתית היא למספר שעות, אולם היא מהווה חלון הזדמנויות ללימוד והכנמה יעילים יותר של האסטרטגיות אשר נשארות לטווח הרחוק (מתוך פורום "הפרעות קשב ADHD").

התעניינותם המוגברת של משתתפי פורום "הפרעות קשב ADHD" בנושאי הבריאות והמוגבלות עולה בקנה אחד עם התעניינותם של הורים בכלל והורי ילדים בעלי צרכים מיוחדים בפרט, בנושאים אלו, כפי שתואר במחקרים אחרים (Sontag, & Schacht 1994; Nicholas & Marden, 1998; Pain 1999; Scharer, 2005). ניתן להסביר את ההתעניינות הנמוכה יותר של משתתפי פורום "משפחות אנשים עם פיגור" בנושאי התסמונת והמוגבלות, בכך שילדיהם אובחנו זמן רב לפני כן ושאלותיהם הנוגעות למידע על תסמונת הפיגור השכלי כבר נענו. גילם הממוצע של ילדי המשתתפים בפורום "משפחות אנשים עם פיגור", שהיה גבוה מגילם הממוצע של ילדי המשתתפים בפורום "הפרעות קשב ADHD" (13.2 שנים לעומת 9 שנים), מחזק טענה זו. כמו כן, לטיפול תרופתי זה או אחר השפעה פחותה על ילדיהם של המשתתפים בפורום "משפחות אנשים עם פיגור".

הנושאים הקשורים להתמודדות הרגשית של המשתתפים עם התסמונות של ילדיהם קיבלו חשיבות רבה בהודעות שנשלחו לפורום "משפחות אנשים עם פיגור". החשיבות הרבה שקיבלו הנושאים הללו עולה בקנה אחד עם תוצאות מחקרים

נוספים, שבהם הודגשה חשיבותה הרבה של תמיכה רגשית להורים של ילדים בעלי צרכים מיוחדים (Galegher, Sproull, & Kiesler, 1998; Rahi, Manaras, Tuomainen, & Hundt, 2004).

נושאי העניין של המשתתפים בשני הפורומים תאמו לנושאי הדיון של קבוצות אלקטרוניות בנושא בריאות: תסמינים ואבחון, תרופות, קשרי גומלין עם אנשי מקצוע ואנשים קרובים, עצות מעשיות ורגשות. (Galegher et al., 1998).

מיעוט ההודעות בנושא זכויות בשני הפורומים הפתיע בשל ההשלכות הכלכליות שיש לו עבור משתתפי הפורומים, ובמיוחד עבור המשתתפים בפורום "הפרעות קשב ADHD". רוב ההוצאות הקשורות להוראה מתקנת מוטלות על כתפי ההורים. להלן הודעתה של משתתפת בפורום המתלוננת על כך שהמדינה אינה תומכת בילדים המאובחנים בהפרעות קשב וריכוז ועושים מאמץ גדול כדי ללמוד במסגרות של החינוך הרגיל:

הייתה מישהי שפרסמה כי ישנה אפשרות לקבל החזרי מס על הוראה מתקנת. אשמח לשמוע איך, כי כמה שלי ידוע כל עוד הילד לא בחינוך המיוחד אז לא מגיע לו כלום, למרות שהוא לקוי למידה אבל מסתדר טוב בחינוך הרגיל, וזה רק בזכות העזרה שמקבל בבית. אז מה, בגלל שאנחנו מאפשרים לו ללמוד ולהצליח ותומכים בו אז הוא לא מגיע לו סיוע? ...אותי מרגיז שילד כמו הבן שלי שיש לו לקות למידה אבל רוצה ללמוד ומנסה ואנחנו כהורים מוציאים את הנשמה בשביל לתת לו עוד שיעור, עוד חצי שיעור, ולא מקבלים שום עזרה, לעומת ילד דומה היושב בחינוך המיוחד... אך מה אם הילדים שלנו? אם אנו לא נתמוך בהם עכשיו אולי גם הם יצטרכו תמיכה לכל החיים (מתוך פורום "הפרעות קשב ADHD").

מיעוט ההודעות בנושא זכויות עומד גם בסתירה לממצאי מחקרה של גולדמן (1995), שעסק בהתנהגות איתור מידע של הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים, כפי שהתבטאה בפניות הורים, בטלפון ובכתב, לארגון שירות בישראל. הממצאים הראו כי רוב בקשות המידע בכל קבוצות הגיל (של הילדים) היו דווקא בנושא זכויות.

למשתתפים בשני הפורומים ישנה זיקה לארגוני עזרה עצמית כמו: ארגון "ביחד" וארגון "אקיים", מכאן שיש להם נגישות למידע גם בנושא זכויות וסנגור. הקשר של המשתתפים לארגונים הללו עשוי להסביר את התדירות הנמוכה שגילו

מודים על מסירת מידע ואף טורחים לעדכן את עמיתיהם לגבי המשך הטיפול בעניין הילד. כך עלה מהודעה שסווגה כהודעה מסוג "שאלה על תרופה":

ראשית תזכורת לכל המעוניין לגבי שרשור קודם שלי היום גירשו את הבן שלי מהקייטנה... ובכן, נמצא שבני מגיב טוב לריטלין (10 מ"ג), הוא יותר מרוכז ומצליח לבצע מטלות מורכבות וארוכות. השנה הוא התחיל כיתה א', ותוך יומיים, לצערי, שמו הפך להיות מוכר לרוב צוות ביה"ס (כמו כן גם שמות הוריו). בני מציק, מפריע, מתעצבן, מרביץ וכיו"ב. זאת למרות שהוא מטופל בריטלין. היום הייתי איתו באבחון ב"דנה" והומלץ להעלות לו את המינון ל-15 מ"ג בבוקר, ולהוסיף עוד כדור 10 מ"ג בצעריים (הוא מסיים יום בביה"ס בסביבות השעה 4). זאת בתור שלב ביניים בדרך לכדור לטווח ארוך יותר (8 שעות). משהו עבר את השלב הזה ויכול לחוות דעה על הכדור המפוצל? (אמא שלו מסתייגת מהרעיון - היא מעוניינת בכדור 8 שעות) (מתוך פורום "הפרעות קשב ADHD").

אווירת הדיאלוג הזו אינה מובנת מאליה. היא שונה מאוד מן האווירה המנוכרת שהתקיימה בין המשתתפים בקבוצת דיון בנושא צרכנות, במחקר קודם (Savolainen, 2001).

סגנון התקשורת בהודעות המשתתפים

מרבית ההודעות בשני הפורומים נכתבו בשפה מדוברת, תקנית ועניינית, תוך שמירה על כללי נימוס. שנק וקנינגהם (Shank & Cunningham, 1996, p.29) כינו שפה זו בשם "מולטילוגינג" - "multiloguing": שיחה חצי כתובה, שמתקיימים בה היתרונות של שיחה וכתביה כאחד, ובו בזמן נותנת תחושה של אינטראקציה בעל-פה.

החשיפה וגילוי הלב שהתירו לעצמם המשתתפים בתוכן הודעותיהם שונים מאוד ממגמת האנונימיות שהם נקטו ביחס לנתונים האישיים. שוני זה מרמז כי אולי דווקא מעטה האנונימיות וצורת התקשורת הטקסטואלית הם שאפשרו את הפתיחות. המשתתפים הגיעו במהירות לנושאים שמטרידים אותם, כנראה מתוך הבנה לאופיו של המדיום. הם לא הלכו סחור-סחור כפי שקורה לא פעם בשיחות פנים אל פנים שאנשים מקיימים בנושאים זהים. הסיפורים האישיים מאוד חושפניים, והעלו נושאים כאובים. ספק אם המשתתפים נותנים להם ביטוי בחיי היומיום. הסיפורים אישיים עוררו תמיד תגובות אוהדות אצל יתר המשתתפים, שהם זרים זה לזה (לפחות בפעם הראשונה שבה נוצרת ביניהם תקשורת), אך חולקים התנסויות דומות. גילוי הלב מכתוב שיח שוויוני ודמוקרטי בין המשתתפים הנמצאים בסירה אחת (הורות לילד עם הפרעות קשב וריכוז או עם פיגור שכלי).

המשתתפים בנושא זכויות ומידע על ארגונים ושירותים. זאת בשונה מהנחקרים שהביעו רצון לקבל מידע על ארגונים ושירותים הפועלים בנושא התסמונות של ילדיהם או אזור מגוריהם (Sontag & Schact, 1994; Nicholas & Marden, 1998).

ריכוז ההודעות שנשלחו בשעות היום הצביע על כך שהצורך העיקרי אשר בגללו פנו המשתתפים לפורום "הפרעות קשב ADHD" שזור באחת מפעילות היומיום שלהם: איתור מידע בנושאים הקשורים לתסמונות של ילדיהם. ממצא זה מתיישב עם תוצאות מחקריו של סבולין (Savolainen, 1996, 2001). לעומת זאת, מרבית ההודעות בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" נשלחו בשעות הלילה, הסבר לכך הופיע בהודעה הבאה:

אני בטוח שהבעיה שאת מתארת היא מנת חלקם של מרבית ההורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים. ההשכמות המוקדמות. ההליכה לישון בשעה מאוחרת מכל מיני סיבות. ההכרח להמשיך לתפקד בבית ובעבודה למרות כל הקושי. ו"המסכה" כן, המסכה שנגזר עלינו לעסות על פנינו בכל יום בכל שעה בכל דקה כדי שלא יראו עד כמה קשה לנו, כי מי יכול להבין אותנו?? האמת!! רק מי שעובר "חוויית" כאלו כמו שאנו עוברים יכול להבין את מורכבות החיים שלנו. טוב שלפחות יש לנו את שעות החושך, ושם אפשר להזיל דמעה, לחשוב ולהרהר ולפרוק מעט מהקושי והלחץ שאנחנו צוברים במהלך היום. מאחל לכם ימים רגועים יותר. מחבק אתכם בכל ליבי (מתוך פורום "משפחות אנשים עם פיגור").

דווקא בשעות הלילה המשתתפים בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" יכולים להסיר את "המסכה" שהם עוטים על פניהם, לתמוך ולהיתמך על ידי אחיהם להתנסות. ההבדלים בזמני משלוח ההודעות בכל פורום מדגישים את היתרון של נגישות בזמן, המיוחס לקבוצות מקוונות לעזרה עצמית. הפורומים הנחקרים פתוחים כל העת. אפשר לשלוח אליהם מסרים ולקרוא אתם בזמן הנוח ביותר, ואף להשיג עזרה בזמן שבאמת נזקקים לה (גרניט ונתן, 2000).

מאפייני התנהגות המידע של הורים ליצ"ם על סמך הפעילות שלהם בפורומים

רוח הנתינה הנובעת מריכוז התשובות ביחס לשאלות המשתתפים בשני הפורומים, היא שיוצרת דיאלוג בין המשתתפים. אווירת השיתוף התבטאה גם בכך שהמשתתפים

ופתאום נחנקתי, הדמעות לא יכלו להיעצר. בכלל, כל פעם שאני מדברת עם אנשים על XX או שאני רואה ילדים כמותה, אני מתחילה לבכות מבלי שאני ארצה. לא משנה איפה אני נמצאת, האם מישהו חש כמוני? או שמהו לא בסדר אצלי. קשה לי להפנים את הבעיה ויותר קשה לי להתרגל אליה או לקבל אותה. תודה על ההקשבה (מתוך פורום "משפחות אנשים עם פיגור").

בשתי הודעות נוספות עלה הקושי של ההורים להתרגל ולקבל את המוגבלות של ילדיהם. זה מתעצם ומתחזק כאשר הם רואים ילדים חריגים נוספים, כמו ילדיהם. אין פתרון למצב, וקשה לדבר על תקווה.

תרומת התוכן של מנהלי הפורומים

רק קבוצה קטנה של משתתפים הייתה אחראית למרבית התכנים בשני הפורומים (כפי שצוין בפרק הממצאים). ממצא זה אודות קבוצה קטנה של תורמי תוכן מתיישב עם מחקרים קודמים (וינברג, 2001; Galegher, Sproull & Kiesler, 1998). תרומתם של מנהלי הפורומים לפורומים שהם מנהלים היא משמעותית מאוד, הן מבחינה כמותית, הנובעת ממספר ההודעות הרב ששלחו, והן מבחינת התוכן. קטגוריות-העל העיקריות שבהן תרמו המנהלים בפורום "הפרעות קשב ADHD": "תמיכה באמצעות מידע" - 389 הודעות (66.6% מהודעות המנהלים בפורום); "תמיכה רגשית" - 70 הודעות (12.0% מהודעות המנהלים בפורום); "התנהלות הפורום" - 27 הודעות (4.6% מהודעות המנהלים); "הערכה" - 24 הודעות (4.1% מהודעות המנהלים); ו"ביקורת" - 18 הודעות (3.1% מהודעות המנהלים).

קטגוריות-העל העיקריות שבהן תרמו המנהלים בפורום "משפחות אנשים עם פיגור": "תמיכה באמצעות מידע" - 73 הודעות (40.1% מהודעות המנהלים); "תמיכה רגשית" - 47 הודעות (25.8% מהודעות המנהלים). מכאן, שתפקידים העיקריים של המנהלים בשני הפורומים הוא מתן מידע, ויחד עם זאת הם דואגים גם למתן תמיכה רגשית.

תרומתם של מנהלי הפורומים לפעילות התבטאה במספר הרב של ההודעות ששלחו, בריבוי הנושאים שבהם עסקו, ובהתגייסות האנושית שלהם. ההתגייסות הזו נובעת מהיותם הורים לילדים המאובחנים כסובלים מהפרעות קשב וריכוז (מנהלות פורום "הפרעות קשב ADHD" אובחנו בעצמן בתסמונת כמו גם ילדיהן) או מפיגור שכלי. זה גם מקור הסמכות שלהם, בעיני המשתתפים. המנהלים בשני הפורומים ביצעו את תפקידם על הצד הטוב ביותר. הם עמדו על המשמר בכל נושא: בין אם מדובר בנושא מנהלי (כמו דרישה של מנהלת הפורום להסיר מספר טלפון של מטפל

הופיעו 251 הודעות מסוג התנסות אישית / סיפור אישי (11.3%), בהודעות פורום "הפרעות קשב ADHD", לעומת 75 הודעות מסוג זה (6.6%) שהופיעו בהודעות פורום "משפחות אנשים עם פיגור". כלומר, נראה שלמשתתפי פורום "הפרעות קשב ADHD" קל יותר להיחשף בפני עמיתיהם לפורום. להלן הודעה מסוג התנסות אישית / סיפור אישי ששלח אב, שחשש מאוד ממתן טיפול תרופתי לבתו, לפורום "הפרעות קשב ADHD":

קודם כול תודה לכולם על התשובות האכפתיות. אני חייב לשתף אתכם במה שקרה אתמול. כפי שהזכרתי, הילדה עברה אתמול את מבדק TOVA. התוצאה הייתה מאוד נמוכה, ולאחר נטילת ריטלין תוצאותיה השתפרו בהרבה. הדבר היותר מדהים היה כי לאחר המבדק (ובהשפעת הכדור כמובן) הגיעה לבית הספר, הצליחה להתרכז, רשמה (לראשונה !!!) במחברת שלה בכתב יד מסודר וברור, וכשבאתי לקחת אותה מהצהרון, שיעורי הבית היו כבר מוכנים לתפארת!! היא הייתה כל כך מאושרת, ואני כמובן כל כך התרגשתי. על כן... ללא ספק יש צורך בהרכה חושבים, וללא ספק התנגדותי הבסיסית ירדה באופן משמעותי. לא השתכנעתי לחלוטין כי זהו הכתרון האופטימלי, ואני עדיין בחיפוש אחר פתרון אלטרנטיבי, אבל ללא ספק יש בעיה שחייבים לטפל בה, והיא תסופל מבלי לגרום סבל נוסף לילדה שגם ככה סובלת לא מעט. ואם נגיע למסקנה שריטלין זה מה שנדרש, זה גם מה שיהיה! (מתוך פורום "הפרעות קשב ADHD").

מן ההודעה עולה מסר של סבל, מנת חלקה של הילדה בהווה, אך בו בזמן גם מסתמנים פתרון, תקווה לעתיד. ולשם השוואה, הודעה מסוג התנסות אישית/סיפור אישי, שבה תיארה משתתפת בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" ביקור שערכה בבית ספר חדש שבו לומדת ביתה. תחושת העצב הכרוני שהאם חשה למראה בתה וילדים נוספים, חריגים כמותה, הסבירה את מיעוט ההודעות מסוג זה בפורום "משפחות אנשים עם פיגור", אף שחילופין בתמיכה רגשית רווחו הרבה יותר בפורום זה מאשר בפורום "הפרעות קשב ADHD":

אני לא יודעת מה קורה לי, השבוע ביקרתי בבית הספר החדש של XX, נפגשתי עם המנהלת להיכרות ודיברנו על תוכנית שילוב לקראת השנה הבאה. כשהגיע רגע הביקור בכיתות, הרגשתי נורא. נכנסתי לכיתה אחת, ראיתי את הילדים,

מסוים מהודעות הפורום כדי להימנע מפרסומת) ועד חיזוק ועידוד המשתתפים בקבלת החלטות חשובות בנוגע לילדיהם, כגון רישום ללימודים במסגרות של החינוך המיוחד:

הבן שלי הלך לגן חובה במסגרת חינוך מיוחד. נורא חששתי (ועדיין) מהמסגרת. אני מקווה שיהיה לו שם טוב, בינתיים אני כל הזמן, במיוחד בשעות שהוא נמצא בגן, יושבת ובוכה... אני מסתכלת על כל החברים שלו שהלכו השנה לכיתה א' ורק הבן שלי הלך לגן חובה ועוד בבית ספר לחינוך המיוחד. כ"כ קשה לי... אני מרגישה שגם לבעלי קשה עם זה... (מתוך פורום "הפרעות קשב ADHD").

אחת ממנהלות הפורום השיבה לאם, תוך הבעת תמיכה וניסיון לשחררה ממוסכמות חברתיות:

התעודדי, מה שחשוב זה - האם טוב לילד? האם הוא מקבל את מה שהוא זקוק לו? בני בח"מ. ביום הראשון המחנכת אמרה לי דבר מאוד נכון - הלואי שהחינוך הרגיל היה מסגל לפחות את הגישה החיובית, הגמישות והחום האנושי שיש במערכת ח"מ. זו לא פעם ראשונה שאני מכניסה ילד לגן / בי"ס ח"מ. בכל פעם הילדים פרחו שם והצטערו כשנגמר. אל תסתכלו על התווית - אלא על מה שהיא מעניקה לילד. שיצליח יתחזק וייהנה (מתוך פורום "הפרעות קשב ADHD").

קשה שבעתיים להכיל את הדכדוך שחשה אם ביחס לבנה המפגר ולמראהו החיצוני הנלעג. להלן וידויה המיוסר:

אני מביטה בצופיק, הולך בכיתה - בהליכה המוזרה משהו שלו שגורמת לאנשים לגחך ברחוב. מרייר - אחת הסייעות מנגבת לו את הריר. מנסה להבין את פשר בליל המילים המוזר - נפנופי הידיים, מחיאות הכפיים, תנועות היד המוזרות. מהלך בכיתה, פולט מילים בטון עולה ויורד, מוחא כפיים. מנותק מהסביבה - לא עונה למורה, לסייעת, לחבריו לכיתה. אני מביטה בו וכואב לי - שעדיין, למרות הכול לא רואים התקדמות של ממש - למרות הטיפולים המסורים, הארוכים - נסיעות לכל קצוות הארץ ולמומחים בארה"ב - עדיין לא נמצאה התרופה - משהו שיקל, שישפר קצת... עומדת ומסתכלת, ובוכה - בוכה בלב. נכנסת לרכב, מתניעה ולא מפסיקה לבכות. כואבת עליו, עלינו,

על קן משפחתי שנאלץ להתמודד עם כל כך הרבה. נזכרת בילדון שלי, באבחנה הברורה... מנגבת את הדמעות, הפנים נשטפות - אין ברירה - לא, להמשיך הלאה. אין ברירה. (מתוך פורום "משפחות אנשים עם פיגור").

מנהל הפורום הזדהה בכנות עם הדכדוך שחשה האם. דברי התמיכה שלו תמצתו את משמעותו של הפורום עבור המשתתפים:

כולנו עוברים תחושות כמו שלך של חוסר אונים ורגעי משבר כמו שלך, שבהם אנחנו מחפשים תשובות לשאלות שאין עליהן ולעולם לא יהיו עליהן תשובות. בשביל הרגעים האלה בעיקר קיים הפורום הזה, שבו אפשר להוציא את כל הרגשות, ללא כחל וסרק, ל"אוזניהם" של אלה שרק הם מסוגלים להבין עד הסוף ולהזדהות כל כך... לא לעזור כשאי אפשר לעזור, אלא רק להקשיב... ורגעי ההזדהות האלה חשובים מאוד לכולנו... גם ההזדהות עם הבכי, וגם ההזדהות עם "אין ברירה" - אלא להמשיך הלאה". אין ברירה. (מתוך פורום "משפחות אנשים עם פיגור").

חילופין (exchange) עיקריים המתקיימים בין משתתפי הפורומים תרשים מס' 3 מציג באחוזים את השוואת ההתפלגות של קטגוריות-העל בפורום "הפרעות קשב ADHD" לעומת פורום "משפחות אנשים עם פיגור", בכל תקופת המחקר.

אנו מניחות כי החילופין העיקריים בין המשתתפים בפורום, מבחינת מספר הודעות, הם שעונים על הצורך המשמעותי ביותר עבורם. ייתכן שצורך זה אף מניע אותם לפנות ולהשתתף בפעילות הפורומים.

ניתוח קטגוריות-על של סוג ההודעות סייע בהבנת יחסי החילופין המתקיימים בין המשתתפים בפורומים. ניתוח זה הבהיר כי פורום "הפרעות קשב ADHD" מתמקד בתמיכה באמצעות מידע. קטגוריית-העל "תמיכה באמצעות מידע" - 1,377 הודעות, תופסת 61.9% מהודעות הפורום. משאבים חשובים נוספים המוחלפים בפורום זה הם: "תמיכה רגשית" - 410 הודעות (18.4% מהודעות הפורום); "ביקורת" - 95 הודעות (4.1% מהודעות הפורום); ו"הערכה" - 77 הודעות (3.5% מהודעות הפורום).

פורום "משפחות אנשים עם פיגור" הינו פורום המתרכז במתן "תמיכה רגשית". קטגוריית-העל "תמיכה רגשית" - 502 הודעות, תופסת 43.8% מהודעות הפורום. משאבים חשובים נוספים המוחלפים בפורום זה: "תמיכה באמצעות מידע"

סיכום ומסקנות

היקף ההשתתפות הגדול בקהילות וירטואליות בנושאי בריאות מצריך הערכה אודות איכותם וערכם עבור המשתתפים בהן. מטרתה העיקרית של עבודת המחקר הייתה לבחון את תרומתה ומשמעותה של ההשתתפות בפורומים באינטרנט, המיועדים להורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים. למילה תרומה ישנן גם משמעויות כלכליות: מתנה, מנחה, מכסת כסף או חלק מרכוש שהופרש למטרה מסוימת, בעיקר מתוך נדבת לב (אבן-שושן, 1998).

ניתוח תוכן ההודעות חשף את הדמיון והשוני שבאופי הפעילות והחילופין המתקיימים בשני הפורומים, ואת תרומתה של ההשתתפות בפורומים. הפורומים נבדלו בנושאים שבהם התעניינו המשתתפים (סוג הודעה), בתדירות העניין שגילו בנושא מסוים, בשעות משלוח ההודעות ובחילופי המשאבים שהתקיימו בין המשתתפים. נמצא דמיון בהתנהגות המידע של המשתתפים בפורומים, באווירה הכללית השוררת בפורומים ובסוג הקהילות שנוצרו בפורומים.

מניתוח הנתונים עלה כי המשתתפים בשני הפורומים אינם מאתרים מידע לכד ו"אינם גולשים לכד" (Wellman & Gulia, 1999). הם משתתפים בקהילות מקוונות לעזרה עצמית, יעילות ומשמעותיות. נמצא כי פורום "הפרעות קשב ADHD" הנו מוכוון מידע, ואילו פורום "משפחות אנשים עם פיגור"

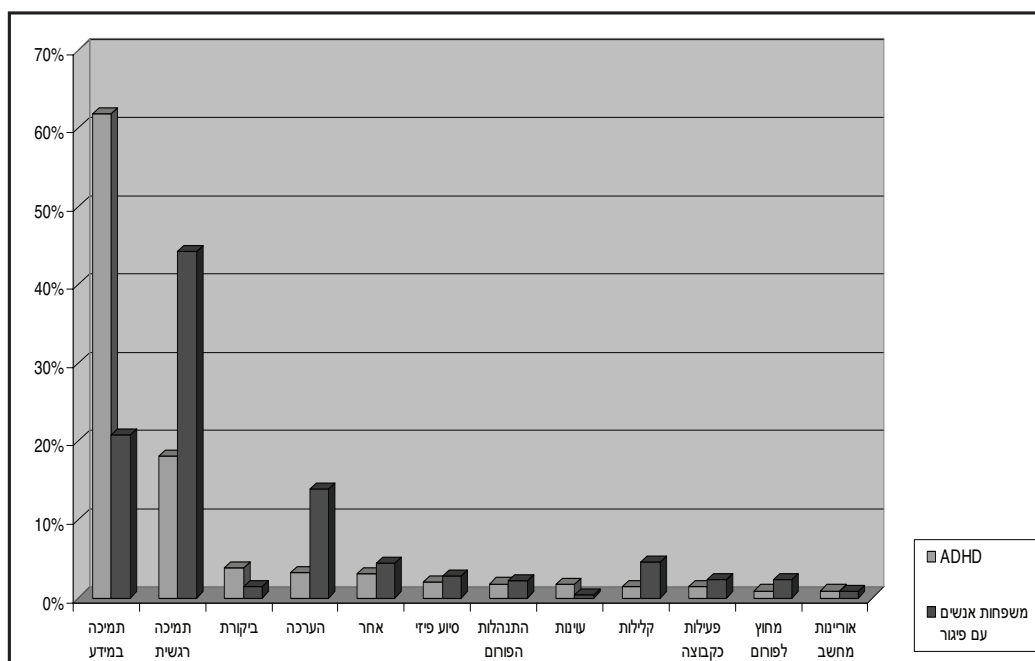
- 264 הודעות התופסות 23.1% מהודעות הפורום; "הערכה" - 136 הודעות התופסות 11.9% מהודעות הפורום; ו"קלילות" - 54 הודעות התופסות 4.8% מהודעות הפורום.

שתי קטגוריות-על: "תמיכה באמצעות מידע" ו"תמיכה רגשית", מופיעות לחלופין בשני הפורומים בצמידות, במקומות הראשון והשני. ממצא זה מעיד על חשיבותו של מרכיב המידע גם בפורום המתרכז בתמיכה, ולהפך.

בפורום "הפרעות קשב ADHD", הופיעו 474 שאלות ו-772 תשובות, ואילו בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" הופיעו 98 שאלות ו-133 תשובות. ריבוי התשובות ביחס לשאלות מעיד על היותם של המשתתפים בפורומים יותר מוסרי מידע מאשר מבקשי מידע. המשתתפים מסתמכים בעיקר על התכנים המופיעים בפורומים, וממעטים להזכיר מקורות מידע נוספים. בפורום "הפרעות קשב ADHD" היו 65 הודעות (2.9% מהודעות הפורום) עם התייחסות למקורות מידע נוספים על אלו של הפורום, ואילו בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" היו רק 11 הודעות כאלה (1.0% מהודעות הפורום).

גילויים שלילים היו נדירים, בשני הפורומים. בפורום "הפרעות קשב ADHD" סווגו 35 הודעות לקטגוריית-על "עוינות" (1.6%), ואילו בפורום "משפחות אנשים עם פיגור" רק 3 הודעות סווגו לקטגוריית-על "עוינות" (0.3%).

תרשים 3: התפלגות ההודעות בין קטגוריות-העל בשני הפורומים

מגבלות המחקר

א. תמונה חלקית של המשתתפים בפורומים

האנונימיות שנקטו רוב המשתתפים בשני הפורומים ביחס לפרטיהם האישיים ופרטי ילדיהם חשפה תמונה חלקית בלבד אודותיהם ואודות ילדיהם. משום כך לא ניתן למצוא קשר בין המשתתפים האישיים, כמו: השכלה, הכנסה והמשר של משתתף מסוים לפורום, לבין דפוס ההשתתפות.

ב. שימוש בשיטת מחקר אחת בלבד

החשש לפגוע בפרטיות המשתתפים הכריע את הכף לטובת שימוש בשיטת המחקר של ניתוח תוכן, לצורך בדיקה של הודעות המשתתפים בפורומים. שימוש מקסימלי בשיטת מחקר זו אכן קירב את החוקרת לחווית ההשתתפות בפורומים. יצוין כי ראיונות עם חלק מן המשתתפים יכלו לחזק את התוקף של ממצאי המחקר.

ג. היקף מוגבל

במחקר זה עקבנו אחרי שני פורומים בלבד ולפרק זמן מוגבל. פורום "הפרעות קשב ADHD" התחיל לפעול בתאריך 13/02/2001. פורום "משפחות אנשים עם פיגור" התחיל לפעול בתאריך 07/01/2003. מעקב מתחילת הפעילות של הפורומים היה מלמד על שינויים באופי ובאיכות התהליכים המסייעים, כמו גם בדפוסי ההשתתפות, ככל שהפורום "מבשיל". מעקב אחר פורומים נוספים בתחום זה היה משלים את התמונה שהתקבלה.

המלצות למחקר המשך

חולשה זוהתה בכך שרק קבוצה קטנה של משתתפים בשני הפורומים אחראית על יצירת התכנים. בהווה, מצב זה מתקבל ברוח טובה, אולם ייתכן כי בעתיד תורמי התוכן העיקריים יישחקו או ירצו להוריד את מינון השתתפותם בפורומים. חשוב לחקור כיצד ניתן לעודד משתתפים נוספים לתרום תרומה רבה יותר לדיונים. כמו כן אנחנו ממליצות על עריכת מחקרי אפיון וניתוח של פורומים לעזרה עצמית, כדי לשפר את ההבנה לגבי תרומת פורומים מסוג זה.

מוכוון תמיכה רגשית. ההטבות שמקבלים המשתתפים, כלומר: חילופי המשאבים המתקיימים בפורומים, קשורים למילוי צורכיהם.

המשתתפים נותנים מידע ובפעם אחרת מקבלים מידע. המידע אמנם ניתן ומתקבל בחינם, אולם הוא טומן בחובו משמעויות כלכליות. מידע עדכני על רופא מומחה לאבחון הפרעות קשב וריכוז או על מכוני הנותן שירותי אבחון טובים עשוי לחסוך למקבל המידע כסף רב, תחושות קשות ועוד.

מן המתואר בפרק הממצאים ובפרק הדיון, מתברר הפוטנציאל האדיר שיש להשתתפות בפורומים עבור אותם הורים וקרובי משפחה לילדים בעלי צרכים מיוחדים. החילופין וההתחלקות במשאבים מתקיימים הודות לתמיכת העמיתים (peer support) המעצימה המתקיימת בשני הפורומים. קשרים "חלשים" (weak ties) בין זרים הופכים במהרה לקשרים משמעותיים בין אנשים החולקים את אותה ההתנסות. כל משתתף יכול להפוך למקור מידע ותמיכה ואף למודל חיקוי, בעצם התמודדותו עם מצב נתון ורצונו לחלוק את התנסויותיו עם עמיתיו.

תרומה חשובה נוספת העולה מן המחקר היא השילוב הפורה שנוצר בין ידע מתוך התנסות (של ההורים) לבין ידע מתוך מומחיות (של אנשי המקצוע).

השלכות של תוצאות המחקר

אנשי מקצוע כמו עובדים סוציאליים ורופאים, הבאים במגע עם ציבור של הורים וקרובי משפחה של ילדים בעלי צרכים מיוחדים, צריכים להיות מודעים ליכולות התמיכה והסיוע של קהילות וירטואליות בנושאי בריאות. יתרה מזאת, עליהם להפנות אליהן משתתפים פוטנציאליים. ארגוני עזרה עצמית בכלל וארגונים הפועלים בתחומי בריאות / מוגבלות בפרט, מתקשים לגייס חברים חדשים לשורותיהם. פתיחת פורום בנושא הפעילות של הארגון עשויה לחזק את הנראות שלו (visibility) ולגרום להצטרפותם של חברים חדשים לארגון.

מקורות

אבן-שושן, א' (עורך). (1998). המילון העברי המרוכז. ירושלים: קרית ספר, 774.

אורקין, י', כץ, מ', גולה, א' ובר-דוד, י' (2004). הטיפול בקהילה בילדים בעלי צרכים מיוחדים. הרפואה, 143 (ד'), 286-283.

בן-אריה, א', יפה, צ' וקמחי, מ' (עורכים). (2007). ילדים בישראל שנתון סטטיסטי. ירושלים: המועצה הלאומית לשלום הילד, המרכז למחקר ופיתוח, בשיתוף מכון חרוב.

- בר, נ' וסדן, א' (1989). קלע, קבוצות לעזרה עצמית, חומר רקע לעובדים סוציאליים בקורס עבודה עם קבוצות לעזרה עצמית. ירושלים: היחידה לפיתוח תורה ועזרי הדרכה, השירות לעבודה קהילתית, משרד העבודה והרווחה.
- ברונשטיין, ג' וברוכסון-ארביב, ש' (2004). התנהגות איתור מידע: ניתוח מודלים, בדרך לגיבוש גישת "המשתמש במרכז". מידעת, 1, 3-14.
- ברזילי-נהון, ק' (2004). מי שולט בקהילות וירטואליות? פנים, 30, 70-76.
- ברק, ע' (2005). מחקר והתנסויות בהתערבויות בקבוצות מקוונות: הזדמנויות ואתגרים לצד קשיים וסיכונים. מקבץ, 10(2), 33-56. אוחר, 1, יולי, 2008 מתוך: <http://construct.haifa.ac.il/~azy/OnlineGroupIntervention.htm>
- ברק, ע' ולביא, ש' (1999). קבוצת תמיכה מקוונת: שיטה חדשה להתערבות ייעוצית. הייעוץ החינוכי, 8, 54-68.
- גוטקינד-גולן, נ' (1980). התערבות בתקופת משבר: מקורות וצורות של עזרה. חברה ורווחה, ג' (1), 2-3.
- גולדמן, מ' (1995). דרכי חיפוש אחר מידע בקרב הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים. עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- גופמן, א' (1983). סטיגמה. תל-אביב: רשפים.
- גץ, ד', פלד, ד', אבן-זהר, י', בוכניק, צ', פרנקל, ס' ואחרים (2007). מדדים למדע, לטכנולוגיה ולחדשנות בישראל: תשתית נתונים השוואתית. חיפה: מוסד שמואל נאמן. אוחר, 1, ינואר, 2008 מתוך: <http://www.neaman.org.il/NeamanHeb/publications>
- גרניט, ע' ונתן, ל' (2000). קהילות וירטואליות: מבנה חברתי חדש? מגמות, מ' (2), 298-315.
- וינברג, ח' (2001). תהליכים קבוצתיים ברשימת דיון באינטרנט, מקבץ, 6(1), עמ' 19-37.
- מאיר, א' (1986). התערבות טיפולית אצל נכים התפתחותיים ובני משפחותיהם - דילמות וספקות. בתוך א', רימרמן, ש' רייטר ומ', חובב (עורכים). נכות התפתחותית ופיגור שכלי. (עמ' 141-147). תל אביב: צ'ריקובר.
- מיטשל, ג'. ד' וליסק, מ' (עורכים) (1984). לקסיקון דכיר לסוציולוגיה. ירושלים: דביר, 146-148.
- סדן, א' (1996). העצמה ועבודה קהילתית. חברה ורווחה, ט"ז(2), 143-162.
- פורטוביץ, ד' ורימרמן, א' (1985). תגובות של הורים על הולדת ילד נכה. חברה ורווחה, ו' (1-2), 176-185.
- צבר-בן יהושע, נ' (1990). המחקר האיכותי: בהוראה ובלמידה. תל אביב: מודן.
- רמון, מ' (עורכת) (2000). מדריך ארגוני עזרה עצמית בישראל. תל אביב: המרכז הישראלי לעזרה עצמית.
- שקדי, א' (2003). מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני-תיאורי ויישום. תל אביב: רמות.

- Baum, L. (2004). Internet parent support groups for primary caregivers of child with special health care needs. *Pediatric Nursing* 30(5), 381-401.
- Berelson, B. (1952). *Content analysis in communications research*. New York: Free Press.
- Birch, D.A. (1998). Identifying sources of social support. *Journal of School Health*, 68, 159-164.
- Blanchard, A. and Horan, T., (1998). Virtual communities and social capital. *Social Science Computer Review* 16(3), 293-307.
- Burnett, G. (2000). Information exchange in virtual communities: A typology. *Information Research*, 5(4). Retrieved May 22, 2008, from <http://informationr.net/ir/5-4/paper82.html>.
- Burnett, G. (2002). The scattered members of an invisible republic: virtual communities and Paul Ricoeur's hermeneutics. *The Library Quarterly*, 72(2), 155-178.
- Burnett, G. & Buerkle, H. (2004). Information exchange in virtual communities: A comparative study. *Journal of Computer Mediated Communication*, 9(2) Retrieved May 22, 2008, from <http://jcmc.indiana.edu/vol9/issue2/burnett.html>
- Cole, J., Suman, M., Schramm, P., Lunn, R., & Aquino, J. (2003). *The UCLA Internet Report: Surveying the Digital Future, Year 3*. Los Angeles, CA: UCLA Center for Communication Policy. Retrieved May 22, 2008, from <http://www.digitalcenter.org/pdf/InternetReportYearThree.pdf>
- Dervin, B. (1976). The everyday information needs of the average citizen: a taxonomy for analysis. in M. Kochen, (Ed.). *Information for the community* (pp.19-38). Chicago, IL: American Library Association.
- Ellen, Debbie (2003). Telecentres and the provision of community based access to electronic information in everyday life in the UK. *Information Research*, 8(2), paper no. 146. Retrieved May 22, 2008, from <http://informationr.net/ir/8-2/paper146.html>
- Eysenbach, G., Powell, J., Englesakis, M., Rizo, C., & Stern A. (2004). Health related virtual communities and electronic support groups: systematic review of the effects of online peer to peer interactions. *British Medical Journal* 328, 1166.
- Fidel, R., Pejtersen, A.M., Cleal, B., & Bruce, H. (2004). A multidimensional approach to the study of human-information interaction: A case study of collaborative information retrieval. *Journal of the American Society for Information Science*, 55(11), 939-953.
- Fisher, K., Naumer, C., Durrance, J., Stromski, L., & Christiansen, T. (2005). Something old, something new: preliminary findings from an exploratory study about people's information habits and information grounds. *Information Research*, 10(2) paper 223. Retrieved May 22, 2008, from <http://InformationR.net/ir/10-2/paper223.html>
- Fox, S. (2006) Online Health Search 2006 Retrieved December, 31, 2008, from http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_Online_Health_2006.pdf
- Galegher, J., Sproull, L., & Kiesler, S. (1998). Legitimacy, authority, and community in electronic support groups. *Written Communication*, 15, 493-530.
- Hafen, B., Karren, K., Frandsen, K., & Lee Smith, L. (1996). *Mind/Body Health: The Effects of Attitudes, Emotions and Relationships*. Massachusetts : Allyn and Bacon.
- Hektor, A. (2003). Information activities on the Internet in everyday life. *New Review of Information Behaviour Research*, 4(1), 127-138.
- Horrigan, J. B., Rainie, L., & Fox, S. (2001). Online communities: Networks that nurture long- distance relationships and local ties. Retrieved May 22, 2008, from <http://www.pewinternet.org/>
- Huotari, Maija-Leena, & Chatman, E. (2001). Using everyday life information seeking to explain organizational behavior. *Library & Information Science Research* 23, 351-366.
- Hurley, D. (1988). Getting help from helping: As self-help groups proliferate, psychologists and other professionals are trying to figure out what they are and how they work. *Psychology Today*, 22, 62-67.
- Kritsotakis, G., & Gamarnikow, E. (2004). What is social capital and how does it relate to health? *International Journal of Nursing Studies*, 41(1), 43-50.
- Kurtz, Farris, L. (1997). *Self-help and support: a handbook for practitioners*. London, New Delhi: Sage.
- Medvene, L. J., & Kraus, D. H. (1989). Causal attributions and parent-child relationships in a self-help group for families of the mentally ill. *Journal of Applied Social Psychology* 19 (17), 1413-1430.
- Mickelson, K. D. (1997). Seeking social support: Parents in electronic support groups. In S. Kiesler (Ed.), *Culture of the Internet* (pp. 157-178). Mahawah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Nicholas, D., & Marden, M. (1998). Parents and their information needs. *Journal of Librarianship and Information Science*, 30 (1), 35-48.
- Nonnecke, B., & Preece, J., (2003). "Silent participants: Getting to know lurkers better". in D. Fisher & C. Lueg. *From Usenet to Co Webs: Interacting with social information spaces*. (pp. 110-132). Springer

- Pain, H. (1999). Coping with a child with disabilities from the parent's perspective: the function of information. *Care, Health and Development*, 25(4), 299-312.
- Perron, B. (2002). Online support for caregivers of people with a mental illness, *Psychiatric Rehabilitation Journal* 21(1): Health Module, 70-78.
- Preece, J. (1998). Empathic communities: Reaching out across the Web. *Interactions*, March-April 1998, 32-43.
- Rahi, S., Manaras, I., Tuomainen, H. & Hundt, G. L. (2004). Meeting the needs of parents around the time of diagnosis of disability among their children: Evaluation of a novel program for information, support and liaison by key workers. *Pediatrics*, 114(4), 477-482.
- Ridings, C., & Gefen, D. (2004). Virtual community attraction: why people hang out online. *Journal of Computer Mediated Communication* 10(1). Retrieved May 22, 2008, from http://jcmc.indiana.edu/vol10/issue1/ridings_gefen.html.
- Sarason, I., Sarason, B., & Pierce, G. (1994). Relationship-specific social support: Toward a model for the analysis of supportive interactions. In B. Burlson, T. Albrecht, & I. Sarason (Eds.), *Communication of social support: Messages, interactions, relationships, and community* (pp. 91-112). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Savolainen, R. (1995). Everyday life information seeking: Approaching information seeking in the context of way of life. *Library and Information Science Research* 17, 259-294.
- Savolainen, R. (2001). "Living encyclopedia" or idle talk? Seeking and providing consumer information in an Internet newsgroup. *Library & Information Science Research* 23(1), 67-90.
- Scharer, K. (2005). An Internet discussion board for parents of mentally ill young children. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 18, 17-25.
- Seligman, M., & Darling, R.B. (1989). *Ordinary families, special children: A systems approach to childhood disability*. New York, NY: Guilford Press
- Shank, G., & Cunningham, D. (1996). Mediated phosphor dots: Toward a post-cartesian model of CMC via the semiotic superhighway. In C. Ess (Ed.), *Philosophical Perspectives on Computermediated Communication* (pp.27-41). New York: Suny Series in Computer-mediated Communication.
- Sontag, J. C., & Schacht, R. (1994). An ethnic comparison of parent participation and information needs in early intervention. *Exceptional Children*, V60 (5), 422-434.
- Wellman, B. and Gulia, M. (1999). Virtual communities as communities: Net surfers don't ride alone. In M. A. Smith, & P. Kollock, (Eds.), *Communities in cyberspace*. (pp. 163-190). New York: Routledge.
- White, M., & Dorman, S. M. (2001). Receiving social support online: implications for health education *Health Educ Res*, 16(6):693-707.
- Wikler, L. (1983). *Development disability: no longer a private tragedy*. Maryland: National Association of Social Workers.
- Wituk, S., Shepherd, M.D., Slavich, S., Warren M.L., & Meissen G. (2000). A topography of self-help groups: An empirical analysis *Social Work*, 45(2), 157-165.
- Videka-Sherman, L. (1982). Effects of participation in a self-help group for bereaved parents: compassionate friends. *Prevention in human services*, 1(3), 69-77.

פורום "הפרעות קשב ADHD":

<http://www.tapuz.co.il/tapuzforum/main/forumpage.asp?id=201>

פורום "משפחות אנשים עם פיגור":

<http://www.tapuz.co.il/tapuzforum/main/forumpage.asp?forum=686>

י.י.דאר בע"מ

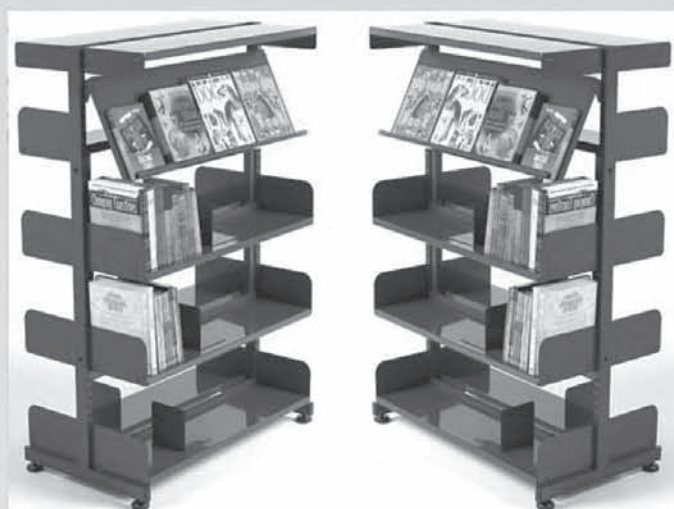
ייצור ושיווק רהיטי מתכת ועץ
למשרדים, מחסנים וספריות ציבוריות

מעצבים את החלום בשבילך

חברת י.י.דאר מעצבת ומייצרת ריהוט וספריות בארץ ובאירופה.

- יעוץ ותכנון אדריכלי חינוך.
- מתמחים בתכנון ספריות.
- תכנון שרטוט תלת־ממדי.
- תוצרת כחול לבן – ספקי "מרכז הדרכה לספריות".
- התאמה לחלל הספרייה.
- עומדים בתקן ISO 9001.
- החברה קיימת משנת 1946.

מערכת אחסון בדחיסות גבוהה UNION

WEBBER

维格

י.י.דאר בע"מ

ייצור ושיווק רהיטי מתכת ועץ
למשרדים, מחסנים וספריות ציבוריות

כתובת: השיש 49, מפרץ חיפה, טל: 04-8721693
פקס: 04-8724096 <http://www.i-i-dar.co.il>

השוואה בין אתרי חדשות ישראליים בשפה הרוסית ובשפה העברית

סנונית שהם וסבטלנה גופשטיין

הקהילה של דוברי הרוסית בישראל (המהווה 17.5 אחוז מהאוכלוסייה היהודית) פיתחה תשתית חברתית-כלכלית עם מאפיינים של אוטונומיה תרבותית, כאשר אחד הסממנים הבולטים שלה הוא מגוון אמצעי תקשורת בשפה הרוסית, כולל אתרי חדשות בשפה הרוסית. מטרת המחקר המתואר במאמר זה, הייתה לבדוק אתרי חדשות ישראליים ברוסית ולהשוותם לאתרי חדשות ישראליים בעברית, כדי ללמוד אם קיימים הבדלים ברמת עדכניות, אובייקטיביות ואמינות הדיווח, וכן בצורת הגשת המידע ודפוסי העיצוב של אתרי החדשות בשתי השפות. מניתוח תכנים לאורך זמן, כולל בחינת דיווחים אודות אותם אירועים בשישה אתרי חדשות ברוסית וחמישה בעברית, עולה כי אתרי החדשות ברוסית מציעים מידע פחות מפורט ולעתים גם פחות עדכני בהשוואה לאתרי החדשות בעברית; הם מספקים מעט תוכני מולטימדיה והנם פחות אינטראקטיביים מהאתרים בעברית. המידע המוצג באתרים ברוסית הנו לרוב תקצור ועיבוד של המידע המופיע במקורות של המדיה העברית. כלומר, ברוב הפרמטרים אתרי החדשות בעברית עולים על האתרים ברוסית.

מבוא

מספרם של העולים ממדינות חבר העמים בישראל מגיע לקרוב למיליון איש והם מהווים כ- 17.5 אחוז מהאוכלוסייה היהודית של הארץ. תוך 15 שנים מתחילת גל העלייה ההמונית מבריה"מ לשעבר, פיתחה הקהילה של דוברי הרוסית בישראל תשתית חברתית-כלכלית עם מאפיינים של אוטונומיה תרבותית, כאשר אחד הסממנים הבולטים שלה הוא מגוון אמצעי תקשורת בשפה הרוסית. בראשם - העיתונות המודפסת, שפריחתה החלה עם תחילת העלייה הגדולה בשנת 1989, והגיעה לשיאה באמצע שנות ה-90. ממדיה אמנם הצטמצמו בשנים האחרונות, אך עדיין יוצאים לאור בישראל עיתון יומי אחד, שמונה שבועונים (לא כולל מוספים-שבועונים), כתבי עת ופרסומים תקופתיים וכן מקומונים, עלוני מידע ופרסומים קהילתיים ברוסית. שתי תחנות רדיו משדרות ברוסית - ממלכתית (רק"ע) ומסחרית (Pervoe radio). ב-2002 התחיל לשדר ערוץ טלוויזיה ישראלי מסחרי לדוברי רוסית, "ישראל פלוס", וזאת בנוסף לארבעה ערוצים בשפה הרוסית המשודרים על ידי חברות לוויין וכבלים. בנוסף, ישנו מגוון של אתרי אינטרנט ישראליים בשפה הרוסית ואתרים רב-לשוניים שרוסית היא אחת השפות הנהוגות בהם. קיומה של תקשורת ענפה בשפה הרוסית בישראל מאפשר לעולים דוברי רוסית לספק את רוב צורכי המידע החדשותי שלהם, גם ללא חשיפה לאמצעי תקשורת בשפה העברית.

מדיה בשפה הרוסית, שבתחילת גל העלייה נראתה כמענה לצרכים המיידיים של עולים חדשים שלא שלטו כלל בשפה העברית, צברה עוצמה; קהל הקוראים, הצופים והמאזינים התרחב וכולל בתוכו עולים ותיקים וחדשים. סקרים ומחקרים בנושא חשיפה לאמצעי תקשורת בקרב

העולים מבריה"מ לשעבר, גילו כי גם לאחר הסרת המחסום הלשוני, רוב העולים ממשיכים לצרוך מדיה בשפה הרוסית, ובתחומים מסוימים אף מעדיפים אותה על פני תקשורת בעברית, ובעבור חלק גדול מאוכלוסיית העולים מדיה בשפה הרוסית הנה מקור חשוב, אם לא עיקרי, של מידע (כן-רפאל, אולשטיין וגייטס, 2001; אדוני וכהן, 2002; Feldman, 2003). עם התעצמות האינטרנט והעלייה במספר המחוברים לרשת בעולם כולו ובישראל בפרט, הפכו אתרי החדשות לאחד ממקורות המידע העיקריים, כאשר קריאת חדשות היא אחד העיסוקים הפופולריים ביותר של הגולשים (במקום השלישי אחרי שימוש בדואר אלקטרוני וחיפוש מידע כללי - מור, 2006; Pew Research, March 2006). שיעור ההתחברות לאינטרנט בקרב יוצאי חבר העמים דומה לשיעור הכללי-ארצי, כמו גם דפוסי הגלישה שלהם (קליאן, 2006), וגם עבורם קריאת חדשות הוא אחד העיסוקים העיקריים בעת גלישה ברשת (Gendelman, 2006). עם זאת מעידים הסקרים על העדפה ברורה של דוברי רוסית לגלישה באתרים בשפה הרוסית, כאשר בשנים האחרונות אתרים מקומיים בשפה הרוסית זוכים בקרב העולים לפופולריות רבה יותר מאשר אתרים רוסיים (קינן, 2005; קליאן, 2006).

ב-2001, 34.4 אחוז מבין העולים היו מחוברים לאינטרנט, כאשר האחוז הכלל-ארצי היה 23 אחוז (Feldman, 2003, p.41), הדבר משקף את סולם ההעדפות של צרכני "הרחוב הרוסי". בעשור האחרון הפך האינטרנט לסימן היכר של כל משק בית מבוסס. למרות שההכנסות של העולים ממדינות חבר העמים נמוכות בממוצע ב-34 אחוז מההכנסות של ישראלים ותיקים (Jnews, 2005) אחוז העולים המחוברים לאינטרנט כמעט שווה לממוצע הכלל ארצי: כ-65 אחוז ממשקי הבית הדוברים רוסית לעומת כ-67 אחוז במגזר הכללי (קליאן, 2006).

ד"ר סנונית שהם, המחלקה ללימודי מידע, אוניברסיטת בר אילן, shohas@mail.biu.ac.il
סבטלנה גופשטיין, EXlibris, sgopshtein@gmail.com

הרוסית בישראל, גרמניה וארצות הברית, התמקד במאפיינים סוציו-דמוגרפיים של אוכלוסיית המשתמשים, וכן בדק מהן הסיבות לגלישה באתרים בשפה הרוסית.

המחקרים הקיימים בנושא אתרים בשפה הרוסית התמקדו בחקר ואפיון הקהילה הווירטואלית של מהגרים דוברי רוסית, ללא בחינה ממוקדת של המגזר הישראלי שלה. במחקר הנוכחי נבחנו אתרי חדשות ישראלים בשפה הרוסית, תוך השוואתם לאתרים דומים בעברית על פי קבוצת קריטריונים מוגדרים מראש.

קריטריונים להערכת מקורות מידע באינטרנט

קיימים מאמרים ומחקרים רבים בנושא הערכת מקורות מידע המצויים באינטרנט. חלקם מתייחסים לפרמטרים כלליים שחשוב לבדוק בעבור כל אתר המספק מידע, וחלקם עוסקים בפרמטרים ייחודיים לאתרי חדשות, או כאלה שחשיבותם רבה יותר בהקשר זה. ישנם קריטריונים רבים שלפיהם ניתן להעריך כל מקור מידע באינטרנט. קריטריונים אלו מוזכרים במחקרים העוסקים בהערכה של אתרי אינטרנט כלליים וכן בהערכת אתרים בתחום מסוים. כך מחקרם של קים ואחרים (Kim et al., 1999) הבוחן קריטריונים להערכת אתרים רפואיים. רובם של הקריטריונים מתאים גם להערכת אתרי החדשות.

א. סמכות

1. מיהו הגורם האחראי?

האם ניתן להבין מהאתר מיהו הגורם האחראי על התוכן של המידע המוצג? האם זו חברה פרטית, גורם ממשלתי, ארגון פוליטי או ארגון אחר? האם קיימים פרטים מזהים ליצירת קשר?

בעבודה של גוראק ובובנדריר (Gurak & Bobendrier, 1999) הסוקרת 19 רשימות של פרמטרים להערכת אתרים, הניתנות על ידי חוקרים שונים, מופיע פרמטר זה במקום הראשון, והוא היחיד שמודגש בכל 19 העבודות שנבדקו. העדר הפרטים המזהים משמעו אי רצון מצד היוצרים ליטול אחריות על התוכן. דבר זה מטיל ספק באמינות כל המידע המוצג. אם רק כתובת הדואר האלקטרוני מצוינת, ניתן לפנות דרך הכתובת בבקשה לקבל פרטים נוספים. עוד דרך אפשרית לקבלת או לאימות הפרטים היא בחינת הכתובת של האתר (ה- URL) (Hartman & Ackermann, 2005).

2. מהן המטרות של מפעילי האתר?

האם האתר נבנה למטרות רווח בלבד, או קיימים גם שיקולים פוליטיים או אחרים? מהו קהל היעד שאליו מכוון המידע? המטרות הן אלה שקובעות את תוכן האתר והמבנה שלו, ויכולות להשפיע על האובייקטיביות של מקור המידע. גודמן (Goodman, 2005) טוען שבאתרי

קהל המשתמשים באינטרנט מקרב יוצאי בריה"מ לשעבר בישראל מונה 650 אלף איש, מהם ל-100 אלף איש יש גישה לאינטרנט גם מהעבודה. קהל המבקרים באתרים בשפה הרוסית מקרב הישראלים מונה 525 אלף איש (Gendelman, 2006). נתון זה גדול פי עשרה ממספר הקוראים של עיתונים יומיים ברוסית ואף גדול ממספר הקוראים של גיליונות סוף השבוע של העיתונים ברוסית, וקטן במעט ממספר הצופים בערוץ 9, אך הקהל שונה בטיבו מקהל הצופים בטלוויזיה הישראלית-רוסית.

רוב קהל הצופים של ערוץ 9 מורכב מאוכלוסייה מבוגרת, שבעיית השפה עודה ממשיכה עבודה גם לאחר 10-15 שנים בארץ. קהל גולשי האינטרנט, לעומת זאת, מורכב ברובו מאנשים צעירים השולטים בעברית. לפי סקר מכון המותגים, שנערך באוקטובר 2004, שכבת הגיל העיקרית של גולשים דוברי רוסית היא 16-40 (קינן, 2005).

מטרת המחקר המתואר במאמר זה הייתה לבדוק אתרי חדשות ישראלים ברוסית ולהשוותם לאתרי חדשות ישראלים בעברית, כדי ללמוד אם קיימים הבדלים ברמת עדכניות, אובייקטיביות ואמינות הדיווח, וכן בצורת הגשת המידע ודפוסי העיצוב של אתרי החדשות בשתי השפות. סקירת הספרות שלהלן תדון בחקר המדיה בשפה הרוסית בישראל, ותתמקד בקריטריונים למדידת אתרי חדשות שהם מושא המחקר.

סקירת ספרות

חקר המדיה בשפה הרוסית בישראל

תופעת המדיה בשפה הרוסית בישראל עוררה עניין אצל אנשי האקדמיה מאז תחילת גל העלייה ההמונית מבריה"מ לשעבר, אך רוב המחקרים שפורסמו בנושא התמקדו בעיתונות המודפסת. נושא האינטרנט ה"רוסי" בישראל כמעט ולא נחקר עד כה. כמה מחקרים עסקו באתרים ישראלים בשפה הרוסית, כאחת החוליות של רשת האתרים בשפה הרוסית שהוקמה על ידי מהגרים מבריה"מ לשעבר ברחבי העולם. מחקרן של פיאלקובה וילנבסקיה (Fialkova and Yelenevskaya, 2005) התמקד בשני אתרים בשפה הרוסית, הולנדי וישראלי, כאתרים המאפיינים את הקהילה המקוונת של מהגרים דוברי רוסית. המחקר בחן את תחומי העניין של אוכלוסיית הגולשים על ידי מעקב אחר הפעילות בפורומים, במטרה לאפיין את ה"קהילה המקוונת" ("פזורה דיגיטלית" במונחי המחקר) של מהגרים דוברי רוסית. מאפייניה של הקהילה הווירטואלית של מהגרים דוברי רוסית והסיבות לקיומה נבחנו גם במחקר נוסף של פיאלקובה (Fialkova, 2005), שהתמקד בין היתר גם באתרים ישראלים. מחקרן של אליאס וזלצר-סופר (Elias Zeltser-Shorer, 2005) שעסק באתרים בשפה

קריטריונים להערכת אתרי חדשות באינטרנט

הקריטריונים שהוצגו בסעיף הקודם הם כלליים, ומתאימים להערכת כל אתר או מקור מידע המופיע באינטרנט. חלקם בעלי חשיבות רבה יותר וחלקם משמעותיים פחות בהקשר של אתרי החדשות. בנוסף, קיימים מדדים שהם ייחודיים לאופיים של אתרי החדשות:

א. אובייקטיביות

לאובייקטיביות של המחקר ניתנת חשיבות עליונה בהקשר של אתרי החדשות. בדומה לאמצעי תקשורת מסורתיים, ניתן משקל רב לרמת האמון של הקורא במחקר של כתבה מסוימת, או כללית באתר כגוף המספק את החדשות. שאלה נוספת שמציעים אלכסנדר וטייט (Alexander & Tate, 1996):

1. האם תכנים המכילים פרשנות או הכעת דעה אישית מופרדים במדורים משאר המידע החדשותי?
- הקורא מעוניין לראות עובדות אובייקטיביות בלבד במדור החדשות, ולקבל בנפרד חוות דעת אישית של הכתב או העורך. ניתן לחלוק על המסקנות שאליו מגיע הכתב בחקירת אירוע מסוים, אך אם הקורא חולק על עובדות המוצגות במאמר, הדבר מצביע על חוסר אמון במקור המידע.

ב. כיסוי (coverage)

1. במקרה שקיימת גרסה מודפסת של העיתון, האם מצוין מהי רמת הכיסוי של האתר יחסית אליה? האם כל הכתבות שפורסמו במהדורה היומית של העיתון המודפס נגישות דרך אתר האינטרנט, והאם מופיע טקסט מלא של הכתבה? האם בנוסף מצורף חומר מולטימדיה, כגון אוסף תמונות או סרט אשר לא ניתן להעבירו במסגרת המהדורה המודפסת?
 2. מהי רמת העומק של המידע המוצג?
- האם הכתבה מספקת את כל הפרטים הנדרשים, או שקיים צורך לפנות למקור מידע נוסף להשלמת החסר?

ג. עיצוב ואינטראקטיביות (design, interactivity)

1. קריטריון זה עוסק בעיצוב הגרפי של האתר ובכמות הניצול של יכולות המולטימדיה והאינטראקטיביות של האינטרנט כתשתית להספקת מידע. עיצוב האתר עשוי להשפיע גם על מידת אמינותו בעיני המשתמשים, כלומר, להשפיע על בחירת הקורא בין מגוון מקורות מידע העומדים לרשותו. כך מחקרם של פוג ואחרים (Fogg et al., 2001) בדק כיצד מרכיבים שונים של עיצוב האתר עשויים להשפיע על תפיסת אמינותו בעיני המשתמשים.
- האם המנשק נוח לשימוש?

אינטרנט חייבת להופיע הצהרת כוונות מפורשת (purpose of state) המסבירה היטב את המטרות. גודמן (Goodman, 2005) וחוקרים אחרים מציינים בהקשר זה כי הדבר החשוב ביותר הוא לדעת מהם מקורות המימון של מפעילי האתר.

3. מהי רמת המומחיות של המחבר?

האם המחבר בקיא דיו בנושא והאם הוא בעל השכלה מתאימה כדי לטעון לנכונות הדברים? זהו הקריטריון הראשון שמציע אורמנדרויד בעבודתו (Ormondroyd, 2004).

ב. דיוק (accuracy)

1. האם קיים פירוט של המקורות?
- נושא זה חשוב במיוחד בהקשר לנתונים שעליהם מבסס המחבר את טענותיו, כגון נתונים סטטיסטיים או מאמרים קודמים. הקורא צריך לקבל מספיק מידע כדי להיות מסוגל למצוא את המקורות ולבחון את אמינותם (Alexander & Tate, 1996).
2. האם יש בטקסט שגיאות כתיב, תחביר או דפוס?
- האריס ציין (Harris, 1997): "בין אם השגיאות נובעות מרשלנות ובין אם מבערות, הן בכל מקרה אינן מציגות את המידע או את הכותב באור חיובי".

ג. אובייקטיביות (objectivity)

1. האם שיקול הדעת של המחבר מוטה לצד כלשהו?
- זיהוי הגורם האחראי יסייע בקביעה אם המידע בא לשרת מטרה מסוימת או אם הוא אובייקטיבי ומחברו אינו מעוניין להוכיח טענה שנבחרה מראש.
2. האם תוכן המידע מופרד באופן ברור מהפרסומת?
- האם המחבר משתמש בשמות כלליים לצורך תיאור גורמים או מוצרים, או נוקב בשמות מסחריים או שמות של מוצרים? הפרסומות צריכות להיות מזוהות על ידי תווית מפורשת, או פורמט מתאים ושונה מהתוכן (Alexander & Tate, 1996).

ד. עדכניות (currency)

1. האם קיים ציון של תאריך העדכון האחרון?
- קיימים תחומים רבים שבהם מידע אשר פורסם לפני כמה שנים נהפך למיושן ולא תקף. לפרמטר זה חשיבות עליונה בעבור אתרי החדשות, שבהם כתבות מסוימות מפסיקות להיות אקטואליות כעבור ימים ואפילו לאחר שעות בודדות.
2. האם ההפניות מהאתר מובילות לדפים קיימים?
- שמירה של הפניות וקישורים פעילים מורה על עדכון שוטף של האתר. סטנדלר (Standler, 2004) טוען: "החיסרון המשמעותי ביותר של האינטרנט הוא היעדר יו.א.ר.אל קבוע למסמך".

- בין המידע המוצג לגולשים באתרי חדשות ישראליים ברוסית לבין זה המוצג באתרים דומים בעברית?
4. האם המידע המוצג לגולשים באתר חדשות ישראלי ברוסית שונה במידת עדכניותו מזה המוצג באתרים דומים בעברית?
5. האם המידע המוצג לגולשים באתר חדשות ישראלי ברוסית שונה ברמת הכיסוי שלו מזה המוצג באתרים דומים בעברית?
6. האם יש שוני בדפוסי העיצוב בין אתרי החדשות ברוסית לאלה בעברית?
7. האם יש שוני במידת האינטראקטיביות בין אתרי החדשות ברוסית לאלה בעברית?
8. האם ישנם הבדלים בין אתרי החדשות ברוסית לבין אתרי חדשות בעברית מבחינת השירותים הנוספים שהאתרים מספקים?

קביעת מדגם האתרים

איתור האתרים למדגם המחקר התבצע בעזרת מנועי חיפוש ומדריכי אתרים:

נענע (<http://www.nana.co.il>)

תפוז (<http://www.tapuz.co.il>)

זהב.רו (<http://msn.zahav.ru>)

זולו (<http://zooloo.co.il>)

גוגל (<http://www.google.co.il>)

לא נכללו במחקר אתרים שאינם של חדשות; אתרים של מבזקי חדשות בלבד; אתרים שלא מתוחזקים באופן שוטף; ואתרים אשר לא מייצרים תכנים מקוריים (לפחות בחלקם). כבר בשלב ראשוני של המחקר היה ברור, כי מספר אתרי החדשות הישראליים בעברית יעלה על מספר האתרים הדומים ברוסית. מאחר שמטרת המחקר הייתה להעריך את האתרים ברוסית (וזאת דרך השוואתם לאתרים בעברית), הוחלט לכלול במדגם את כל האתרים ברוסית שעמדו בדרישות המחקר, ורק חלק מהאתרים המובילים בעברית. מתוך האתרים בעברית אשר עברו את שלבי הסיווג הוחלט לבחור אתרים מסוגים שונים (כגון: אתר של עיתון מודפס, אתר שהוא חלק מפורטל, אתר חדשות גרידא וכו') שמספרם יהיה דומה למספר האתרים ברוסית. האתר של ערוץ 7 נכלל במדגם מסיבה נוספת - זהו האתר היחיד (העונה לקריטריונים של המדגם) שקיים בשתי השפות, ומשום כך מציע הזדמנות טובה להשוואה מקבילה בין הגרסאות הרוסית והעברית. רשימת האתרים ברוסית שבמדגם המחקר:

Israland (<http://www.isra.com>)

Jnews (<http://news.israelinfo.ru>) הכתובת עד אוגוסט

2005: <http://www.jnews.co.il>

2. האם האתר כולל תוכני מולטימדיה? אחד המאפיינים הבולטים של האינטרנט הוא היכולת להעביר מידע במולטימדיה, כגון: תמונות, קובצי מוזיקה, סרטים, שידורים ישירים. זוהי, כמובן, יכולת שלא קיימת בצורות מסורתיות של הצגת מידע, וכשמדובר באתרי חדשות, תוכני מולטימדיה יכולים להעניק יתרון משמעותי על פני העיתון המודפס. פיטר שומכר (Schumacher, 2005) הציע חמישה עקרונות של שילוב תוכני מולטימדיה באתרי החדשות, באופן שיקל על נוחות השימוש. העקרונות נוסחו בעקבות מחקר שבחן את נוחות השימוש בתוכני המולטימדיה של כמה אתרי חדשות: הימנעות מעומס מידע, התחשבות בציפיות המשתמשים בנוגע לשימושים של אינטראקציה, זהירות בשימוש באנימציה, מתן אפשרות למשתמשים לשלוט באינטראקציה, שיתוף משתמשים בעיצוב האתר.

3. האם האתר מאפשר אינטראקציה? קני, גורליק ומוואנג (Kenney, Gorelik & Mwang, 2000) הגדירו את האינטראקטיביות כמאפיין העיקרי של העיתונות המקוונת. מחקרם בדק את מידת האינטראקטיביות של עיתונים אלקטרוניים על פי הקריטריונים הבאים: מגוון אפשרויות הניווט באתר, המאמץ שעל המשתמש להפעיל כדי לקבל את המידע הנדרש, היענות למשתמש, ניטור של פעילות המשתמשים, קלות הוספת מידע ואפשרות תקשורת בינאישית.

שיטת המחקר

שאלות המחקר

כדי לעמוד על ההבדלים בין אתרי חדשות ישראליים ברוסית לבין אתרי חדשות ישראליים בעברית נקבעו שאלות המחקר שלהלן:

1. האם ישנם הבדלים בין אתרי החדשות ברוסית לבין אתרי חדשות בעברית מבחינת קריטריון הסמכות?
2. האם ישנם הבדלים מבחינת הדיוק של המידע המוצג לגולשים באתר חדשות ישראלי ברוסית בהשוואה לאתרים דומים בעברית?
3. האם יש הבדל ברמת האובייקטיביות והאמינות

MIGnews (<http://www.mignews.co.il>)

Kursor (<http://cursorinfo.co.il>)

Newsru (<http://www.newsru.co.il>)

חדשות ערוץ 7 בשפה הרוסית - **Sedmoy kanal**

<http://www.sedmoykanal.com>

הפרסומות?

1 (אין הפרדה ברורה) עד 5 (הפרדה מוחלטת)

3. האם החדשות וסקירות אירועים מופרדות מהכתבות

העוסקות בניתוח וכוללות דעות אישיות של הכתבים?

1 (אין הפרדה כלשהי) עד 5 (הפרדה ברורה)

ד. עדכניות

1. מה התדירות של עדכון האתר?

1 (פעם ביום) עד 5 (באופן שוטף)

2. האם בנוסף לכתבות מלאות מופיעים גם מבזקים

קצרים של אירועים אחרונים?

כן/לא

3. תוך כמה זמן מרגע התרחשות של אירוע מסוים מופיעה

הכתבה באתר?

מיקום יחסי בין אתרים אחרים במדגם.

4. האם בכל כתבה ובכל הודעה מופיע מועד הפרסום

או מועד השינוי האחרון?

1 (לא מופיע) עד 5 (מועד מדויק מופיע בכל כתבה)

5. האם הקישורים פעילים?

1 (יותר ממחצית הקישורים אינם פעילים) עד 5 (כל

הקישורים פעילים)

ה. כיסוי

1. מה רמת העומק של המידע באתר?

1 (מידע שטחי) עד 5 (מידע מפורט ומעמיק)

2. האם האתר מציע מידע בצורת קטעי וידאו ושמע,

בנוסף לכתבות טקסטואליות?

כן/לא

ו. עיצוב

1. האם הממשק של האתר נוח לשימוש?

1 (לא נוח) עד 5 (נוח ואינטואיטיבי)

2. האם קיים עיצוב אחיד לאורך האתר?

כן/לא

3. האם קיימת אפשרות להדפיס את הכתבות בצורה נוחה

(גרסה להדפסה)?

כן/לא

ז. אינטראקטיביות

1. האם ניתן להשאיר תגובות על הכתבות?

1 (אין אפשרות) עד 5 (בצורה נוחה)

2. קיימת אפשרות של הוספת תכנים על ידי משתמשים?

1 (לא ניתן להוסיף) עד 5 (ניתן להוסיף בצורה נוחה)

3. האם עורך האתר מפגשים חיים (on-line) עם כתבים

או עם אישים מוכרים? כן/לא

האתרים בשפה העברית:

Ynet (<http://www.ynet.co.il>)

הארץ (<http://www.haaretz.co.il>)

Nfc (<http://www.nfc.co.il>)

חדשות נענע (<http://now.nana.co.il>)

חדשות ערוץ 7 (<http://www.a7.org>)

קריטריונים להערכת אתרי החדשות

על סמך הספרות התיאורטית בנושא הערכת האתרים, נקבעו הקריטריונים להערכת האתרים שבמדגם. להלן רשימה מפורטת של הקריטריונים. במחקר נעשה שימוש במשתנים משני סוגים - משתנים אורדינליים (סולמות הערכה) ודיכוטומיים (כן/לא).

א. סמכות

1. באיזו מידה ניתן להבין מי הגורם האחראי על המידע

באתר, ולקבל פרטים ליצירת הקשר?

1 (במידה מועטה) עד 5 (במידה רבה)

2. האם מפעילי האתר מצהירים מהן מטרותיהם?

1 (מידע חסר) עד 5 (קיימת הצהרה מפורטת)

3. האם החדשות באתר נכתבות על ידי כתבי המערכת

או נלקחות ממקורות אחרים?

1 (מקורות אחרים), 2 (שני הסוגים), 3 (כתבי המערכת)

ב. דיוק

1. האם בכתבות ובתחקירים מצוין מהו מקור המידע

והתמונות?

1 (לא מצוין) עד 5 (מצוין בכל כתבה)

2. האם שמות הכתבים מצוינים?

1 (לא מצוין) עד 5 (מצוין בכל כתבה)

3. האם הטקסט נקי משגיאות כתיב ותחביר?

1 (שגיאות רבות) עד 5 (נקי משגיאות)

ג. אובייקטיביות

1. האם ניתן לזהות הטיה של המידע או של

צורת הגשתו לאחד הצדדים?

1 (בצורה בולטת במספר רב של כתבות) עד 5 (לא ניתן

לזהות)

2. האם קיימת הפרדה ברורה בין הכתבות לבין

ח. שירותים נוספים

1. האם קיים ארכיון של כתבות ישנות? כן/לא
2. אם קיים ארכיון, האם השימוש בו כרוך בתשלום
1 (השירות בתשלום), 2 (חלק מהכתבות מסופקות בחינם), 3 (ללא תשלום)
3. האם מציע האתר שירותים נוספים? כן/לא, פירוט של השירותים.

עדכון קריטריונים להערכת האתרים

לאחר שכל הקריטריונים נבחנו עבור האתרים שבמדגם, התברר כי נדרש שינוי בהגדרות של חלקם, על מנת להתאימם יותר לנושא המחקר, ושחלקם מיותרים ואינם תורמים ערך מוסף למחקר:

האם החדשות באתר נכתבות על ידי כתבי המערכת או נלקחות ממקורות אחרים?

- 1 (מקורות אחרים) 2 (שני הסוגים) 3 (כתבי המערכת)
- כבר בסיון ראשוני סונו אתרים שאין בהם כלל תכנים מקוריים. אולם לאחר עלעול בתוכני האתרים הנבחנו התברר שכמעט כל האתרים משלבים כתבות הלקוחות ממקורות נוספים, וההבדל הוא במיון החומר ה"מיובא". משום כך שונו השאלה וסולם ההערכה באופן הבא:

מהו חלק הכתבות הנכתבות על ידי המערכת?

- 1 (פחות מרבע), 2 (פחות ממחצית), 3 (יותר ממחצית), 4 (פחות מרבע לקוחות ממקורות חיצוניים)

תוך כמה זמן מרגע התרחשות של אירוע מסוים מופיעה כתבה על אודותיו באתר?

- מיקום יחסי בין אתרים אחרים במדגם.
- כבר בשלב ראשוני סונו האתרים אשר אינם מתעדכנים לפחות פעם ביום. לאחר בדיקה מדגמית התברר כי מהירות התגובה של כל האתרים שבמדגם לכל אירוע משמעותי גבוהה באופן כמעט שווה, עם הבדלים מזעריים של דקות אחדות. לכן הוחלט לשנות את סולם ההערכה באופן הבא:

תוך איזה פרק זמן מרגע ההתרחשות של אירוע מסוים מופיעה כתבה על אודותיו באתר?

- 1 (יותר משעתיים), 2 (שעה עד שעתיים), 3 (חצי שעה עד שעה), 4 (פחות מחצי שעה), 5 (פחות מרבע שעה)
- קישורים מתוך האתר:** קיימים סוגים שונים של קישורים: קישורים פנימיים בתוך האתר; וקישורים חיצוניים - קישורים לאתרים נוספים. ישנה גם חלוקה סמנטית של הקישורים

המתייחסת לסיבה ליצירת הקישור - הפניה למקורות מידע נוספים, פרסומת, קישור לאתרים הנותנים שירותים נוספים. מאחר שהמחקר עוסק באתרי חדשות, הוחלט לבחון רק את הקישורים למקורות מידע חיצוניים, המרחיבים את המידע המוצג בכתבות האתר או המפנים למקור הידיעה:

האם הקישורים למקורות מידע חיצוניים פעילים?

- 1 (יותר ממחצית הקישורים אינם פעילים) עד 5 (כל הקישורים פעילים)

התאמה לפרופיל האישי - באף אחד מהאתרים שבמדגם לא ניתנת אפשרות להתאים את צורת התצוגה או את התוכן לפי פרופיל אישי.

האם קיים ארכיון של כתבות ישנות? בדיקה ראשונית העלתה כי בכל האתרים הנבחנו קיים ארכיון בצורה כלשהי, לכן, כדי לאפשר דירוג האתרים בקטגוריה הנבחנו, הוחלט להרחיב את השאלה ולעמוד על תכונותיו של הארכיון הקיים:

האם קיים ארכיון של כתבות ישנות, ועד כמה נוח השימוש בו?

- 1 (לא קיים ארכיון) עד 5 (יש אפשרות של חיפוש מתקדם)

ניתוח הקריטריונים

- בחינת הקריטריונים התבצעה בשלושה אופנים:
1. הערכת הקריטריונים המתייחסים למרכיבים קבועים של האתר (כגון: עיצוב, ארכיון) נעשתה כמה פעמים במהלך תקופת המחקר. עקב האופי הדינמי של אתרי האינטרנט, חלק ממרכיבים אלו השתנו במשך תקופת המחקר. תוצאות המחקר משקפות את המצב הנכון לעת סיום כתיבת העבודה.
 2. הערכת הקריטריונים שבחינתם כרוכה בבדיקות חוזרות של תוכני האתר (כגון: עדכניות, חלוקת התוכן) נעשתה על ידי מעקב סדיר אחר הפרסומים באתרי המדגם, ובדיקות אקראיות של כותרי החדשות וזמני העדכון במשך תקופת המחקר. כך, לצורך בדיקת אחד מהפרמטרים של קריטריון העדכניות, נבחנו דיווחים אודות אירועים מסוימים אשר הופיעו בכל אחד מאתרי המדגם בצמוד לזמן התרחשות האירוע.
 3. הערכת הקריטריונים שבחינתם מחייבת קריאה מעמיקה של תוכני האתר (כגון אובייקטיביות, דיוק, כיסוי) נעשתה באמצעות ניתוח פרטני של מכתר הכתבות שפורסמו בעקבות אותו אירוע (20 אירועים בסך-הכול) בכל האתרים הנבחנו. הכתבות הועתקו ונשמרו על מנת לאפשר

נאספו במהלך 2006.

ממצאים

טבלה 1 להלן מציגה את סיכום הממצאים של ניתוח האתרים. בטבלה מופיעים ציונים ממוצעים של האתרים בעברית לעומת האתרים ברוסית בכל אחד מהקריטריונים הנבחרים, כאשר טבלאות 2-9, המובאות בהמשך, מפרטות ציונים אלו לפי הפרמטרים של כל קריטריון.

סמכות

1. באיזה מידה ניתן להבין מי הגורם האחראי על המידע באתר, ולקבל פרטים ליצירת הקשר?
2. האם מפעילי האתר מצהירים מהן מטרותיהם?

קריאה מעמיקה וניתוח בעזרת כלים ממוחשבים (כגון ספירת מילים או בדיקת שגיאות כתיב). על מנת להבטיח את מהימנות ההערכה, בחינת פרמטרים שהערכתם תלויה בחוות דעת של המעריך (כגון: קיום הטיה, עומק מידע ועוד) נעשתה על ידי שני שופטים במקביל. סקאלת הציונים לכל קריטריון נבחרה כך שהציון הגבוה ביותר (לרבות תשובה "כן" לשאלות "כן/לא") מצביע על עמידה טובה ביותר בדרישות מאתר חדשות באינטרנט. לצורך החישוב, כל הציונים נורמלו לסקאלה של 1 עד 5.

4. בכל נושא חושב ציון ממוצע לאתרים בשפה העברית וכן לאתרים בשפה הרוסית, כאשר לכל שאלה ניתן משקל זהה. החישובים בוצעו באמצעות תוכנת אקסל. המחקר ארך כשנתיים וחצי (מנובמבר 2004 עד פברואר 2007), כאשר רוב התכנים שנותחו על ידי המעריכים

טבלה 1. סיכום ניתוח האתרים

ממוצע* לאתרים ברוסית	ממוצע* לאתרים בעברית	
3.1	4.1	סמכות
3.4	4.5	דיוק
4.7	4.7	אובייקטיביות
3.9	4.6	עדכניות
2.7	4.0	כיסוי
4.9	4.6	עיצוב
1.4	3.1	אינטראקטיביות
4.5	4.1	שירותים נוספים

*טווח הסקאלה בין 1 ל-5

טבלה 2. סיכום ניתוח האתרים בקריטריון הסמכות

ממוצע רוסית	News Ru	Cursor	MIG news	Israel info	Isra land	ערוץ 7 ברוסית	ממוצע עברית	נענע	Nfc	הארץ	Ynet	ערוץ 7	שאלה
3.0	3	3	4	4	1	3	4.2	4	5	5	5	2	1.
1.7	1	1	1	5	1	1	3.2	1	4	5	5	1	2.
4.6	5	5	5	5	3.7	3.7	5.0	5	5	5	5	5	3.
3.1							4.1						ממוצע

*טווח הסקאלה בין 1 ל-5

3. מהו חלק הכתבות הנכתבות על ידי כתבי המערכת?

דיוק

1. האם בכתבות ובתחקירים מצוין מהו מקור המידע והתמונות?
2. האם שמות הכתבים מצוינים?
3. האם הטקסט נקי משגיאות כתיב ותחביר?

מהטבלה ניתן לראות, שבמרבית הקריטריונים הציון של אתרי החדשות בעברית עולה על ציון האתרים ברוסית, פרט לקריטריונים "עיצוב" ו"שירותים נוספים".

אחד ההבדלים הבולטים בין אתרים ברוסית לאתרים בעברית הוא אופן ציון שמות הכתבים. רוב האתרים בעברית מציינים את שם הכתב, וחלק גם מאפשרים יצירת קשר עם כתבי המערכת באמצעות דואר אלקטרוני. בעוד שבאתרים ברוסית לא נהוג לציין את שם הכתב, פרט לכתבות המכילות פרשנות או חוות דעת.

האתרים בעברית חושפים בממוצע יותר פרטים אודות מפעילי האתר וכתביהם וכן אודות מטרות האתר. כאשר לחלק הכתבות המקוריות: חלק הכתבות הנכתבות על ידי כתבי האתר גדול בממוצע באתרים בעברית מאשר באתרים ברוסית. באופן כללי, כל האתרים ברוסית שבמדגם מפרסמים כתבות מקוריות בנושאים הקשורים לישראל (כלומר, כתבות שנכתבות על ידי כתבי המערכת אם כי בדיווחים הם לעתים קרובות מסתמכים על מקורות בעברית); ואילו לגבי חדשות חוץ ובעיקר לגבי ידיעות הקשורות לחבר העמים, חלק מהאתרים מפרסמים כתבות הלקוחות מאתרים זרים. עם זאת, חלק הכתבות הלקוחות ממקורות זרים אינו עולה על 30 אחוז בממוצע מכלל הידיעות המתפרסמות באתרים ברוסית. כאשר לאתרים בעברית, מרבית הכתבות המתפרסמות בהם הן מקוריות, ורק מעט ידיעות (בעיקר חדשות חוץ) נלקחות ממקור חיצוני (כ-10 אחוז).

באשר לאיכות הכתיבה - לשגיאות כתיב ותחביר: לא נצפה הבדל משמעותי בין אתרים בעברית לאתרים ברוסית (4.7 לעומת 4.5 בהתאמה).

אובייקטיביות

1. האם ניתן לזהות הטיה של המידע או צורת הגשתו לאחד הצדדים?
2. האם החדשות וסקירות אירועים מופרדות מהכתבות

טבלה 3. סיכום ניתוח האתרים בקריטריון הדיוק

שאלה	ערוץ 7	Ynet	הארץ	Nfc	נענע	ממוצע עברית	ערוץ 7 ברוסית	Israel land	Israel info	MIG news	Cursor	News Ru	ממוצע רוסית
1.	4.2	4.8	4.8	4.3	4.5	4.5	3.8	3.7	4	3.8	3.4	4.3	3.8
2.	3	4	5	5	5	4.4	2	2	1	2	2	2	1.8
3.	4.6	4.8	4.7	4.7	4.7	4.7	4.2	4.5	4.7	4.3	4.5	4.5	4.5
ממוצע						4.5							3.4

* טווח הסקאלה בין 1 ל-5

טבלה 4. סיכום ניתוח האתרים בקריטריון האובייקטיביות

שאלה	ערוץ 7	Ynet	הארץ	Nfc	נענע	ממוצע עברית	ערוץ 7 ברוסית	Israel land	Israel info	MIG news	Cursor	News Ru	ממוצע רוסית
1.	4.1	4.3	4.6	4.6	4.6	4.4	4.2	4.9	4.8	4.9	4.5	4.7	4.7
2.	4.4	4.8	4.7	4.8	4.7	4.7	3.7	4.8	4.5	4.8	4.5	4.5	4.5
3.	5	5	5	5	5	5.0	5	5	5	5	5	5	5.0
ממוצע						4.7							4.7

* טווח הסקאלה בין 1 ל-5

כל האתרים, הן בעברית והן ברוסית, מקפידים להפריד בצורה ברורה בין תוכני האתר לבין הפרסומות. מודעות פרסום מופיעות לרוב כשטח נפרד, ובמקרים בהם הפרסומות מופיעה בגוף הכתבה (דוגמת ynet), היא מסומנת בצורה גרפית.

עדכניות

1. מהי התדירות של עדכון האתר?
 2. האם בנוסף לכתבות מלאות מופיעים גם מבזקים קצרים של אירועים אחרונים?
 3. תוך איזה פרק זמן מרגע ההתרחשות של אירוע מסוים מופיעה הכתבה באתר?
 4. האם בכל כתבה ובכל הודעה מופיע מועד הפרסום או השינוי האחרון?
 5. האם הקישורים פעילים?
- כל האתרים במדגם מעודכנים באופן שוטף במשך היממה, פרט לאתרים של ערוץ 7 שאינם מתעדכנים בשבתות ובחגים וכן מפסיקים עדכון למספר שעות בלילה - ראו הערה 2. במעקב אחר הדיווחים באתרים שבמדגם עלה כי בשעות היום אין הבדל משמעותי במהירות העדכון של כל האתרים, הן ברוסית והן בעברית. אולם בשעות הלילה תדירות העדכון של רוב האתרים ברוסית יורדת.
- יחד עם זאת, ממצאי המחקר מראים כי במקרים חריגים, שבהם יש חשיבות מיוחדת למהירות הפרסום (כגון: מקרים שבהם יש דיווח על נפגעים) לא קיים פער משמעותי בזמני תגובה בין אתרים בעברית ואתרים ברוסית (ציון ממוצע 4.1 ו-3.7 בהתאמה). בשורת אירועים שנבדקו במחקר, אתרים ברוסית הראו תוצאות דומות במהירות הדיווח והעדכון לאלו של אתרים בעברית (פיגוע בנתניה: 12.07.05, פיגוע בסיני: 24.02.06, פיגוע בתל אביב: 17.04.06, חטיפת חייל בעזה: 25.06.06, חטיפת חיילים בצפון: 12.07.06 ועוד).

העוסקות בניתוח וכוללות דעות אישיות של הכתבים? 3. האם קיימת הפרדה ברורה בין הכתבות לבין הפרסומות? קריטריון האובייקטיביות היה אחד הקשים להערכה. ראשית, כי קשה להגדיר מהי אובייקטיביות מוחלטת ומהן מידותיה. שנית, מעבר לסימנים בולטים של חוסר אובייקטיביות (כגון: הבעת דעה בכתבות שאינן כתבות פרשנות), קיימת גם הטיה סמויה הבאה לידי ביטוי בבחירת הידיעות המתפרסמות, בהיקף הסיקור של ידיעה מסוימת ובאופן הסיקור (כגון: הצגת מידע חלקי, הדגשת פרטים מסוימים ואי ציון פרטים אחרים), וכן בהיבטים שונים של מבנה האתר (מגוון המדורים והשירותים המוצעים, בחירת קישורים לאתרים אחרים). שלישית, ההערכה של השופט עצמו אינה יכולה להיות אובייקטיבית לחלוטין.

על מנת לצמצם את קשיי ההערכה, הוחלט כי במחקר ייבדקו רק כתבות סיקור נבחרות ולא תהיה התייחסות לא למבנה הכללי של האתר ולא לכתבות פרשנות או חוות דעת המתפרסמות בו. כלומר, ההערכה התייחסה רק למלל של כתבת סיקור שפורסמה באתר בעקבות אירוע מסוים. על מנת להבטיח אמינות, הערכת הכתבות בוצעה על ידי שני חוקרים עצמאיים במקביל.

ניתוח תוכני האתרים שבמדגם הראה כי האתרים מקפידים לרוב לדווח על אירוע בצורה עניינית, ללא פרשנויות או הערכות אישיות או רגשיות. בשורת האירועים שנבדקו במחקר רק אתר אחד (ערוץ 7 בשפה הרוסית) התיר באופן עקבי הערות פוליטיות ורגשיות בסיקור האירועים (לדוגמה, פיגוע בתל אביב: 17.04.06, פיגוע ליד קדומים: 30.03.06 - ראו הערה 1. ברם, קיום הטיה ברורה בחלק מכתבות ערוץ 7 ברוסית, לא הוריד בצורה משמעותית את הציון הממוצע של האתרים ברוסית בקריטריון האובייקטיביות (4.7 בשאלת ההטיה לעומת 4.5 לאתרים בעברית ו-4.7 בשאלת הפרשנות והבעת דעת לעומת 4.5 לאתרים בעברית).

טבלה 5. סיכום ניתוח האתרים בקריטריון העדכניות

ממוצע רוסית	News Ru	Cursor	MIG news	Israel info	Israel land	ערוץ 7 ברוסית	ממוצע עברית	נענע	Nfc	הארץ	Ynet	ערוץ 7	שאלה
4.0	5	4	5	4	3	3	4.8	5	5	5	5	4	1.
3.7	1	5	5	5	1	5	5.0	5	5	5	5	5	2.
3.6	3.9	3.4	4	3.1	3.4	3.9	4.1	3.7	4	4.2	4.9	3.8	3.
3.3	5	4	3	2	3	3	4.2	4	3	4	5	5	4.
5.0	5	5	5	5	5	5	5.0	5	5	5	5	5	5.
3.9	ממוצע												
							4.6						

*טווח הסקאלה בין 1 ל-5

באתרים בעברית והן באתרים ברוסית לא תזכה לרוב לסיקור יותר רחב או מפורט באחרונים. כך, למשל, במספר מקרים בהם נהרגו חיילים-עולים, אתרים בעברית פרסמו יותר מידע אודותיהם מאשר אתרים ברוסית (מתקפת מחבלים בעזה: 23.08.06, פיצוץ מוקש צה"ל בלבנון: 25.06.06).
באשר להוספת תוכני מולטימדיה לכתבות חדשותיות, אתרים בעברית מקדימים את אלה ברוסית.

עיצוב

1. האם המנשק של האתר נוח לשימוש?
 2. האם קיים עיצוב אחיד לאורך האתר?
 3. האם קיימת אפשרות להדפיס את הכתבות בצורה נוחה (גרסה להדפסה)?
- מבחינת נוחות השימוש, לא נצפה הבדל בין אתרים בעברית לאתרים ברוסית. כל האתרים שבמדגם הקפידו על עיצוב אחיד לאורך האתר, שמקל מאוד על השימוש באתר, מרגע שלומדים את התבנית הכללית. רוב האתרים מציעים סרגל נושאים המלווה את המשתמש מהדף הראשון ומאפשר גישה נוחה לכתבות בקטגוריה הנבחרת. גם לכתבות שונות באתרים קיים פורמט אחיד מבחינת מיקומם בדף, צורת שילוב תוכני מולטימדיה, מעבר לגרסת הכתבה להדפסה וכו'.
בכל האתרים קיימת אפשרות של גרסה להדפסה. אחד ההבדלים הבולטים לעין בעיצוב האתרים בעברית בהשוואה לאתרים ברוסית הנו עומס של מידע ופרסומות בדף אחד. האתרים ברוסית מעצבים דפים פחות עמוסים, יותר נוחים לקריאה, וכן מפרידים את המסך בצורה ברורה יותר לשטח "ענייני" ושטח של פרסומות ותכנים נוספים.

אינטראקטיביות

1. האם ניתן לכתוב תגובות על הכתבות?
2. האם עורך האתר מפגשים חיים (on-line) עם כותבים או אישים מוכרים?
3. האם קיימת אפשרות הוספת תכנים על ידי משתמשים בקריטריון האינטראקטיביות נמצא פער משמעותי בין האתרים בשפות השונות. כל האתרים בעברית מאפשרים מתן תגובות לכתבות, לעומת רק שניים מהאתרים ברוסית.

פער משמעותי יותר בתחום עדכניות המידע התגלה בשירות המבזקים המוצע על ידי האתרים בעברית ורק בחלק מהאתרים ברוסית. ברוב האתרים בעברית מצוין מועד העדכון האחרון, כאשר בחלק מהאתרים ברוסית מציינים רק את מועד הפרסום. ייתכן שהשוני נעוץ בשיטה שבה נוקטים עורכי האתר בעדכון החדשות: אתרים בעברית מעדכנים לרוב ומוסיפים פרטים לכתבה שכבר פורסמה, ואילו בחלק מהאתרים ברוסית נהוג להוסיף כתבה חדשה במקום לעדכן את הכתבה הקיימת.

לא נצפה הבדל בשאלת תקינות הקישורים. בבדיקות מדגמיות כל הקישורים בכל האתרים היו פעילים. ניתן לציין כי אתרים ברוסית מקשרים יותר למקורות מידע חיצוניים, כאשר רוב הקישורים באתרים בעברית הנם קישורים פנימיים, לתכנים נוספים באתר.

כיסוי

1. מהי רמת העומק של המידע באתר?
 2. האם האתר מציע מידע בצורת קטעי וידאו ושמע, בנוסף לכתבות טקסטואליות?
- מקריאת תוכני האתרים שבמדגם עולה כי רמת עומק המידע של אתרים בעברית גבוהה יותר בממוצע מזו של אתרים ברוסית. כתבות באתרים בשפה העברית לרוב ארוכות ומפורטות יותר, וסקירות אירועים מלוות בכתבות ניתוח ופרשנות. לעומת זאת, כתבות באתרים בשפה הרוסית לרוב קצרות ותמציתיות (מכילות ככלל רק את עיקרי הפרטים אודות האירוע הנסקר), מעט כתבות עוסקות בפרשנויות וניתוח (וחלקן גם לקוחות מעיתונות ברוסית או בעברית). עם זאת, ידיעות הקשורות לאירועים בחבר העמים עשויות לזכות לסיקור רחב יותר באתרים ברוסית מאשר באתרים בעברית (ניתן לראות בתור דוגמה סיקור של התרסקות מטוס רוסי ב-22.08.06).
לעומת זאת, לא נצפה הבדל בכיסוי ידיעות הקשורות לעולים מחבר העמים. אף על פי שבאתרים ברוסית מתפרסמות לעתים חדשות הקשורות לקהילה ה"רוסית", אשר לא הופיעו באתרים בעברית (רובן לקוחות ממקורות נוספים - לא מקוונים - בעברית), אותה ידיעה המתפרסמת הן

טבלה 6. סיכום ניתוח האתרים בקריטריון הכיסוי

ממוצע רוסית	News Ru	Cursor	MIG news	Israel info	Isra land	ערוץ 7 ברוסית	ממוצע עברית	נענע	Nfc	הארץ	Ynet	ערוץ 7	שאלה
3.0	3.3	3.1	3.1	2.9	3.1	2.5	3.7	3.2	4	3.8	4.6	3	1.
2.3	5	1	1	5	1	1	4.2	5	5	1	5	5	2.
2.7	ממוצע												
							4.0						

*טווח הסקאלה בין 1 ל-5

רוב האתרים בעברית מאפשרים התקשרות ישירה עם הכתבים באמצעות הדוא"ל שלהם, בעוד האתרים ברוסית מציעים רק את דוא"ל מנהל האתר או העורך הראשי. כמו כן מקיימים מרבית האתרים בעברית פורומים ובלוגים. חלק מהאתרים בעברית מציעים פרסום ידיעות או מאמרים מפי הקוראים, מה שאיננו קיים באתרים ברוסית. עם זאת, גם באתרים בעברית רמת האינטראקטיביות עדין איננה גבוהה מאוד, שכן מרביתם אינם מאפשרים מפגשים מקוונים, ואין אפשרות בהם להתאמת תוכני האתר לפרופיל המשתמש או שינוי הגדרות כלליות של התצוגה.

שירותים נוספים

1. האם קיים ארכיון של כתבות ישנות, ועד כמה נוח השימוש בו?

2. אם קיים, האם השימוש בו כרוך בתשלום?
3. האם מציע האתר שירותים נוספים?

ארכיון של כתבות ישנות קיים חנם בכל האתרים, למעט אתר הארץ שבו שירות זה כרוך בתשלום. אולם יש לציין כי בקריטריון זה האתרים ברוסית מקדימים את האתרים בעברית, שכן הם מאפשרים אפשרויות חיפוש מפותחות יותר (ברובם גם לפי תאריך - לפחות בחודשיים האחרונים, ובחלקם גם חיפוש מתקדם), ויכולת האחזור שלהם טובה מאוד.

כל האתרים ברוסית ובעברית מציעים שירותים נוספים, כמו למשל: לוחות מודעות, שערי חליפין, תחזיות מזג אוויר, מדריכי פנאי וטלוויזיה ועוד). חלק משירותים אלה באתרים הרוסיים הם מגזרים, למשל: לוחות שידורים של

טבלה 7. סיכום ניתוח האתרים בקריטריון העיצוב

שאלה	ערוץ 7	Ynet	הארץ	Nfc	נענע	ממוצע ממוצע עברית	ערוץ 7 ברוסית	Isra land	Israel info	MIG news	Cursor	News Ru	ממוצע רוסית
1.	4	5	3	3	4	3.8	5	4	5	5	5	5	4.8
2.	5	5	5	5	5	5.0	5	5	5	5	5	5	5.0
3.	5	5	5	5	5	5.0	5	5	5	5	5	5	5.0
ממוצע						4.6							4.9

* טווח הסקאלה בין 1 ל-5

טבלה 8. סיכום ניתוח האתרים בקריטריון האינטראקטיביות

שאלה	ערוץ 7	Ynet	הארץ	Nfc	נענע	ממוצע ממוצע עברית	ערוץ 7 ברוסית	Isra land	Israel info	MIG news	Cursor	News Ru	ממוצע רוסית
1.	4	4	3	5	3	3.8	3	1	2	1	1	1	1.5
2.	1	5	1	1	1	1.8	1	1	5	1	1	1	1.7
3.	4	5	1	5	3	3.6	1	1	1	1	1	1	1.0
ממוצע						3.1							1.4

* טווח הסקאלה בין 1 ל-5

טבלה 9. סיכום ניתוח האתרים בקריטריון השירותים הנוספים

שאלה	ערוץ 7	Ynet	הארץ	Nfc	נענע	ממוצע ממוצע עברית	ערוץ 7 ברוסית	Isra land	Israel info	MIG news	Cursor	News Ru	ממוצע רוסית
1.	3	3	2	3	2	2.6	3	3	2	5	3	5	3.5
2.	5	5	3	5	5	4.6	5	5	5	5	5	5	5.0
3.	5	5	5	5	5	5.0	5	5	5	5	5	5	5.0
ממוצע						4.1							4.5

* טווח הסקאלה בין 1 ל-5

רוסית בהשוואה לקהל קוראי עברית (כאמור, אוכלוסיית העולים מחבר העמים מהווה כ-20% מהאוכלוסייה היהודית בארץ). כמו כן יש לזכור כי חלקם של אמצעי התקשורת בשפה הרוסית בשוק הפרסום הישראלי קטן יותר מחלקם של העולים דוברי הרוסית בישראל. מומחים בתחום הפרסום מסבירים זאת באמצעות הסטריאוטיפ המנחה את סוכנויות הפרסום, אשר אינן מעריכות דיו את כוח הקנייה של הציבור ה"רוסי" (גריןשפן, 1998; כותן, 2006). משום כך רווחיהם של אמצעי המדיה הרוסית בישראל, כולל העיתונות המקוונת, נמוכים בהרבה מרווחי המדיה העברית. הסיבות המוזכרות מסבירות זאת באמצעות הסטריאוטיפ המנחה את סוכנויות הפרסום, אשר אינן מעריכות דיו את כוח הקנייה של הציבור ה"רוסי" (גריןשפן, 1998; כותן, 2006). משום כך רווחיהם של אמצעי המדיה הרוסית בישראל, כולל העיתונות המקוונת, נמוכים בהרבה מרווחי המדיה העברית. הסיבות המוזכרות לעיל מסבירות גם את תדירות העדכון הנמוכה יותר, ומאחר שמקורות המידע העיקריים של אתרי חדשות ברוסית הם בתקשורת העברית, פרסום ידיעות חדשות מתעכב לפחות לזמן הדרוש לתרגום, התאמה ועריכה.

האם ישנו הבדל ברמת האובייקטיביות והאמינות בין המידע המוצג לגולשים באתרי חדשות ישראליים ברוסית לבין זה המוצג באתרים דומים בעברית?

בניתוח של מדגם כתבות סיקור שהתפרסמו באתרים בשתי השפות לא נצפה הבדל משמעותי ברמת אובייקטיביות הדיווח בין אתרים ברוסית לבין האתרים בעברית (ציון ממוצע זהה - 4.7 לאתרים בשתי השפות). כלומר, גולשי אתרי חדשות ישראליים בשפה הרוסית מקבלים תמונה אובייקטיבית דיה של המציאות הישראלית, או לא פחות אובייקטיבית מאשר גולשי אתרים בעברית. כאן חשוב להדגיש שוב כי המחקר לא התייחס לכתבות פרשנות או חוות דעות אלא רק לסיקור ודיווח של אירועים שוטפים.

לעומת זאת, רמת האמינות של אתרים בשפה העברית הוערכה כגבוהה יותר בממוצע. הסיבות העיקריות לכך: חשיפת פחות מידע אודות מערכת האתר, אי ציון של שמות הכתבים ומקור התמונות וכן מספר קטן יותר של תכנים מקוריים באתרים ברוסית. ברוב האתרים בעברית שמות הכתבים מצוינים בכל כתבה וכן מצוין מקור התמונות (פרט לאתר החדשות של ערוץ 7). באתרים ברוסית, לעומת זאת, שמות הכתבים מצוינים בחלק קטן יותר של הכתבות (בעיקר בכתבות פרשנות), אך לרוב מצוין מקור הידיעה (מקורות מסורתיים או מקוונים בעברית, רוסית או אנגלית), ולעתים קרובות בצורה של קישור למקור. אי ציון שמות הכתבים נובע כנראה מכך שחלק גדול מהכתבות החדשותיות המתפרסמות באתרים ברוסית מהווה ההדרה (קומפילציה) של הידיעות אשר הופיעו במדיה העברית.

ערוצי טלוויזיה ורדיו בשפה הרוסית, מודעות דרושים בשפה הרוסית ועוד.

דיון

הדיון בפרק זה מתייחס לשלוש שאלות המחקר.

האם המידע המוצג לגולשים באתרי חדשות ישראליים ברוסית שונה ברמת הכיסוי שלו ובעדכניותו מזה המוצג באתרים דומים בעברית?

מבדיקה של אתרי חדשות בשתי השפות עולה, כי קיים פער הן ברמת עומק המידע והן בעדכניות המידע המתפרסם באתרים בעברית וברוסית. רוב האירועים הנסקרים באתרים בעברית יופיעו גם באתרים ברוסית, אולם המידע המוצג באתרים בשפה הרוסית הנו מצומצם יותר ותמציתי. הפער בהיקף המידע מוסבר בעיקר על ידי מספר קטן יותר של כתבות ומבזקים המתפרסמים באתרים ברוסית. גורם נוסף להבדל בהיקף התכנים הוא מספר קטן למדי של כתבות פרשנות ושל תוכני מולטימדיה. יחד עם זאת, על סמך קריאת דיווחים בשתי השפות, ניתן לקבוע כי עיקר הפרטים של האירועים המתרחשים בישראל אכן מועברים לקוראים ברוסית.

באשר להבדלים בעדכניות המידע, ממצאי המחקר מראים כי ציון ממוצע של קריטריוני עדכניות גבוה יותר באתרים בעברית (4.6 לעומת 3.9 לאתרים ברוסית). אחד המרכיבים החשובים של עדכניות הוא מבזקי חדשות - עדכונים קצרים על האירועים השוטפים. שירות המבזקים קיים בכל האתרים בעברית ורק בחלק מהאתרים ברוסית. הדבר פוגע בעדכניות האתרים ברוסית, וכן מגדיל את הפער בין המידע המוצג לקוראיהם של אתרים בעברית בהשוואה למידע המוצג לקוראים באתרים ברוסית.

יחד עם זאת לא נמצא פער גדול בין מהירות התגובה של אתרים בעברית ושל אתרים ברוסית (ציון 4.1 לעומת 3.7 בהתאמה) - בדיקת זמני התגובה לשורת אירועים חשובים הראתה כי אתרים ברוסית דיווחו על האירוע במהירות שווה או כמעט שווה לאתרים בעברית.

באופן זה ממצאי המחקר מלמדים כי היקף המידע (כיסוי) באתרים ברוסית קטן יותר, אם כי משקף את עיקר החדשות המופיעות באתרים בעברית; מהירות העדכון נמוכה יותר, אך לא באופן משמעותי.

ניתן למנות מספר סיבות לתופעה זאת, כשהעיקריות בהן: מגבלות תקציב וכוח אדם. תקציבים של אתרי אינטרנט ישראליים בשפה הרוסית ושל המדיה הרוסית בישראל בכלל, קטנים במידה ניכרת מתקציבי המדיה העברית. הדבר מוסבר בחלקו בגורמים דמוגרפיים - היקף קטן יותר של קהל קוראי

האם יש שוני בדפוסי העיצוב ובמידת האינטראקציה בין אתרי החדשות ברוסית לבין אלה בעברית?

לא נצפה הבדל משמעותי בדפוסי העיצוב בין אתרים ברוסית לאתרים בעברית (ציונים 4.4 ו-4.6 בהתאמה), אם כי עמודי האתרים בעברית עשירים יותר בתמונות, פרסומות ופרטי אנימציה. ייתכן שניתן להסביר את הדבר על ידי אותו גורם המוזכר לעיל - מגבלות התקציב והיקף פרסום קטן יותר, אך ייתכן גם שהסיבה לכך נעוצה בסגנון הקלאסי של העיתונות הרוסית. בעיתונות מסורתית בשפה הרוסית השימוש בתמונות ובאילוסטרציות הנו מצומצם ביותר בהשוואה למדיה העברית; קוראים דוברי רוסית רגילים לקבל בקריאתם עיתון בעיקר מידע טקסטואלי (גלילי, 1990). הסגנון האופייני לעיתונות המודפסת נשמר כנראה גם בעיתונות האלקטרונית בשפה הרוסית. עם זאת, "דלות" העיצוב של האתרים ברוסית מעניקה להם יתרון מסוים מבחינת נוחות הקריאה של תוכני המלל.

בפן האינטראקטיביות נמצא פער מהותי בין האתרים בשתי השפות. האתרים בעברית מאפשרים יותר אינטראקציה בין הקוראים לעורכי וכתבי המערכת (באמצעות דואר אלקטרוני) ובין הקוראים לבין עצמם (באמצעות פרסום תגובות לתכנים המתפרסמים באתר). חלק מהאתרים בעברית גם מאפשרים לקוראים להוסיף תכנים. ברוב האתרים בשפה הרוסית אין אפשרות להוסיף תגובה, לא ניתן ליצור קשר ישיר עם כתבי האתר, ובאף אתר אין אפשרות הוספת תוכני גולשים. נראה כי מגבלות פיננסיות של האתרים ברוסית יכולות להסביר גם פער זה: לאתרים בשפה הרוסית חסרים המשאבים הדרושים לפיתוח ואחזקה של חידושים אינטראקטיביים.

יחד עם זאת, אתרים בשפה הרוסית מקדימים את האתרים בעברית בהיבט של קישוריות. הרוב המכריע של הקישורים באתרים בעברית הנם קישורים פנימיים המובילים לתכנים שונים של האתר, כאשר באתרים ברוסית לצד קישורים פנימיים ישנם גם הרבה קישורים חיצוניים לאתרי חדשות נוספים.

מסקנות

במחקר נבחנו אתרי חדשות ישראליים בשפה הרוסית כערץ של מידע אקטואלי עבור מגזר רחב של החברה

הישראלית. ממצאי המחקר מאפשרים להסיק כמה מסקנות:

אתרי החדשות ברוסית מציעים מידע פחות מפורט ולעתים גם פחות עדכני בהשוואה לאתרי החדשות בעברית; הם מספקים מעט תוכני מולטימדיה והנם פחות אינטראקטיביים מהאתרים בעברית. המידע המוצג באתרים ברוסית הנו לרוב תקצור ועיבוד של המידע המופיע במקורות של המדיה העברית. כלומר, ברוב הפרמטרים אתרי החדשות בעברית עולים על האתרים ברוסית. השינויים שחלו באתרי החדשות ברוסית שנבחנו במחקר זה במשך תקופת המחקר מעידים על רצונם לשפר את שירותיהם בתחום המידע, כדי להתקרב לרמת אתרי החדשות המובילים בעברית. אך מאחר שגם האתרים בעברית נמצאים בתהליך פיתוח מתמיד ומציעים שירותים חדשים ומתקדמים יותר, נראה כי הפער בין האתרים בשתי השפות אינו צפוי להיעלם. פער זה מוסבר לעתים על ידי מגבלות פיננסיות של המדיה בשפה הרוסית בישראל, ובפרט של המגזר האינטרנטי שלה (בן יעקוב, 1998). כתוצאה מכך, האתרים מסתפקים בצוותי מערכת מצומצמים, והדבר משפיע הן על התוכן ועל ההיקף של הפרסומים באתרים, והן על מרכיביהם הנוספים (עיצוב, אינטראקטיביות וכו'). אם לאתר כמו ynet היו במערכת, עוד בתחילת דרכו בשנת 2000, כ-80 כתבים ועורכים (לוי, 2000), המערכת של אחד האתרים המובילים ברוסית - Newsru, מנתה ב-2007 11 אנשי צוות בלבד.

גורם העשוי לספק היבט נוסף להסבר זה הוא שהכתבים הרוסים מקושרים פחות בחברה הישראלית, וכתוצאה מכך נגישותם למקורות מידע ראשוניים נמוכה יותר.

מרבית התכנים של העיתונות המודפסת בשפה הרוסית הנם מאמרים, כתבות פרשנות וחוות דעת, כאשר חלק ניכר מתוכני העיתון מועתק מעיתונים רוסיים, ורוב כתבות הפרשנות נכתבות על ידי כתבים יוצאי חבר העמים שבחלקם גם אינם כתבים מקצועיים. קהל הקוראים רואה בעיתונות זו חומר קריאה לשעות הפנאי. לעומת זאת, רוב התכנים המתפרסמים באתרי חדשות בשפה הרוסית הנם ידיעות הנכתבות על סמך מקורות המדיה העברית. קהל הקוראים של העיתונים המקוונים ברוסית פונה לאתרים אלו כדי להתעדכן במידע אקטואלי, בעיקר בכל הנושאים הקשורים לישראל.

הערות בנוגע לאתרי ערוץ 7

1. קיומה של הטיה בכתבות של אתר ערוץ 7 היה לכאורה צפוי מאחר שהאתר אינו מסתיר את שייכותו למצע פוליטי מסוים. אולם בהשוואה בין הגרסה העברית לגרסה הרוסית של האתר ניתן לראות כי האתר ברוסית מוטה יותר. בעוד שהאתר בעברית מדגיש פחות את עמדתו הפוליטית ומבנה דומה לכל אתר חדשות אחר, אם כי מכון לציבור הדתי, הגרסה בשפה הרוסית מדגישה יותר את העמדה הפוליטית: ההטיה מורגשת הן בבחירה ובהצגה של החדשות והן באופן הדיווח. ייתכן שהנטייה הזאת נובעת מהתחשבות בקהל הקוראים של האתר ברוסית (יותר "ימניים" מאשר דתיים).

2. מבחינה אובייקטיבית, היעדר עדכון בשבתות ובחגים פוגע בעדכניות האתר, אך בהתחשב בקהל הקוראים המיועד של אתרים אלה (ציבור דתי ברובו). הדבר אינו אמור לפגוע בקהל המשתמשים, שבלאו הכי לא יכנסו לאתר בשעות אלו. בשעות הלילה כאשר האתר מפסיק להתעדכן, יש על כך הודעה מפורשת. במקרים חריגים האתר ממשיך להתעדכן גם מעבר לשעות הפעילות הרגילות.

מקורות

- אדוני, ח', כהן, ע' (2002). צריכת תקשורת והכניה חברתית של זהויות בקרב הקהילה ה"רוסית" בישראל. יהודי ברית המועצות לשעבר בישראל ובתפוצות, 20-21, 205-216.
- בן יעקוב, א' (1998). העיתונות בלשון הרוסית בישראל. קשר, 24, 2-15.
- בן-רפאל, א', אולשטיין, ע', גייסט, ע' (2001). זהות ושפה: ההתערות החברתית של יהודי ברית-המועצות לשעבר בישראל. בתוך א' לשם ומ' ליסק, (עורכים) מרוסיה לישראל: זהות ותרבות במעבר (עמ' 77-99). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- גלילי, ל' (1990, 22 במארס). להיות כאן, להרגיש שם. הארץ.
- גריןשפן, ל' (1998). העלייה הרוסית: זן צרכני חדש. אותות, 214, 20.
- כותן, א' (20 ביוני, 2006) הכוח הרוסי. מעריב.
- לוי, א' (2000). רגע אחד לפני הבליעה. העין השביעית, 28, 16-19.
- מור, ג' (2006, 31 ביולי). 2.7 מיליון ישראלים גולשים מדי יום. *ynet*. אוחר 15 בנובמבר, 2006, מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3284199,00.html>
- קינן, ע' (2005, 8 בפברואר). אמא רוסיה גולשת פחות. *NRG-Maariv*. אוחר 1 בדצמבר, 2006, מ- <http://www.nrg.co.il/online/10/ART/867/203.html>
- קליאן, ג' (2006, 15 ביוני). אינטרנט ישראלי ברוסית: תת-תרבות בצמיחה. *ynet*. אוחר 30 ביוני, 2006, מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3263230,00.html>

Alexander, J. & Tate, M.A. (1996). Teaching critical evaluation skills for world wide web resources *Computers in Libraries*, 16:49-55.

Alexander, J. & Tate, M.A. (1996-2005). *Checklist for a News Web Page*. Retrieved 28 July, 2008, from http://www3.widener.edu/Academics/Libraries/Wolfgang_Memorial_Library/Evaluate_Web_Pages/Checklist_for_a_News_Web_Page/5719/

Elias, N. and Zeltser-Shorer, M. (2005, December). *Russian Diaspora On-Line: A Virtual Community of Immigrants from the Former Soviet Union on the WWW*. Paper presented at the conference "Innovations and Reproductions in Cultures and Societies", Vienna. Retrieved 17 August, 2008, from http://www.inst.at/trans/16Nr/04_2/elias16.htm

Feldman, E. (2003). "Russian" Israel: Between the two poles (Russian). Moscow: "Market DS".

Fialkova, L. (2005). Emigrants from the FSU and the Russian-language internet. *Toronto Slavic Quarterly*, 12 [Online], Retrieved 25 May, 2006, from <http://www.utoronto.ca/tsq/12/fialkova12.shtml>.

Fialkova, L. & Yelenevskaya, M. N. (2005). Incipient Soviet diaspora: Encounters in cyberspace. *Narodna Umjetnost-Croatian Journal of Ethnology and Folklore* 42, 83-99.

Fogg, B.J., Marshall, J., Kameda, T., Solomon, J., Rangnekar, A., Boyd, J., & Brown, B. (2001). Web credibility research: A method for online experiments and early study results. *Proceedings of ACM CHI 2001 Conference on Human*

- Factors in Computing systems*, 2:295-6. New York: ACM Press.
- Gendelman, D. (2006, February 22). What is the cost of Russian Internet in Israel? (Russian). *KURSOR*, Retrieved May 5, 2006, from <http://cursorinfo.co.il/analize/2006/02/22/isrunet>
- Goodman, B. (2005). *Evaluating WWW Resources*. Retrieved 4 February, 2009 from <http://www.mnstate.edu/library/instruct/evaluate.htm>
- Gurak, L. J.& Bobendrier, L. (1999). A Meta-analysis of guidelines for Web-based Research. Retrieved 13 April, 2004, from <http://www.isc.umn.edu/research/papers/Bowen-web.htm>
- Harris, R. (1997). Evaluating Internet research sources. Retrieved 13 April 2008, from <http://www.virtualsalt.com/evalu8it.htm>
- Hartman, K.& Ackermann, E. (2005) *Meeting the challenge of critically evaluating information on the Internet and the World Wide Web*. Retrieved 12 March, 2008, from <http://www.webliminal.com/search/presentations/educom98.html>
- Jnews (2005, December 15). Dohody Repatriantov Nixhe Na Tret (Russian). Retrieved 7 July, 2006, from <http://news.israelinfo.ru/economy/16500.html>
- Kenney, K., Gorelik A. & Mwangi, S. (2000). Interactive features of online newspapers. *First Monday*, 5 (1). Retrieved 14 February, 2006 from <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/720/629>.
- Kim P., Eng, T.R. Deering, M.J Maxfield, A. (1999) Published criteria for evaluating health related web sites: review. *British Medical Journal*, 647, 318.
- Ormondroyd, J. (2004). *Critically analyzing information sources*. Retrieved 20 November, 2008 from <http://www.library.cornell.edu/olinuris/ref/research/skill26.htm>
- Pew Internet & American Life Project (2006, March 22). Online News: For many home broadband users, the internet is a primary news source, Retrieved 10 July, 2006, from http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_News_Broadband.pdf
- Schumacher, P. (2005, September 15). User feedback drives five principles formultimedia news on the Web. *Online Journalism Review*. Retrieved 23 June, 2008, from <http://www.ojr.org/ojr/stories/050915schumacher/>
- Smith, A. (1997). *Criteria for evaluation of Internet information resources*. Retrieved 13 April, 2008, from http://www.vuw.ac.nz/staff/alastair_smith/evaln/index.htm
- Standler, R.B. (2004). *Evaluating credibility of information on the Internet*. Retrieved 10 August, 2008, from www.rbs0.com/credible.pdf

מהן מילים "דומות במשמעות" וכיצד הן מסייעות לאחזור מידע

מעין ז'יטומירסקי-גפת

יישומים רבים לביתוח והבנת השפה זקוקים למנגנון לזיהוי מילים וביטויים דומים במשמעותם, כך שניתן להחליפם זה בזה בטקסט תוך שמירה על משמעות ההקשר. אך לא קיימת כיום הגדרה ברורה לסוג כזה של יחסי דמיון בין מילים. מטרת עבודה זו הן להגדיר יחס כזה, תוך דיון והשוואה ליחסי דמיון הידועים בספרות, ולהראות את השימוש הפרקטי שלו ליישומים כמו אחזור מידע. לאחר התבוננות ביחסי הדמיון הקיימים הוגדר יחס גרירה לקסיקלית כיחס דמיון חדש והדוק יותר סמנטי, ואף נקבעו שני תנאים אופרטיביים המאפשרים לזהותו באופן מעשי. לאחר מכן נערכה השוואה בין יחסי דמיון "קלאסיים" ליחס שהוצע, ונמצא כי אכן מדובר ביחס סמנטי חדש שאיננו מבוסס על ידי יחסים אחרים הידועים כיום, ואשר תואם בצורה טובה יותר את צורכי היישומים. לבסוף נערך ניסוי סימולציה של שתי אסטרטגיות לאחזור מידע, ובכך הודגמה התרומה הפוטנציאלית של היחס החדש ליישומים. הניסוי העלה כי שימוש במילים הגוררות לקסיקלית את מילות השאילתא לאיתור מסמכים רלוונטיים, עשוי להגדיל ואף להכפיל הן את ערכי הדיוק והן את ערכי המיצוי של מערכת האחזור.

מבוא

בדלהי בשבת.

שני המשפטים הללו משתמשים במילים שונות אך קשורות במשמעותן, כלומר קשורות סמנטית (פירוש - **התקפות**, **דלהי - בירת הודו, מתו - נהרגו**). לכן, באמצעות מערכת לזיהוי מילים דומות-משמעות, ניתן יהיה להסיק כי האינפורמציה בקטע השני נגזרת מהמשפט הראשון ולכן אין צורך להוסיף אותו לתמצית.

על מנת לנסות לפתור את בעיית הגיון יש צורך בקריטריון או הגדרה ברורה לדמיון סמנטי. כך על פי הריס (Harris, 1968), מילים דומות הן אלו שמופיעות בהקשרים דומים. חוקרים אחרים, כמו ליונס (Lyons, 1977) וסוברן (2000), מדברים על "תכונות סמנטיות" משותפות ומבחינות, וכן על "שדות סמנטיים" המאגדים מילים מאותו תחום משמעות (כגון, השדה של משפחה או השדה של פירות). חוקרים אחרים, כמו קורן (Curran, 2004), ניסו להגדיר יחסי סינונימיות (מילים נרדפות) כיחס של דמיון הדוק בין מילים, ולעתים גם meronymy ו-hypernymy נידונים כיחסים המבטאים דמיון סמנטי ומשמעות קרובה (Cruse, 1986; Fellbaum, 1998). בהעדר הגדרה ברורה של דמיון סמנטי גם לא הייתה דרך לשפוט ישירות את איכות תוצאות השיטות הממוחשבות למציאת מילים דומות. כיום תחת המושג של מילים דומות עלולים להיכלל גם מונחים די רחוקים במשמעותם, כגון, דלת וחלון (Lin, 1998) או מדינה וחברה (מסחרית) & Geffet (Dagan, 2005).

במאמר זה נחקרה תופעה בסיסית ומאלפת של השפה, והיא **הגיון הלשוני**: כאשר אותה משמעות ניתנת לביטוי על ידי מילים שונות ולעתים אף על ידי קטעי טקסט שונים. כך, יישומים רבים בתחום אחזור המידע ועיבודו, נדרשים לזהות אם ניתן לבטא או להסיק משמעות של מילה אחת ממשמעות של מילה אחרת תוך החלפתן זו בזו בטקסט.

השימוש החשוב ביותר בפועל במילים דומות-משמעות הוא שיפור איכות האחזור או מענה על שאלות (question answering), כאשר הבעיה העיקרית היא בכך שהמסמכים הרלוונטיים עבור השאילתא משתמשים בטרמינולוגיה שונה על מנת לתאר אותה משמעות. בדרך כלל, הפתרון הוא להוסיף לשאילתא מילים הקשורות בקשר סמנטי הדוק למילות השאילתא. למשל, מי שמחפש מידע על **מוצרים** של מייקרוסופט יהיה מעוניין גם למצוא מסמכים אודות **התוכנות** של חברה זו, ואכן קיים קשר סמנטי חזק בין שתי המילים (קשר של **כלל ופרט**, כי **תוכנה** היא סוג של **מוצר**).

שימוש חשוב נוסף הוא לצורך תמצות טקסטים במסמכים רבים. לדוגמה, נבחן את שני המשפטים הבאים הדנים ב"התקפה בדלהי":

משפט א': "המשטרה מדווחת על התקדמות בחקירת הפיצוצים שאירעו בבירת הודו בשבת בבוקר בה נהרגו 59 בני אדם".

משפט ב': "מעל 50 בני אדם מתו בסדרת התקפות שאירעה

מדד הדאו-ג'ונס זינק היום לרמה של 8,235 נקודות.

דאו טיפס היום לשיא חדש של 8,235 נקודות.

מדד הדאו-ג'ונס נסגר היום בעליות של 255 נקודות.

תרשים 1: תופעת הגיוון הלשוני - ביטויים רבים מבטאים את אותה משמעות.

למילים בנות-החלפה סמנטית. בתחום זה ניתן להבחין בין שתי גישות מרכזיות: יחסים סמנטיים ספציפיים המוגדרים מראש, ויחסי דמיון המבוססים על הקשרים בטקסט. בהמשך תוצגנה שתי גישות אלו.

יחסי דמיון סמנטיים קלאסיים

תחילה מוצגים יחסי הדמיון הסמנטיים ה"קלאסיים" הקיימים כיום בספרות. כיוון שאנו מעוניינים ביחסים אשר עשויים לשמש ולסייע ליישומים השונים ובפרט לאחזור מידע, נאמץ את המודל של המאגר הלקסיקלי WordNet (Fellbaum, 1998). מאגר זה משמש כמקור המידע הסמנטי הפופולרי ביותר עבור יישומים שונים של ניתוח והבנת טקסטים בשפה האנגלית (Chaves, 2001; Flank, 1998; Harabagiu et al., 2000; Hovy et al., 2001; Mihalcea & Moldovan, 1998; Scott & Matwin, 2000).

WordNet פותח על ידי קבוצה של לקסיקוגרפים באוניברסיטת פרינסטון בשמונה-עשרה השנים האחרונות, בהתאם לתיאוריות הפסיכו-בלשניות החדשניות של זיכרון ותפיסה לקסיקליים. הוא מכיל שמות עצם, פעלים, שמות תואר ותארי פועל המסודרים בקבוצות של מילים נרדפות (synonym sets או בקצרה synsets). הכוונה היא שכל קבוצה כזו מייצגת מושג אונטולוגי אחד, כלומר משמעות אחת. synsets מקושרים ביניהם על ידי יחסים סמנטיים לקסיקליים כגון: Hypernymy, Meronymy, Entailment, Troponymy, Coordinate terms ואחרים. מאחר שמחקר זה עוסק אך ורק בשמות עצם, נפרט להלן רק קשרים סמנטיים הנוגעים לחלק דיבר זה.

- **Hypernymy** - (hyponymy) **כלל ופרט**: זהו יחס מקביל ליחסי IS-A, כאשר הפרט (ה-hyponym) הוא

בעבודה זו מוגדר יחס סמנטי חדש (המכיל בתוכו כמה תת-סוגים של יחסים סמנטיים קיימים) ושמו **"יחס הגרירה הלקסיקלית"**. לאחר הניתוח המעמיק של סוג יחס זה ותכונותיו בהשוואה ליחסים הקיימים בספרות, אנו מראים שזהו, למעשה, המפתח לפתרון בעיית הגיוון הלשוני שהוצגה למעלה. זוהי אחת התרומות המושגיות החשובות ביותר במחקר המוצג במאמר. בקצרה, הרעיון הוא שרק מילים שהן גם גוררות לוגית במשמעותן וגם ניתנות להחלפה בהקשרים (תוך שמירה או גרירת המשמעות המקורית) ניתנות להגדרה כדומות במשמעותן לצורך היישומים השונים. אנו קוראים להחלפת מילים מסוג זה "החלפה סמנטית".

על מנת לתמוך אמפירית בהערכה כי יחסי הגרירה הלקסיקלית עשויים לשפר את ביצועי היישומים השונים, נערך ניסוי על אוסף שאילתות ומסמכים שפוטם תואמים מ-TREC (Harman, 1992). בניסוי זה הושוותה שיטת האחזור הנאיבית אשר מבוססת על הופעה של מילות השאילתא המקוריות במסמכים, לעומת השיטה הלוקחת בחשבון גם את הופעות המילים הגוררות לקסיקלית את מילות השאילתא, במקרים שמילות השאילתא עצמן אינן מופיעות במסמכים. כפי שציפינו, השיטה השנייה הניבה תוצאות טובות יותר מהשיטה הנאיבית, הן לפי מדד הדיוק והן לפי מדד המיצוי. בכך הדגמנו את התרומה הפוטנציאלית של זיהוי יחסי גרירה לקסיקלית לשיפור איכות אחזור המידע.

סקירת יחסי הדמיון הקיימים בספרות

בפרק זה נסקרים יחסי דמיון מוכרים בספרות של הסמנטיקה הקלאסית והבלשנות החישובית. הדיון יתמקד בעיקר בנקודת המבט המעשית ויבחן עד כמה יחסים אלו עשויים להיות שימושיים ליישומים של הבנה וניתוח טקסטים אשר זקוקים

דומות לצורכי אחזור מידע, כאשר מילים נרדפות מקבלות את הדירוג הגבוה ביותר, hyponyms מדורגים ברמה השנייה, ויחסי ה- meronymy זוכים למשקל הדמיון הנמוך ביותר.

חשוב להדגיש כי כל העבודות המוזכרות לעיל ניסו לקבוע באופן אמפירי באילו סוגי יחסים סמנטיים כדאי להשתמש, ועד איזו רמת עומק לרדת או לעלות בהיררכיה של היחסים ב- WordNet על מנת לשפר את התוצאות של המשימה הספציפית העומדת בפניהם. אולם אף אחד לא ניסה להתמודד עם השאלה הבסיסית: מהו היחס הסמנטי הגנרי אשר עשוי לתרום להחלפה סמנטית ביישומים השונים. לעומת זאת, אנו בעבודה זו, מנסים לזהות מהו הצורך המשותף של היישומים השונים, ולהגדיר יחס גנרי בהתאם.

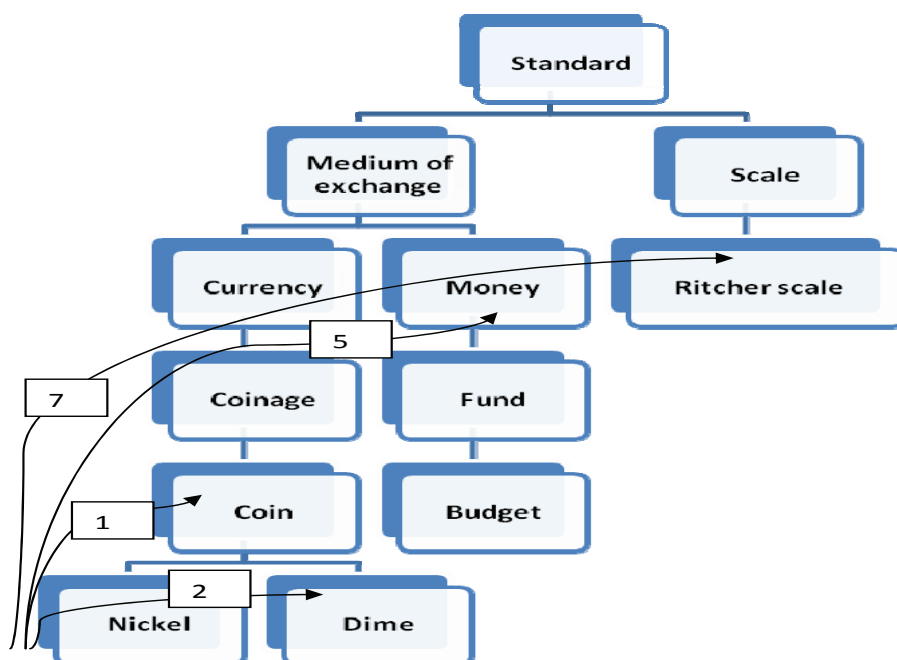
על מנת להימנע מהשמת משקלים היוריסטיים סובייקטיביים לסוגי היחסים השונים, ניסו כמה חוקרים אחרים להגדיר מדדי דמיון אובייקטיביים והסתברותיים על סמך WordNet. כך הוצעו מדדים המבוססים על אורך המסלול בהיררכיית IS-A של WordNet, ראו תרשים 2 (Leacock & Chodorow, 1998; Wu & Palmer, 1994) ככל שהמסלול קצר יותר, כך המילים דומות יותר. לדוגמה, בתרשים 2, המילה nickel דומה יותר ל- coin מאשר ל- currency. אולם שיטה זו מתייחסת לכל הקישורים בהיררכיה כמייצגים מרחק סמנטי זהה בין מילים, וכך תיקבע מידת דמיון זהה בין nickel ל- money ובין nickel ל- standard, כאשר בפועל המשמעות של nickel קרובה יותר ל- money.

תת-סוג או מופע ספציפי של הכלל (hypernym) (**חיה** - כלב).

- **Meronymy** - חלק ושלם: זהו יחס כללי של חלק-שלם, כאשר החלק (ה- meronym) הוא מרכיב (**דלת** - בית), פריט או תוכן (חומר ממנו עשוי) השלם.
- **Coordinate terms** - זהו יחס נוסף המוגדר בין שמות עצם. למעשה, מדובר בשני מושגים ספציפיים יותר המהווים תת-סוגים או מופעים של אותו מושג כללי, כלומר: מושגים החולקים hypernym משותף (**אחות** - רופא).

כפי שהוזכר למעלה, חוקרים רבים השתמשו ביחסים שונים מ- WordNet ליישומים שונים. מערכות של מענה ממוחשב על שאלות מבצעות הרחבת שאליות על ידי השימוש במונחים הקשורים במשמעות מתוך מאגר הקשרים הלסקיקליים של WordNet, כמו מילים נרדפות ו- hyponymy (Harabagiu et al., 2000; Hovy et al., 2001). כמו כן, טכניקה מקובלת לשיפור מפתוח המסמכים היא להוסיף synsets של מילות השאלית וכן hypernyms שלהן לשאלית (Mihalcea & Moldovan, 2000). סקוט ומטווין (Scott & Matwin, 1998) השתמשו ב- hypernyms של WordNet כדי לשפר דיוק של מיון מסמכים לקטגוריות. צ'ווס (Chaves, 2001) חיזק את המערכת לסיכום אוטומטי של מסמכים על ידי הוספת hyponyms מ- WordNet; ואילו פלנק (Flank, 1998) הציע גישה היוריסטית לדירוג מילים

תרשים 2: קטע מתוך היררכיית IS-A של WordNet עם הדגמת חישובי אורך המסלול בין מילים. הדוגמה מתוך המאמר של Resnik (1999).

1. בקבוק הסז'ינו מונח על השולחן.
2. כולם אוהבים סז'ינו.
3. סז'ינו גורם לך להשתכר.
4. אנחנו מייצרים סז'ינו מתירס.

ניתן להסיק את משמעות המילה הלא ידועה מתוך הקשריה. נראה שבדוגמה לעיל מדובר בסוג של משקה אלכוהולי. בתמונה משמאל - תהליך הכנת הבירה של האינדיאנים משבט הטרהומרה במקסיקו, סז'ינו.

תרשים 3: הסקת משמעות המילה מתוך הקשריה. (הדוגמה על פי Lin, 1998)

דומות סמנטית בצורה ממוחשבת, מבוססת על היפותזת הדמיון ההתפלגותי (Distributational similarity hypothesis), שלפיה מילים המופיעות בהקשרים דומים מביעות משמעויות דומות (Harris, 1968). היפותזה זו מציעה מתודולוגיה להשוואת מילים על ידי השוואת ההקשרים שבהם הן מופיעות. ניתן להמחיש רעיון זה על ידי הדוגמה בתרשים 3. בהינתן אוסף ההקשרים של המילה הלא ידועה **הסז'ינו**, נוכל בקלות לזהות שהקשריה דומים להקשרים טיפוסיים של משקאות אלכוהוליים שונים, ועל כן, נסיק ובצדק שמדובר בסוג של משקה אלכוהולי.

אולם, מודלים מסוג זה מגדירים יחסי דמיון כלליים ורופפים למדי, אשר אינם מייצגים בהכרח את המשמעות של מילת המטרה. כך, לאחר בחינת השיטות העדכניות ביותר (כמו Lin, 1998), ראינו כי רשימות המילים הדומות שלהן "רועשות" מדי. כ-60% (Geffet & Dagan, 2004, 2005) מן המילים ה"דומות" ביותר בפלט של שיטות אלו אינן ניתנות להחלפה סמנטית בהקשרים, ועל כן אינן מסייעות לפתרון בעיית הגיון הלשוני. דוגמה קיצונית לכך היא, למשל, זוג המילים **ממשלה** ו**חברה** (מסחרית), שהן אמנם בעלות מספר הקשרים חופפים - לשתיהן יש יושב ראש, שתיהן יכולות להכריז על צעדים, לערוך עסקאות וכדומה, אך הן שונות לגמרי במשמעותן ואינן ניתנות להחלפה סמנטית בטקסטים.

בעקבות בחינה מעמיקה של סכמות הדמיון ההתפלגותי הקיימות, מצאנו כי החיסרון הבולט הוא בכך שהן מקנות ערך דמיון גבוה למילים שאינן חולקות הקשרים רבים זו של זו, כמו

רזניק (Resnik, 1999) הציע לפתור בעיה זו, ופיתח שיטה הלוקחת בחשבון את כמות המידע (content information) של המושג הכללי (hypernym) המשותף הנמוך ביותר לזוג המילים הנתון. ככל שהמושג הכללי הנמוך ביותר נמוך יותר בהיררכיה, כך כמות המידע המשותף לשתי המילים גדולה יותר, וכך המילים נחשבות דומות יותר. גישה זו אכן עוזרת לפתור את הבעיה המתוארת לעיל, וניתן לראות שהמושג הכללי הנמוך ביותר המשותף ל-**nickel** ול-**money** נמצא נמוך יותר בהיררכיית ה-IS-A מאשר המושג הכללי הנמוך ביותר המשותף ל-**nickel** ול-**standard**. שיטה דומה הוצעה אף על ידי לין (Lin, 1998), אשר בנוסף לכמות המידע המשותף מתחשב גם בכמות המידע (המילים) השונה בהיררכיות ה-IS-A של זוג המילים. כעת נזכיר שוב כי מטרת מחקר זה היא לזהות יחס דמיון אשר יאפשר לפתור את בעיית הגיון הלשוני, ובכך לסייע ליישומים המתבססים על החלפה סמנטית. ניתן אמנם לשים לב כי מילים כמו **nickel** ו-**dime** בתרשים 2 (ו-coordinate terms נוספים), המצביעות בהכרח על עצמים שונים בעולם, אינן ניתנות להחלפה סמנטית בטקסטים. ואילו מילים כמו **nickel** ו-**coin** אינן ניתנות להחלפה סמנטית, כפי שנדרש על ידי היישומים הנדונים בעבודה זו. אף על פי כן, לאחר התבוננות בפלט המדדים האחרונים, ניתן לראות כי **nickel** ו-**dime** ייחשבו דומות יותר במשמעותן מ-**nickel** ו-**coin**. לסיכום, נציין כי למרות המאמצים הרבים שהושקעו בבניית מאגר ה-WordNet, חוקרים שונים, כמו קורן (Curran, 2005), הצביעו על מגבלותיו ועל חוסר עקביותו במבנה ובקביעת קישורים בין המושגים. כך, למשל, מצאנו שזוגות מילים קרובים סמנטית כמו **company** (synonymy) ו-**firm** (loan - aid) (hyponymy), לא קושרו כלל במאגר. ייתכן כי כתוצאה מכך, בניסיונות להרחיב את השאילתות באמצעות מילים נרדפות, hyponyms, ו-hypernyms מתוך WordNet (כמו Voorhees, 1994), לא הושג שיפור משמעותי, והמסקנה הייתה ששימוש בשאילתות מפורטות יותר מהמשתמש, תורם יותר לאיכות תוצאות האחזור מאשר הרחבה המתבססת על יחסים לקסיקליים מתזאורוס. לבסוף, יש לציין כי בניית מאגרים דומים לשפות השונות היא משימה מורכבת הדורשת מאמץ אנושי וזמן רב. עם זאת בשנים האחרונות פותחו גרסאות של WordNet בשפות שונות (Vossen, 1998; Diab, 2004; Bentivogli & Pianta, 2005) ואף קיימת גרסת WordNet מצומצמת יותר בעברית (Ordan & Wintner, 2007).

יחסי דמיון התפלגותיים (Distributational Similarity)
הגישה הפופולרית ביותר בשנים האחרונות לזיהוי מילים

המקרים של אמת ודאית מוחלטת, כמו בהגדרה הקלאסית. כמוטיבציה לסכמה הכללית של גרירה הם מראים כי ניתן לבטא את רוב ההסקות הדרושות ליישומים באמצעות הגרירה הטקסטואלית. כך למשל, מערכת למענה על שאלות אמורה לזהות טקסטים הגוררים את התשובה ההיפותטית. בהינתן השאלה: מי צייר את "הצעקה"? הטקסט: הציור הנורווגי המפורסם ביותר, "הצעקה", מאת אדוורד מונק, גורר את התשובה המבוקשת: אדוורד מונק צייר את "הצעקה". יש לשים לב כי בדוגמאות שהובאו בפרק המבוא ניתן לפתור את הגרירה הטקסטואלית פשוט על ידי זיהוי הגרירה ברמת מילים בודדות (כגון, **פיצוץ - תקיפה**). כלומר, למעשה, גרירה לקסיקלית (מילולית) מהווה תת-מקרה ותת-משימה של זיהוי הגרירה הטקסטואלית.

הגדרת יחסי גרירה לקסיקלית

מהדיון לעיל נובע כי יישומים שונים של הבנת טקסט צריכים לזהות מונחים אשר גוררים אחד את השני לוגית, ובו-זמנית ניתנים גם להחלפה סמנטית בהקשרים. על כן אנו מגדירים סוג חדש של יחסי משמעות, המשלב את שתי התכונות הללו. יחס זה נקרא **יחס גרירה לקסיקלית בר-החלפה סמנטית** או בקיצור **יחס גרירה לקסיקלית**. יחס זה הוא כיווני, ומתקיים עבור משמעות משותפת מסוימת של זוג מילים נתון (w, v) , במידה שמתמלאים שני התנאים הבאים:

1. גרירת משמעות המילים: האם המשמעות של w בהכרח גוררת או מרמזת על המשמעות של v ?
2. אפשרות להחלפה סמנטית בהקשרים: האם w יכולה להחליף את v בתוך הקשר מסוים, כך שהמשמעות של ההקשר לאחר ההחלפה תגרוור טקסטואלית את המשמעות של ההקשר המקורי?

ניתוח התנאי של גרירת משמעות

גרירה טקסטואלית, כפי שמוסבר לעיל, נקבעת על פי ערכי האמת של שני קטעי הטקסט, כלומר: אם ערך האמת של הקטע הראשון ניתן להסקה מהקטע השני. אולם משמעויות של מילים, בניגוד לקטעי טקסט, אינן נושאות ערכי אמת או שקר באופן טבעי. נציין כי ב-WordNet יחס של גרירה (entailment) מוגדר רק עבור פעלים, ואילו אנו מעוניינים ביחס שיתאים גם לשמות עצם. לכן, על מנת לקבוע פרקטית אם משמעות של מילה אחת גוררת את המשמעות של מילה אחרת, אנו מציעים לייצג כל מילה כמשפט קיום, כלומר "קיים מופע של w בהקשר מסוים". לדוגמה, אם בהקשר מסוים "קיימת חברה" (במובן של גוף שיווקי), אזי בהכרח "קיימת פירמה", לכן נסיק כי המשמעות של חברה גוררת את המשמעות של פירמה בהקשר זה. לעומת זאת, המשפט "קיים ארגון" אינו גורר בהכרח "קיימת חברה", כיוון שזה עשוי להיות ארגון ללא מטרות רווח, ולכן נקבע שארגון אינו גורר חברה.

ממשלה וחברה (מסחרית), שיש להן גם מספר רב של הקשרים לא חופפים. ואילו השיטות הקיימות מתעלמות מעובדה זו ומתחשבות רק בכמות ההקשרים החופפים של המילים. על כן ערך הדמיון הניתן לזוג המילים בדוגמה לעיל הוא גבוה מדי, אף שהן רחוקות במשמעותן.

לפיכך, בעבודה קודמת (Geffet & Dagan, 2005) הוצעה היפותזה חדשה ל"הכלת ההקשרים של מילים דומות סמנטית". לפי טענת ההיפותזה, מילה א' דומה במשמעות (דומה סמנטית) למילה ב' אם ורק אם כל ההקשרים המאפיינים של מילה א' משותפים גם למילה ב'. היפותזה זו נבחנה על ידי אלגוריתם אוטומטי שהורץ על טקסטים שנאספו מהאינטרנט, ואכן אוששה אמפירית כתואמת את התנהגות השפה. סכמת דמיון חדשה זו נמצאה כיעילה ביותר והצליחה להעלות את דיוק רשימות המילים הדומות בלמעלה מ-40% על פי הקריטריון של החלפה סמנטית.

יחסי גרירה לקסיקלית כמפתח לפתרון בעיית הגיון הלשוני

כפי שהודגם בפרק המבוא, יישומים שונים זקוקים למילים בנות-החלפה תוך שמירה או גרירת המשמעות של ההקשר המקורי. אך כיום, בהעדר הגדרה ברורה, גם מילים די רחוקות סמנטית עלולות להיכלל תחת המושג של מילים דומות, כפי שראינו בפרק הקודם.

יחסי גרירה טקסטואליים

לאחרונה הציעה קבוצת חוקרים מאוניברסיטת בר-אילן (Dagan et al., 2005) סכמה כללית של יחסי גרירת משמעות, אשר מנסה להצדין את הבעיה הגנרית של התאמה והחלפה סמנטית, ללא תלות ביישומים ספציפיים. הם הגדירו יחס בין ביטוי לשוני (קטע טקסט עקבי תחבירי), T , וביטוי לשוני נוסף הנחשב להיפותזה H . T גורר טקסטואלית את H (הוא תוצאה של T) אם האמת הלוגית של המשמעות של H כפי שהיא מתפרשת בהקשר של T , ניתנת להסקה (קרוב לוודאי) מתוך המשמעות של T . אינטואיטיבית, זה מקביל להגדרה האופרטיבית שקטע טקסט T גורר קטע טקסט אחר, H , אם בדרך כלל, אדם הקורא את T יוכל להסיק ש- H הוא קרוב לוודאי אמת.

מושג הגרירה הטקסטואלית המוגדר לעיל מקביל במידה מסוימת להגדרת הגרירה הסמנטית בספרות. כך בסמנטיקה פורמלית (Cruse, 1986; Chierchia, 2001) טקסט (או פסוקית לוגית), T , גורר טקסט אחר, H , אם H הוא אמת בכל מציאות (עולם אפשרי) שבה T הוא אמת. לדוגמה, זהו **כלל** לכן זוהי **חיה**. ההבדל העיקרי הוא בכך שההגדרה של דגן ועמיתיו (Dagan et al., 2005) לוקחת בחשבון גם את המקרים שהאמת של H היא מאוד מסתברת למטרות פרקטיות, ולא רק את

ניתוח התנאי של החלפה סמנטית בהקשרים

קרז, בספרו "Lexical Semantics", הציע לבחון יחסי משמעות שונים בין מילים על ידי החלפתן זו בזו במשפטים. כך, למשל, הוא קובע כי עבור מילים נרדפות (synonyms) חייב להתקיים התנאי הבא: בכל משפט תקני המכיל את המילה X לאחר החלפתה במילה Y, ערכי האמת של המשפט נשמרים. עבור יחס כלל-פרט (hypernymy), הוא מגביל את סוג המשפטים להחלפה במשפט מהצורה: זהו X. כך מהמשפט: "זהו כלב" ניתן להסיק את המשפט: "זהו בעל חיים", ולכן מדובר ביחס hypernymy. הוא מעיר כי גם מקרים מסוימים של יחסי חלק-שלם (meronymy) עומדים במבחן ההחלפה במשפטים: "הנפוחות היא על מרפקו של ג'ון" גורר ש"הנפוחות היא על ידו של ג'ון", אך הוא אינו מפרט או מאפיין מקרים אלו מעבר לדוגמה (Cruse, 1986).

אנו מרחיבים את העיקרון של קרז, ומציעים לקשור את אפשרות החלפת המילים במשפט עם בחינת הגרירה הלוגית בין משפט המקור למשפט התוצאה. כך אנו מספקים הגדרה אופרטיבית ליחס לקסיקלי גנרי אשר מותאם ישירות לצורכי היישומים הדורשים החלפת מילים המקיימת שמירת או גרירת משמעות המשפט. לדוגמה, בהינתן המשפט, "הרווחים של התאגיד גדלו ב-10% ברבעון האחרון", והמילה המועמדת להחלפה: חברה, אזי המשפט, "הרווחים של החברה גדלו ב-10% ברבעון האחרון", המתקבל לאחר ההחלפה, נגרר לוגית ממשפט המקור.

שילוב שני התנאים יחד

נקודת המפתח בהגדרה של יחסי גרירה לקסיקלית היא שילוב שני התנאים של גרירה לוגית והחלפה סמנטית בהקשרים, כיוון ששניהם הכרחיים לקביעת הגרירה לקסיקלית. כך גרירה בין משפטי הקיום (תנאי 1) אינה מבטיחה אפשרות להחלפה במשפטים. למשל, זוגות רבים שאינם ניתנים להחלפה (כמו מכונית - יצרן, פסל - אמן, כיוון שאינם יכולים למלא תפקידים תחביריים זהים במשפטים), מקיימים את התנאי הראשון לעיל. כלומר, בחינת התנאי השני נחוצה על מנת לקבוע אם המילים ניתנות להחלפה סמנטית, כפי שנדרש ביישומים השונים.

מאידך גיסא אנו מוצאים כי גם מילים שאינן גוררות את המשמעות עלולות להיות בנות-החלפה בהקשרים מסוימים. כך, למשל, המילה **פועל** יכולה להיות מוחלפת **במפגין** בהקשר של הפגנות ושבתות פועלים. אולם המשמעות של פועל איננה נובעת מהמשמעות של מפגין, וכן הקיום של פועל איננו נובע מקיומו של מפגין. מקרים כאלה ניתנים לסינון על ידי התנאי הראשון. נציין כי בעבודה קודמת (Geffet & Dagan, 2004, 2005) ניסינו להשתמש ביחס המבוסס על האפשרות להחלפה בהקשרים (התנאי השני) בלבד, אך קיבלנו רמת תאימות נמוכה יחסית בין השופטים

האנושיים. השופטים נתבקשו להחליט אם מילה נתונה אחת יכולה להחליף מילה נתונה אחרת תוך שמירה או גרירת משמעות המשפט. מצאנו גם כי ויתור על התנאי הראשון מכניס מידת אי-ודאות ליחס, והופך אותו להסתברותי (ונתון לפרשנות) ולא בינארי מוחלט.

ניתן לסכם ולומר כי כל אחד משני התנאים מציב הגבלות הכרחיות המשלימות זו את זו, וכתוצאה מכך מסננות את כל סוגי המועמדים הלא מתאימים. נציין כי יחסים רחבים יותר של גרירה ללא אפשרות להחלפה או החלפה ללא גרירת משמעות עשויים להיות שימושיים ליישומים מסוימים. אך יחסים אלו הם מחוץ לתחום העיסוק של מחקר זה, כיוון שאינם מהווים עדות ישירה להחלפה סמנטית ביישומים, שהיא המיקוד של עבודה זו.

לסיכום, שני התנאים המוצעים בהגדרה בתחילת פרק זה ניתנים לבדיקה באופן מעשי על ידי שני המבחנים הבאים:

1. הקיום של v נובע בהכרח מהקיום של w.
2. קיים משפט C המכיל את w וקיים משפט C' הזהה לו פרט להחלפת w ב-v, כך שמתקיים כי אם המשפט C הוא אמיתי אזי נובע מכך שגם המשפט C' הוא אמיתי. נציין כי אנו מניחים שהמשפט C המשמש לבחינת התנאי השני איננו טאוטולוגיה ואיננו מהצורה של משפט קיום בסיסי המשמש לבחינת התנאי הראשון.

השוואת יחסי גרירה לקסיקלית ליחסי דמיון אחרים

יחס הגרירה הלקסיקלית מגדיר סוג חדש של יחס סמנטי בין מילים. כעת ננתח את הקורלציה בין יחס זה ליחסים הלקסיקליים הקיימים.

מילים נרדפות (synonymy)

לפי הגדרת הגרירה הלקסיקלית, מילים נרדפות תמיד גוררות זו את זו. לדוגמה, המילים ארץ ומדינה גוררות קיום זו של זו וכן ניתנות להחלפה, למשל, במשפט הבא: החברה מעסיקה אלפי עובדים ברחבי הארץ/ המדינה.

כלל ופרט (hypernymy - hyponymy)

ככלל, המונח הספציפי יותר גורר את הכללי יותר. למשל, כלב גורר חיה: "לשושי יש כלב בחצר הבית" גורר כי "לשושי יש חיה בחצר הבית". אך כמובן אין גרירה בכיוון ההפוך, קיום של חיה אינו מניח קיום של כלב או כל חיה ספציפית אחרת, כי לא ידוע באיזו חיה מדובר.

חלק ושלם (meronymy)

יחס חלק-שלם הוא, למעשה, יחס המורכב מכמה תת-סוגים של יחסים, כך, למשל, ב-WordNet מבחינים בין הסוגים הבאים של meronymy: אוסף - פריט, חלק - שלם, חומר - עצם, ובנוסף מזכירים סוגים נוספים, כמו תכונה - פעילות. בהתבסס על חלוקה לתת-סוגים זו ביצענו ניתוח נתונים

5. **מטונימיה:** לעתים קורה שחלק מייצג את המשמעות של השלם או ששניהם מייצגים משמעות מטפורית אחרת. למשל, ירושלים - ישראל, בהקשרים כמו "ירושלים הודיעה על חידוש היחסים עם אוסטריה", "ישראל הודיעה על חידוש היחסים עם אוסטריה". למעשה, הכוונה היא כי ממשלת ישראל היא זו שמסרה את ההודעה, והמילים ירושלים וישראל מופיעות כאן בהעתקת משמעות.

6. כדאי לציין כי במקרים מסוימים גם שלם עשוי לגרום לקסיקלית את החלקים המנדטוריים שלו. "משה השאיר את הבית פתוח" גורר "משה השאיר את דלת הכניסה (לכית) פתוחה", כלומר בית גורר דלת, בהנחה שאין בית ללא דלת.

סוגים אחרים של meronymy, אשר אינם מופיעים ברשימה לעיל: הכיוון הנגדי של יחסי IS-A (מ-hypernym אל ה-hyponyms שלו), וגם סוגי יחסים ידועים נוספים כמו coordinate terms (רופא - אחות, בירה - יין, - nickel dime) או ניגוד משמעות (antonyms) (קץ - חורף), שהוא למעשה, תת-מקרה של coordinate terms, אינם עומדים ביחסי גרירה לקסיקלית כפי שהגדרנו, בעיקר בשל הפרת התנאי הראשון של גרירת הקיום.

לסיכום, כיוון שיחסי משמעות קלאסיים אינם תואמים בשלמותם (יחד או לחוד) את הגדרת הגרירה לקסיקלית, נראה שאינם עונים בצורה מדויקת לצורכי היישומים בהחלפת מילים סמנטית. היחס החדש של גרירה לקסיקלית שהגדרנו מיועד לענות על דרישה זו באופן מלא, ועל כן יש צורך ללמוד לזהות דווקא יחס זה אשר אינו חופף ליחסים הקיימים.

הערכת התרומה הפוטנציאלית של יחסי הגרירה לקסיקלית לאחזור מידע

בפרק זה נראה את התרומה הפוטנציאלית של השימוש ביחסי הגרירה לקסיקלית לאחזור המידע. לשם כך ערכנו ניסוי של תיוג של 6 שאילות (topics) מ-TREC1 (Harman, 1992). בחרנו רק שאילות בעלות שתי מילים לפחות והמנוסחות כפסוקית שמנית, כמו "זיהום מים" ו"תוכנית החלל" (טבלה 1). עבור כל אחת מהשאילות בחרנו בצורה אקראית 10 מסמכים מהמאגר התואם המתויג של TREC, כך שחצי מהמסמכים היו רלוונטיים לשאילתה, וחציים האחר לא רלוונטי בהתאם לתיוג הרשמי של TREC. נציין כי הניסוי בוצע על טקסטים בשפה האנגלית, והדוגמאות המופיעות להלן תורגמו לעברית לצורכי הבהרה.

אשר העלה מספר מקרים שבהם תנאי הגרירה הלקסיקלית מתקיימים:

1. **אוסף גורר את הפרטים:** קודם כול, קיום האוסף בהכרח גורר את קיום הפרטים המוכלים בו. כמו כן, פעולות הנעשות על או על ידי האוסף או הקבוצה בד"כ נעשות גם על או על ידי הפרטים בקבוצה. כך, למשל, עבור הזוג ממשלה - שרים, אם ידוע ש"הממשלה הצביעה בעד החוק החדש" משמעו הוא, "השרים הצביעו בעד החוק החדש".
2. **חלק גורר את השלם:** יחס הגרירה מתקיים כאן בין החלק לבין השלם הכי כללי שהוא שייך אליו, כאשר קיום החלק ללא השלם הוא בלתי אפשרי. לדוגמה, מחלקה - ארגון, אם "יש מחלקה" סימן ש"קיים ארגון" שהיא שייכת אליו, וכן, אם "המחלקה מייצרת מגוון מוצרים" אזי ניתן להסיק כי "הארגון מייצר מגוון מוצרים". לעומת זאת, מחלקה איננה גוררת קיום של חברה, כיוון שמחלקה עשויה להשתייך גם לארגונים שהם לא חברות, כגון ארגונים ללא מטרות רווח, ועל כן אין גרירה בין מחלקה לחברה או לכל סוג ספציפי אחר של ארגון.
3. **עצם גורר את החומר:** גם כאן הגרירה מתקיימת עבור החומר הכי כללי או הכרחי, כמו חולצה - בד, אם "החולצה נקרעה" משמעות הדבר היא ש"הבד נקרע".
4. **תכונה גוררת פעילות:** סוג יחס זה הוצע ע"י ווינסטון ועמיתיו (Winston et al., 1987) והוא מקביל ליחס ה-entailment ב-WordNet המוגדר עבור פעלים ושמות פעולה, כאשר פעולה מסוימת היא בהכרח חלק מפעולה אחרת. לדוגמה, נחירות הן חלק משינה. "דוד נחר מול האח" מניח כי "דוד ישן מול האח".

טבלה 1: רשימת השאילות הנבחרות לצורך הניסוי מ-TREC.

TREC Number	Topic (Query)
11	Space Program
12	Water Pollution
14	Drug Approval
18	Japanese Stock Market Trends
20	Patent Infringement Lawsuits
43	US Technology Policy

טבלה 2: תוצאות הניסוי. ערכי הדיוק והמיצוי עבור כל אחת מאסטרטגיות החיפוש.

	אסטרטגיה 1		אסטרטגיה 2	
	כל מילות השאילתא בתוך הקשר מקשר	כל מילות השאילתא או גוררות לקסיקליות שלהן	כל מילות השאילתא או גוררות לקסיקליות שלהן	כל מילות השאילתא או גוררות לקסיקליות שלהן
דיוק	0.37	0.25	0.53	0.61
מיצוי	0.30	0.10	0.86	0.73

הליך הניסוי

מטרת הניסוי הייתה לבדוק את מידת הקורלציה בין הופעת מונחים הגוררים לקסיקלית את השאילתא לבין הרלוונטיות של המסמכים. שלושה שופטים הונחו לתייג 60 מסמכים בצורה הבאה: תחילה התבקש כל שופט לקרוא בעיון את המסמך ולסמן את מילות השאילתא המקוריות וכן מילים הגוררות לקסיקלית את מילות השאילתא. השופטים סימנו שמות עצם או פסוקיות שמניות אשר:

1. גוררות לקסיקלית מונחים בודדים או תת-ביטויים מתוך השאילתא (כמו עבור השאילתא "זיהום מים", אגם - מים, זיהום - טינף).
2. גוררות לקסיקלית את כל השאילתא (כמו, דליפת שמן - זיהום מים).

אולם, כאשר מונחי השאילתא (או הגוררות לקסיקליות שלהם) מופיעים בחלקים שונים של המסמך וללא קשר טקסטואלי ביניהם, הופעתם המשותפת במסמך איננה מהווה עדות מובהקת לרלוונטיות של המסמך לשאילתא זו. לכן, בנוסף, השופטים היו צריכים לציין מקרים בהם כל מונחי השאילתא או הגוררות לקסיקליות שלהם, במקרה שהמילה המקורית אינה מופיעה, נמצאים בתוך הקשר ספציפי (משפט או פסוקית) אשר מחבר אותם סמנטית זה לזה.

לדוגמה, נניח את השאילתא "אישור תרופה" (Drug Approval) והמסמך שמכיל את המונח approval, אבל במקום המילה drug (תרופה) הוא מכיל את המילה vaccine (תרכיב חיסון) הנחשבת כסוג של תרופה ועל כן גוררת אותה לקסיקלית. אם כן, היינו מצפים כי אם המסמך הוא רלוונטי לשאילתא אזי הוא אמור להכיל גם הקשר המכשר את שני המונחים יחד, כגון: "The vaccine received US Food and Drug Administration approval" (תרכיב החיסון קיבל את אישור מינהל המזון והתרופות האמריקני). נציין כי הקשר כזה תואם את הגדרת הגרירה הטקסטואלית, כלומר: מדובר בקטע טקסט (T) הגורר את משמעות השאילתא (H, ההיפותזה) ואשר

מכיל את כל מילות השאילתא או את הגוררות לקסיקליות שלהן.

ניתוח התוצאות

לאחר עיבוד וסיכום הנתונים התקבלו התוצאות הבאות: כפי שניתן לראות בטבלה 2 רק 30% (9 מתוך 30) מהמסמכים הרלוונטיים הכילו את כל מילות השאילתא המקוריות. מאידך גיסא, 86.6% (26 מתוך 30) מהמסמכים הרלוונטיים הכילו מונחי שאילתא או את הגוררות לקסיקליות שלהם (במקרה שהמונח המקורי נעדר מהמסמך). יתרה מזו, רק ב-10% (3 מתוך 30) מהמסמכים הרלוונטיים הופיעו מונחי השאילתא המקוריים בהקשר מקשר סמנטית (אשר גורר טקסטואלית את השאילתא). לעומת זאת, מעל 73% מהמסמכים הרלוונטיים הכילו הקשר המקשר את כל מילות השאילתא או הגוררות לקסיקליות שלהן.

אני מציעה לראות את הניסוי המתואר כסימולציה של הפעלת שתי אסטרטגיות לדירוג מסמכים באחזור מידע:

1. אסטרטגיה המבוססת על הופעת מילות השאילתא המקוריות בלבד - ככל שמופיעות במסמך יותר ממילות השאילתא כך הוא ידורג כרלוונטי יותר לשאילתא.
2. אסטרטגיה אשר מחשיבה גם הופעה של גוררות לקסיקליות של מילות השאילתא - במקרה שהמילה המקורית איננה מופיעה במסמך.

התוצאות בטבלה 2 מצביעות על כך שהמיצוי הפוטנציאלי של מערכת האחזור עשוי להיות מוכפל לפחות, כאשר מפעילים את האסטרטגיה השנייה. אנו רואים גם שרמות המיצוי בניסוי שלנו עולות בהרבה על אלו של תוצאות ה-TREC הרשמיות באותן רמות דיוק (Harman, 1992).

בנוסף, נמצא כי מסמכים לא רלוונטיים רבים נוטים גם הם להכיל את כל מילות השאילתא המקוריות, מה שמוביל לאחוזי דיוק נמוכים מאוד עבור האסטרטגיה הראשונה (30% ו-10% כפי שמוצג בטבלה 2). אך כאשר מפעילים את האסטרטגיה השנייה, המשלימה את מילות השאילתא החסרות על ידי הגוררות לקסיקליות שלהן (אם אכן הגוררות הללו מופיעות במסמך), ובייחוד כאשר הן מופיעות בתוך הקשר מכשר סמנטית, רמת הדיוק עולה בצורה משמעותית מאוד ומגיעה ל-61% (22 מתוך 36).

כיוון שערכי הדיוק עדיין נראים נמוכים מן המצופה, נערכה בדיקה ידנית של 14 המסמכים שנשפטו כלא רלוונטיים ב-TREC ואשר עם זאת מכילים את כל מילות השאילתא או את הגוררות לקסיקליות שלהן בתוך הקשר מכשר סמנטית. הבדיקה העלתה כי כל המסמכים הללו אכן מכילים מידע

לציין כי מתוך סך הגוררות הלכסיקליות שזוהו בניסוי היו 124 מקרים של synonyms, 54 hyponyms, ו-85 meronyms. ההתחשבות בחלק מהיחסים הללו בלבד, כמו hyponymy, IS-A, כפי שנעשתה ברוב העבודות הקודמות, היתה עלולה לגרום להורדת המיצוי, ואילו שימוש ביחסים נוספים כמו coordinate terms היה עלול להכניס "רעש" (מסמכים לא רלוונטיים) ולפגוע בדיוק האחזור.

סיכום ועבודה עתידית

במאמר זה הגדרנו יחס דמיון חדש והדוק בין מילים, **יחס גרירה לקסיקלית**. הראינו כי יחס זה נחוץ ליישומים השונים הדורשים הבנה וניתוח סמנטי עדין יותר של טקסטים. יישומים כמו אחזור מידע, סיכום מסמכים, מענה על שאלות ומיון מסמכים, מתמודדים עם תופעת הגיוון הלשוני והשוני באוצר המילים בין מסמכים שונים לעומת שאליות של משתמשים. הצגנו דיון מעמיק ביחסי דמיון שונים הידועים בספרות מהפרספקטיבה של שימושיות ליישומים אלו, וכן ניתחנו את היחס החדש והתנאים ההכרחיים לקיומו. השוואת היחס המוצע ליחסים הסמנטיים ה"קלאסיים" העלתה כי אכן מדובר ביחס סמנטי חדש אשר תואם באופן חלקי בלבד ליחסים הקיימים. ממצא זה מחזק את הצורך בהגדרה וזיהוי יחסי גרירה לקסיקלית, כיוון ששימוש באחד או בכמה מן היחסים הקיימים אינו תואם באופן מדויק וממצה את הדרישות של היישומים להחלפה סמנטית. לבסוף, ערכנו ניסוי סימולציה של שתי אסטרטגיות לאחזור מידע: הגישה הנאיבית מול השיטה המתבססת על היחס החדש, והראינו פוטנציאל רב לשיפור באיכות האחזור על ידי הגישה האחרונה, לפי שני מדדי ההערכה הסטנדרטיים, דיוק ומיצוי.

בעתיד אנו מתכננים לפתח מערכת ממוחשבת לאחזור מידע אשר תשלב טכניקות לזיהוי גוררות לקסיקליות כחלק משיטת אחזור ודירוג המסמכים.

תודות

אני מודה למנחה הדוקטור שלי, ד"ר עידו דגן, על דיונים מפרים בהגדרת הגרירה הלכסיקלית. כמו כן ברצוני להודות לאפי זקס ושחר מירקין על עזרתם בהרצת הניסוי המתואר במאמר.

רלוונטי לשאלתא, אך אינם תואמים באופן מלא את הדרישות המפורטות ב-narrative (תיאור המצורף לשאליות ב-TREC, אשר מתאר בצורה מפורטת את סוג המסמכים הרלוונטיים). זאת כיוון שפרטים רבים מהתיאור אינם מבוטאים כלל בשאלתא עצמה. כפי שמצוין במאמר הסקירה של (Harman, TREC1, 1992), "לעתים ההגדרה הצרה של רלוונטיות כפי שמתוארת ב-narrative הייתה קשה לטיפול לרוב המערכות". לדוגמה, התיאור המצורף לשאלתא של "זיהום מים" דורש כי מסמכים רלוונטיים חייבים לדון בגוף מים מסוים שזוהם או בסכנת זיהום ובמקור הזיהום, כאשר המסמך חייב לציין את שם גוף המים. כך מסמך המדבר על שפיכת חומרים חקלאיים מזהמים לתוך המים אינו נחשב כרלוונטי כיוון שאינו מציין גוף מים ספציפי: "Sediment washing off cropland into waterways can fill reservoirs ...and if they reach high enough concentrations in drinking water, pesticides and fertilizer nitrates can be harmful to humans."

ממצא זה נתמך גם על ידי מחקר המשתמשים של (Vakkari & Sormunen, 2004) אשר מדווח על מקרים רבים של אי-התאמה בין שיפוט של משתמש בלתי תלוי לשיפוט TREC הרשמיים.

בעיה זו עם תיאורי הרלוונטיות המצורפים לשאליות עולה ב-3 מתוך 6 השאליות במדגם שלנו. ואכן, 10 מתוך 14 המסמכים ה"לא רלוונטיים" שבחנו לעיל שייכים לשאליות אלו. מנקודת המבט של משתמש אובייקטיבי מסמכים אלו הם בהחלט רלוונטיים לשאליות הנתונות. על כן שינוי השיפוט של 10 המסמכים לעיל לרלוונטיים היה מעלה את הדיוק של האסטרטגיה השנייה, המחשיבה גוררות לקסיקליות, לרמה של 90%, ואילו הדיוק של השיטה הראשונה, המבוססת על מילות שאלתא מקוריות בלבד, היה עדיין רק 33%.

לסיכום, ניסוי זה הציג את הפוטנציאל הרב הטמון בזיהוי יחסי גרירה לקסיקלית לשיפור אחזור המידע. הן הדיוק והן המיצוי שופרו בצורה משמעותית מאוד לעומת הגישה הנאיבית (המשתמשת במילות השאלתא המקוריות בלבד) אפילו עבור שיפוט המסמכים המקוריים של TREC. מעניין

מקורות

סוברן, תמר. 2000. שדות סמנטיים, עיון בלשני-פילוסופי בקשרי משמעות. הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

Bentivogli, L. & Pianta, E. (2005). Exploiting parallel text in the creation of multilingual semantically annotated resources: the MultiSemCor corpus. *Natural Language Engineering*, 11 (3):237-261.

- Chaves, R. P. (2001). WordNet and Automated Text Summarization. In *Proceedings of the 6th Natural Language Processing Pacific Rim Symposium (NLPRS-01)*, Tokyo, Japan.
- Chierchia, G. & McConnell-Ginet, S. (2001). *Meaning and grammar: An introduction to semantics*. 2nd. Edition. Cambridge, MA: MIT Press.
- Cruse, D.A. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge University Press. Cambridge, U.K.
- Curran, J.R. (2005). Supersense Tagging of Unknown Nouns using Semantic Similarity. In *Proceedings of ACL-05*. Ann Arbor, Michigan.
- Curran, James R. (2004). From Distributional to Semantic Similarity. PhD thesis, University of Edinburgh.
- Dagan, I., Glickman, O. & Magnini, B. (2005). The PASCAL Recognizing Textual Entailment Challenge. In *Proceedings of the PASCAL Challenges Workshop for Recognizing Textual Entailment*, Southampton, U.K.
- Diab, M. (2004) The Feasibility of Bootstrapping an Arabic WordNet leveraging Parallel Corpora and an English WordNet. *Proceedings of the Arabic Language Technologies and Resources*, NEMLAR, Cairo.
- Fellbaum, C., (editor)(1998). *WordNet: An Electronic Lexical Database*. MIT Press, Cambridge, MA USA.
- Flank, S. (1998). A layered approach to NLP-based Information Retrieval. In *Proceedings of the ACL / COLING-98*, Montreal, Canada.
- Geffet, M. & Dagan, I. (2004). Feature Vector Quality and Distributional Similarity. In *Proceedings of COLING-04*. Geneva, Switzerland.
- Geffet, M. & Dagan, I. (2005). The Distributional Inclusion Hypotheses and Lexical Entailment. In *Proceedings of ACL-05*. Ann Arbor, Michigan.
- Harabagiu, A. and Moldovan, Dan and Mihalcea, Rada and Surdeanu, Mihai and Rus, Vasile (2000) Falcon: Boosting knowledge for answer engines. In *Text REtrieval Conference*.
- Harman D. (1992). Overview of the First Text REtrieval Conference (TREC-1). *NIST Special Publication* 500-207:1-21.
- Harris, Z. S. (1968). *Mathematical structures of language*. Wiley, 1968.
- Hovy, E. H., Hermjakob, U. & Lin Chin-Yew. (2001). The use of external knowledge of factoid QA. In *Text Retrieval Conference*.
- Leacock, C., & Chodorow, M. (1998). Combining local context and WordNet similarity for word sense identification. In Fellbaum, C., ed., *WordNet: An electronic lexical database*. MIT Press. 265–283.
- Lin, D. (1998). Automatic Retrieval and Clustering of Similar Words. In *Proceedings of COLING–ACL98*, Montreal, Canada.
- Lyons, J. (1977). *Semantics* Vols. 1 and 2. London: Cambridge University Press.
- Mihalcea, R. & D. Moldovan. (2000). Semantic Indexing using WordNet Senses. In *Proceedings of ACL-00 Workshop on IR and NLP*. Hong Kong, China.
- Ordan, N. & Wintner, S. (2007). Hebrew WordNet: a test case of aligning lexical databases across languages. *International Journal of Translation* 19(1):39-58.
- Ravichandran, D. & Hovy, E.. (2002). Learning Surface Text Patterns for a Question Answering System. In *Proceedings of ACL-02*, Philadelphia, PA.
- Resnik, P. (1999). Semantic Similarity in a Taxonomy: an Information-based Measure and its Application to

- Problems of Ambiguity in Natural Language. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 11: 95-130. Retrieved January, 15, 2009 from: <https://eprints.kfupm.edu.sa/64396/1/64396.pdf>
- Scott, S. & Matwin, S. (1998). Text classification using WordNet hypernyms. In *Proceedings of the COLING / ACL-98 Workshop on Usage of WordNet in Natural Language Processing Systems*, Montreal, Canada.
- Vakkari, P. & Sormunen E. (2004). The influence of relevance levels on the effectiveness of interactive information retrieval. *JASIST*, 55(11): 963-969.
- Voorhees, E. M. (1994). Query expansion using lexical-semantic relations. In *Proceedings of the 17th annual international ACM SIGIR conference on Research and development in information retrieval*, Dublin, Ireland.
- Vossen, P., editor. (1998). *EuroWordNet: a multilingual database with lexical semantic networks for European Languages*. Kluwer, Dordrecht.
- Winston, M. E., Chaffin, R. & Hermann, D.J.. (1987). A taxonomy of part-whole relations. *Cognitive Science*, 11:417-444.
- Wu, Z., & Palmer, M. (1994). Verb semantics and lexical selection. In *32nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, 133–138.

סיכום הפעילות בתחום הספריות הציבוריות בשנת 2008

ויקטור בן-נעים

המחלקה לספריות מקימה ספריות ציבוריות, מטפחת אותן ומפקחת על פעולתן. המחלקה מתקצבת 209 רשתות של ספריות (לעומת 214 אשתקד בשל איחוד של רשויות מקומיות, הפסקת התמיכה בספריות שלא פעלו וכדומה) המאחדות כ- 860 ספריות ציבוריות (לעומת 870 אשתקד). הירידה המתמשכת במספר הסניפים נובעת מהארגון מחדש שנערך בשנים האחרונות בספריות האזוריות (מושבים וקיבוצים), בעקבותיו הופסקה התמיכה בסניפים שאינם עומדים בקריטריונים מינימליים של ספריות ציבוריות. המחלקה מתקצבת חלק מהרכישות של כל הספריות הציבוריות, דואגת לקידום המקצועי של הספרנים, מכינה פרוגרמות למבני ספריות, מקדמת את המחשוב והתקשוב של הספריות ומקדמת פרויקטים חדשניים. 439 סופרים הכותבים בעברית או בערבית קיבלו תשלומים לפי מספר ההשאלות של ספרייהם בספריות הציבוריות, על פי תוצאות סקר הנערך כל שנה ב - 25 ספריות מדגמיות.

תיקון חוק הספריות הציבוריות - תשס"ז-2007

הודות לתיקון חוק הספריות שנכנס לתוקפו ב-2008, גדלה התמיכה הכוללת של המשרד בספריות ב-11 מיליון ₪ (מ-19.6 מיליון ₪ ל-30.7 מיליון ₪, דהיינו גידול של 56%).

ח"כ מיכאל מלכיאור, לשעבר יו"ר ועדת החינוך של הכנסת, בתיאום עם משרד האוצר, הוביל את המהלך אשר יתבצע במהלך שש שנים עד שתמיכת המשרד תגיע לסך 85 מיליון ₪.

זכות תוספת משמעותית זו הצלחנו להוביל שינויים משמעותיים בכמה תחומים:

- דרישה לבטל את דמי הקריאה בספריות הציבוריות. הפעולה תואמה עם מרכז השלטון המקומי והצליחה לתפוס תאוצה מהירה. 87 רשויות מקומיות הפסיקו את הגבייה (ביניהן רשויות גדולות כגון: ראשון לציון, חולון, חיפה וביניהן רשויות קטנות כגון: אור עקיבא, אזור ושלומי) רק 16 ערים הוסיפו לגבות תשלומים מהקוראים במהלך 2008. התמיכה בספריות שהפסיקו את הגבייה גדלה בצורה משמעותית, ובמקרים רבים אף הוכפלה; ואילו התמיכה בספריות שלא הפסיקו את הגבייה נותרה זהה לתמיכה ב-2007. המהלך זכה לסיקור תקשורתי נרחב אשר האיץ בראשי הרשויות לפעול במהירות.
- תוספת תקציבית זו אפשרה לספריות להגדיל בצורה משמעותית רכש של ספרים, מאגרי מידע ותקליטורים, מחשבים, ריהוט ייעודי וציוד מקצועי ולקיים פעולות תרבות בצורה מקיפה וסדורה כפי שהומלץ בתוכנית האב לספריות.
- הפסקת הגבייה, הגדלת הרכש וקיום פעולות תרבות הגדילו באופן ניכר את מספר הקוראים השואלים ספרים (יותר מ-20% לעומת שנת 2007 - אך אין עדיין נתונים סופיים) ואת מספר המבקרים (עשרות אחוזים בהרבה ספריות) למטרות שונות.
- המשרד הוסיף לתמוך בספריות הקטנות ובספריות בפריפריה כיעד בעל עדיפות, אולם לצד זה התאפשר לנו לראשונה לתמוך בצורה ריאלית גם בשלוש הספריות העירוניות שעד לשנת 2008 לא תוקצבו על ידי המשרד: תל-אביב, חיפה ורמת גן.
- כיום, כל ספרייה ציבורית העונה על אמות המידה של ספרייה ציבורית מקבלת סיוע כספי וארגוני מהמחלקה לספריות.
- תיקון החוק דורש מהרשויות המקומיות לשמור על שיעור הוצאות, לפחות כמו בשנת 2006 במהלך השנים הקרובות כדי שתמיכת המשרד לא תחליף את תמיכת הרשות המקומית אלא תתווסף אליה. ואכן, בשנת 2008, על פי נתונים ראשוניים שהתקבלו מהרשויות, מסתמן כי הרשויות לבדן הוציאו כ-174 מיליון ₪ לעומת 167 מיליון ב-2007 ו-157 מיליון ב-2006.
- הוכנה תוכנית אב לספריות לשש השנים הקרובות המפרטת את היעדים הכלליים ואת אבני הדרך לכיצוע. בהכנת תוכנית, השתתפו מיטב האנשים הקשורים לספרנות וחברת יעדים ריכזה את עבודת המטה.

ויקטור בן-נעים, מנהל המחלקה לספריות במשרד המדע, התרבות והספורט victorbe@most.gov.il, www.most.gov.il/tarbut

הקצבות המשרד ב-2008

תמיכת המשרד בספריות, במרכז ההדרכה ובתשלומים לסופרים גדלה ב-56% מ-19.6 מיליון ₪ ל-30.7 מיליון ₪

מטרה	סכום בש"ח
רכש שוטף של הספריות הציבוריות (ספרים + תרבות + ריהוט + מחשוב + ציוד)	27,054.000
מאגרי מידע, אינטרנט ותקשורת	500.000
מלגות לספרנים הלומדים לקראת תואר ספרן מורשה	202.000
תמיכה במרכז ההדרכה לספריות בישראל	800.000
הנצחת שני סופרים בשתי ספריות	530.000
תשלומים ל-439 סופרים	1,705.000
סה"כ	30,791.000

בשנת 2007 הסתכמו ההוצאות של כל הספריות הציבוריות (כולל תמיכת המשרד) ב-184 מיליון ₪ (לעומת 174 מיליון ₪ ב-2006). התמיכה הישירה של המשרד הסתכמה ב-17.4 מיליון ₪ (לעומת 16.7) שהם כ-9% מכלל הוצאות הרשויות המקומיות כיסו אפוא 91% מכלל עלות ההפעלה של הספריות. התפלגות ההוצאות של הספריות הציבוריות הנתמכות:

- המשכורות היוו 67% מכלל ההוצאות של הספריות. (לעומת 69% ב-2006).
- רכש הספרים ופריטים אורקליים היווה 12% מכלל ההוצאות של הספריות (לעומת 11% ב-2006).
- אחזקה שוטפת והצטיידות היוו 21% מההוצאות הספריות (לעומת 20% ב-2006).
- טרם סיכמנו את הנתונים הכספיים לשנת 2008 ולהערכתנו הרשויות המקומיות אף הגדילו את הוצאותיהן.

קוראים ומשתמשים

על פי הנתונים שהתקבלו ממנהלי הספריות הציבוריות, בשנת 2007 היתה מגמה על התייצבות בשיעור הקוראים הפעילים בספריות: כ-16% מכלל האוכלוסייה. סקרים ארציים של גורמים אחרים דווקא מצביעים על שיעור גבוה יותר. בשנת 2008 האחוז עלה בצורה משמעותית ובתוצאות יתפרסמו בקרוב.

מיזמים משותפים: כנסים, סמינרים וימי עיון

א. המחלקה קיימה ימי עיון בנושאים שונים ובעיקר בהטמעת תיקון חוק הספריות ובהכנת הספריות למגמות החדשות.
 ב. המחלקה לספריות, בשיתוף גורמים נוספים העניקה בכנס ברמלה את הפרס ע"ש ק"י גולן לספריות המצטיינות בתחום פעילות לעידוד הקריאה בקרב בני נוער. הפרס הוענק לספרייה העירונית בבית שמש, שבראשה עומדת רות דרזנר ולספרייה העירונית ברמת השרון, שבראשה עומדת אדווה שלו.
 ג. המחלקה הייתה שותפה בהכנת ימי עיון, סמינרים וכנסים של גופים שונים:

- כנס מולטי יעד וכנס מנהלי ספריות של מרכז ההדרכה לספריות בישראל ושל מרכז השלטון המקומי.
- כנס בינלאומי בנושא הדיגיטציה של המדע והמורשת התרבותית של הסוכנות היהודית והספרייה הלאומית.
- כנס לעידוד ארגון פעולות תרבות בספריות.
- כנס בימי החנוכה של תנועת המושבים לספרנים המושבים והקיבוצים.

ד. המחלקה לספריות ומרכז ההדרכה המשיכו לקיים קורסים לספרנים להכרת האינטרנט ויישומיו השונים בספריות הציבוריות ולשיווק שירותי הספרייה.

מיזם "הספרייה הוירטואלית" הוקם כדי לעזור לספרנים ולייעל את השירות של כל הספריות בתחום שירותי הייעוץ והכנת ביבליוגרפיות. ובכך להעלות את ערכם של הספרנים את רמת ותפקודם ולהגביר את מספר הפונים לספריות הציבוריות. המיזם הורחב וכולל גם ספריות בבתי הספר העל יסודיים. במהלך שנת 2008 שלחה הספרייה הוירטואלית כ-1,500 ביבליוגרפיות (לעומת 1,100 אשתקד).

ספריות מרכזיות להשאלת ספרים ברוסית בצרפתית ובספרדית

הספרייה בנתניה (לרוסית) בדימונה (לצרפתית) ובחדרה (לספרדית) ממשיכות לקבל סיוע בסך 5,000 ש"ח מהמחלקה לספריות כדי לשרת את יתר הספריות הציבוריות בארץ ולספק להן מגוון כותרים חדשים. הספריות מוזמנות לפנות אליהן כדי לקבל ספרים בהשאלה בשפות אלו.

מפקחים-מנחים לספריות הציבוריות

עשרה מפקחים-מנחים לספריות הציבוריות עורכים ביקורים שוטפים ומנחים את מנהלי הספריות הציבוריות במילוי תפקידם ונפגשים, לפי הצורך, עם הממונים על הספריות ברשויות המקומיות. **בשנת 2008 הם עבדו בהתנדבו.** באזור הצפון: איטה מרוא (חוף הכרמל) וקרין אדר (לשעבר, מנהלת רשת הספריות העירוניות בנתניה) באזור המרכז: סיגלית עמיאל (חדרה) אזור הדרום: גילה גבאי (דימונה) ועמליה קוצ'ן. במגזר ערבי: כמאל פרהוד (ראמה) בצפון, פאתינה מג'אדלה (באקה אל גרביה) במרכז וסאלח אבו ג'עפר בדרום. במגזר החרדי וביישובים מעבר לקו הירוק: רבקה כהנא. תכנון מבנים: טילי רביב וקרין אדר.

השנה נטלו המפקחים חלק פעיל ומכריע בעבודת המטה לקידום תיקון חוק הספריות ובהטמעת ההשלכות של התיקון ובאישור תוכניות הספריות לפעולות חברה, אמנות ותרבות. בנוסף לביקורים השוטפים בספריות, הם ארגנו והנחו מפגשים ארציים ומחוזיים להסברת החוק, לביצוע התקציבים הייחודיים והיו שותפים להכנת תוכנית אב לספריות.

הכשרת ספרנים

בשנת הלימודים תשס"ח (2007-2008) למדו הספרנים במכללת דוד ילין בירושלים, במכללת אורנים, במכללת בית ברל, במכללת גורדון בחיפה, במכללת קיי בבאר שבע, וכן בבתי-הספר לספרנות ומידענות באוניברסיטאות בר-אילן ובחיפה. כפי שפעלנו בשנים האחרונות, הענקנו מלגות ל - 84 סטודנטים (לעומת 82 אשתקד) העובדים בספריות ציבוריות ובספריות בתי-ספר אשר למדו לקראת תואר ספרן מורשה בחמש המכללות שפורטו לעיל. המלגות הסתכמו ב - 202,000 ₪ (לעומת 200,000 ₪ אשתקד) והיוו כ - 33% משכר הלימוד של כל זוכה במלגה.

סיוע של הקרן צעד אתי לספריות הציבוריות

קרן "צעד אתי" מיסודם ובמימנם של קרן אלפרד ואיזבל באדר וקרן אליזבט ומנדל שפירא, המנוהלת על ידי גב' עדינה שפירא, פועלת זו השנה השישית לקידום הפעילות הקהילתית של הספריות הציבוריות.

הקרן שמה לה למטרה לקדם תחומי חינוך ורווחה בישראל, בקרב האוכלוסיות היהודיות והערביות כאחד. הקרן, בסיוע מכון דורוב, מתרכזת, בשנים האחרונות, בפיתוח ובקידום מעמדן הקהילתי של הספריות הציבוריות וקידומן. פרויקטים ייחודיים של הספריות המשתתפות, שהוגשו לועדת ההיגוי ונבחרו, מומנו על ידי הקרן מתחילתם ועד סופם. מכון דורוב מנחה את הספריות ומטפל במעקב אחרי כל הפרוייקטים.

הפרוייקטים שהופעלו על ידי הספריות, התמקדו בנושאים רבים ומגוונים תוך התאמה לצרכי קהילות הספריות. להלן מקבץ מתוך הנושאים שהופעלו הן בספריות ביישובים יהודיים והן בספריות ביישובים ערביים:

שילוב קבוצות אמהות חד-הוריות וילדיהן בתוכניות ובפעילויות הספריות, עידוד קריאה בקרב ילדי הגיל הרך וילדי בתי הספר היסודיים ובני נוער, סדנאות להורי ילדים מתבגרים, תיגבורים לימודיים במקצועות שונים לנוער בסיכון, פיתוח מיומנויות קריאה בקרב ילדי הגנים, פרויקטים לילדים ונוער בחינוך המיוחד ולנוער בסיכון, פעילות משותפת לסבים ונכדים בספרייה וכדומה.

בנוסף, הקרן מממנת פרויקט "פורום הספרנים בצפון" במסגרתו מכשירים ספרנים מספריות נבחרות לתפקידים קהילתיים. כמו כן, הקרן מסייעת לספריות הקהילתיות הבדואיות בדרום. בשנים 2004-2008 הקרן סייעה לקיום 90 פרויקטים ב-30 ספריות ביישובים יהודים וב-30 ספריות ביישובים ערבים בתמיכה של כ-3.8 מיליון ₪.

מרכז ההדרכה לספריות בישראל

המחלקה תומכת במרכז ההדרכה לספריות שמציע עדכון מקצועי מתמיד לספרנים ומפיק מוצרים שונים ובסיסיים לספריות: קטלוגים, מאגרים ביבליוגרפיים ופרסומים מקצועיים. כמו כן, המרכז עורך השתלמויות, קורסים וכנסים לספרנים.

פיתוח שירותי האינטרנט בספריות הציבוריות

על-פי יוזמת המועצה לספריות ציבוריות, שמה לה המחלקה למטרה לפתח שירות מידע ללא תשלום בספריות הציבוריות באמצעות התקנה של עמדות אינטרנט בכל הספריות הציבוריות העירוניות, בספריות האזוריות ובספריות במגזר הערבי. המחלקה סייעה ברכישה מרוכזת של מאגרי מידע איכותיים וזמינים לספריות (מפתח מאגרים של אונ' חיפה, אנציקלופדיה YNET, ארכיון הארץ, "גלים" של סנונית, "דף דף", מכון סאלד, מאגר רב תחומי באנגלית - EXPANDED ACADEMIC, מאגר משפטי - LAW DATA) ומימנה את הכשרת 700 ספרנים המשתתפים בפרויקט. בשנת 2007 השתמשו כ-900,000 מבקרים בעמדות האינטרנט בספריות הציבוריות (לעומת 700,000 משתמשים ב-2006).

שינוי המבנה הארגוני של הספריות האזוריות

שינויים במבנה הארגוני של היישובים הכפריים, צמצום המשאבים וקיצוץ בתקציב הספריות האזוריות אילץ את המחלקה לספריות לבחון מחדש את תקפותו של המבנה הקיים ולהציע מודל חלופי המושתת על איגום משאבים מצד אחד, ועל מתן מענה לבעיות של ניידות ונגישות לאוכלוסיה בוגרת וצעירה המתקשות בניידות מצד שני. על סמך המלצת ועדת תכנון תקצוב של המועצה לספריות ציבוריות, גובשו חלופות חדשות למבנה הארגוני המתבססות על חיזוק הספרייה המרכזית אשר תפעל כספרייה ציבורית לכל דבר (בניגוד למצב השורר כיום) והקמת מספר סניפים רב יישוביים (בניגוד למצב השורר כיום - סניף בכל יישוב).

בשנת 2008 סייענו ל-2 ספריות אזוריות נוספות להיערך מחדש לקראת הבאות: משגב ועמק יזרעאל, וכן המשכנו לסייע ל-4 ספריות: בקעת בית שאן, הגולן, הגלבוע ומרחבים.

פרישה לגימלאות

בשנה זו פרשו מנהלי הספריות הבאים:

ניסים קארידי, זכרון יעקב

פנינה מטס, מטה אשר

רחל פילוסוף, קרית טבעון

מרים שלידור, קצרין

רבקה כהנא, מפקחת ספריות

אנו מאחלים להם בריאות טובה, אריכות ימים וברכות לבביות בהמשך דרכם.

קטלוג אינטרנטי

בשנים האחרונות הושקע מאמץ מצטבר להרחיב את היקף המחשוב בספריות. בין הפעולות שהתבצעו: החלפת ציוד מיושן, הוספת עמדות שירות לקהל, הסבת התוכנה של ניהול הספרייה לגרסת חלונות מעודכנת, העלאת קטלוג הספרייה לרשת האינטרנט ובניית אתר ספרייה פעיל. השימוש בטכנולוגיות מתקדמות מאפשר שיפור השירותים הניתנים לקהילה. באמצעות הקטלוג האינטרנטי, נחשפת הקהילה לאוסף הספרייה מכל מקום, כך ניתן להזמין פריטים ולהתעדכן בפריטים חדשים שנרכשו. יכולות אלו מבססות נדבך לקראת שיתוף פעולה ולרשות בין-ספרית ברמה ארצית.

הספריות הציבוריות שלהן קטלוג נגיש באינטרנט

כתובת האתר	ספרייה
http://binyamina.library.org.il	ספרייה ציבורית בנימינה
http://givatada.library.org.il	ספרייה ציבורית גבעת עדה
http://givatayim.libraries.co.il	ספרייה עירונית גבעתיים
http://www.infocenters.co.il/golan	ספרייה אזורית גולן
http://hagilboa.libraries.co.il	ספרייה אזורית הגלבע
http://www.infocenters.co.il/hod-hasharon	ספרייה עירונית הוד השרון
http://www.mediatheque.org.il	מדיטק חולון
http://www.haifa.muni.il/Haifa/Culture/Libraries	ספרייה עירונית חיפה
http://yoqneam.library.org.il	ספרייה עירונית יקנעם
http://www.jerusalem.muni.il/esefer	ספרייה עירונית ירושלים
http://www.sifriya.org.il	ספרייה אזורית מטה אשר
http://matebenyamin.sifriya.net	ספרייה אזורית מטה בנימין
http://meitar.library.org.il	ספרייה ציבורית מיתר
http://mt.libraries.co.il	ספרייה עירונית מעלות תרשיחא
http://www.infocenters.co.il/misgav	ספרייה אזורית משגב
http://archive.hefer.org.il/315	ספרייה אזורית עמק חפר
http://beit-shean.libraries.co.il	ספרייה אזורית עמק המעינות (לשעבר בית שאן)
http://www.infocenters.co.il/afula	ספרייה עירונית כותר עפולה
http://www.qglibrary.org.il	ספרייה עירונית קריית גת
http://www.infocenters.co.il/k-8	ספרייה עירונית קריית שמונה
http://www.kotar-rishon-lezion.org.il	ספרייה עירונית כותר ראשון לציון
http://rehovot.libraries.co.il	רשת הספריות של רחובות
http://www.belffer-ramla-lib.co.il	ספרייה עירונית "בלפר" רמלה
http://shlomi.library.org.il	ספרייה ציבורית שלומי
http://shafir.libraries.co.il	ספרייה אזורית שפיר
http://www.tel-aviv.gov.il/hebrew/education/ariela	ספרייה עירונית תל אביב "בית אריאלה"
http://telmond.libraries.co.il	ספרייה ציבורית תל-מונד
http://www.clfb.org.il	הספרייה המרכזית לעיוורים בישראל נתניה
http://sasa-da.co.il/heb	סאסא-דע- הספרייה הוירטואלית

מבנים חדשים של ספריות ציבוריות

שנת הקמה	מקום הספרייה	שטח	אדריכל
2000 - הותאם	קרית גת (שינוי יסודי)		
2001 - חדש	אור עקיבא - שלב א'	800 מ"ר	בתיה מלול
	2. באר טוביה	1,000 מ"ר	ל. פרייז
	3. גן רוזה	1,000 מ"ר	ש. שושני (מפעל הפיס)
	4. כפר ורדים	300 מ"ר	חגית לוי (עיצוב פנים)
	סה"כ שטח	3,100 מ"ר	
2002 - חדש	1. אפרת	500 מ"ר	ריטה דונסקי
	2. קיבוץ מירב	115 מ"ר	אבישי טאוב (משרד השיכון)
	3. ירכא	370 מ"ר	
	סה"כ שטח	985 מ"ר	
2000 - הותאם	1. מטולה (בית ראשונים)	260 מ"ר	
	2. קבוץ עין הנציב	250 מ"ר	
	3. אלקנה	410 מ"ר	גוטמן
	4. בני ראם (נחל שורק)	250 מ"ר	מועצה + משרד השיכון
	סה"כ שטח	1,170 מ"ר	
2003 - חדש	1. ביר אל מכסור	330 מ"ר	חנוך שפירא (משרד השיכון)
	2. בני עייש	250 מ"ר	פורת (מפעל הפיס)
	3. דאלית אל כרמל	400 מ"ר	משרד השיכון
	4. מיתר	275 מ"ר	מתי קונס (מפעל הפיס)
	5. מושב ברוש (בני שמעון)	250 מ"ר	משרד השיכון
	6. מעלה אדומים	1,000 מ"ר	נחום מלצר (עיריה ומשרד השיכון)
	7. פתח-תקוה סניף הדר גנים	470 מ"ר	אבנר אשר
	8. קלנסאווה	250 מ"ר	מפעל הפיס
	9. קרית אונו	1,000 מ"ר	כרמי (מפעל הפיס)
	סה"כ שטח	4,225 מ"ר	
2003 - הותאם	1. מטה אשר (שינוי יסודי)		מועצה אזורית
	2. חפץ חיים (נחל שורק)	150 מ"ר	מועצה אזורית + משרד השיכון
	סה"כ שטח	150 מ"ר	
2004 - חדש	1. אזור	270 מ"ר	דובי אדריכלים (מפעל הפיס)
	2. איכסאל	250 מ"ר	אבו נופל (מפעל הפיס)
	3. אלון מורה (שומרון)	190 מ"ר	מיכאל יניב
	4. בית דגן	800 מ"ר	שפיר
	5. חצרים (בני שמעון)	180 מ"ר	א. אדלשטיין (משרד השיכון)
	6. בקעת הירדן	250 מ"ר	סדן (מפעל הפיס)
	7. גוש חלב	400 מ"ר	משרד השיכון

8. גזר	500 מ"ר	ג. אבוקסיס + א. ברקוביץ
9. חולון	6,700 מ"ר	ברוך סלומון (עיריה + מפעל הפיס)
10. חוף אשקלון	500 מ"ר	כרמי (מפעל הפיס)
11. יבנה	1,000 מ"ר	כרמי (מפעל הפיס)
12. כוכב יאיר	250 מ"ר	פדר (מפעל הפיס)
13. נצרת עלית (בי"ס כסולות)	500 מ"ר	כרמי (מפעל הפיס)
14. עפולה	1,000 מ"ר	כרמי (מפעל הפיס)
15. ריינה	250 מ"ר	מפעל הפיס
16. ראש העין (תוספת)		(מפעל הפיס)
17. שהם	600 מ"ר	כרמי (מפעל הפיס)
סה"כ שטח	13,640 מ"ר	
2004 - הותאם	1. יסודות (נחל שורק)	250 מ"ר
	2. בית חלקיה (נחל שורק)	250 מ"ר
	6. ירדנה - בית יוסף	75 מ"ר
	5. כפר רופין	180 מ"ר
	3. נוה אור (בקעת בית-שאן)	200 מ"ר
	4. שלוחות (בקעת בית שאן)	100 מ"ר
	סה"כ שטח	1,055 מ"ר
2005 - חדש	1. אור יהודה	1,000 מ"ר
	2. באקה אל גרביה	250 מ"ר
	3. זכרון יעקב	500 מ"ר
	4. יקנעם עלית	1,200 מ"ר
	5. מזכרת בתיה	500 מ"ר
	6. מאגר	600 מ"ר
	7. מנשה	250 מ"ר
	8. מודיעין	1,000 מ"ר
	9. עילבון	250 מ"ר
	10. פרדסיה	500 מ"ר
	11. נהריה	1,500 מ"ר
	12. נחל שורק	250 מ"ר
	13. רמת גן - סניף	250 מ"ר
	14. ראשון לציון מזרח	1,000 מ"ר
	סה"כ שטח	9,750 מ"ר
2005 - הותאם	1. גבעת עדה	250 מ"ר
2006 - חדש	1. אור עקיבא, שלב ב'	500 מ"ר
	2. בית אל	500 מ"ר
	3. בת ים	1,200 מ"ר
	סה"כ שטח	2,200 מ"ר

2006 - הותאם	אלון שבכות (גוש עציון) מבועים (מרחבים)		
2007 - חדש	1. בנימינה - הרחבה	600 מ"ר	תורמים + משרד השיכון + מפעל הפיס - יהודה יהב
	2. גבעת זאב	500 מ"ר	מפעל הפיס
	3. הגולן (בני יהודה)	360 מ"ר	מפעל הפיס + מועצה + אדריכלית משאת-כץ
	4. לב השרון	850 מ"ר	ד. נופר (מאזורית)
	5. מודיעין עלית	850 מ"ר	משרד השיכון - בוכמן
	6. נתיבות	1,000 מ"ר	מפעל הפיס + עיריה - קרספין
	7. נתניה (נוה עוז)	1,000 מ"ר	מפעל הפיס - אסדרבן
	8. נתניה (שיכון השרון)	1,000 מ"ר	מפעל הפיס - פבזנר
	9. נצרת	1,000 מ"ר	כרמי - מפעל הפיס
	10. עין מאהל	300 מ"ר	משכר השיכון
	11. ראשון לציון	1,200 מ"ר	אדריכל אקרמן
	סה"כ שטח	8,660 מ"ר	
2008 - הותאם	חצור הגלילית תקוע - (גוש עציון)		רוני זייברט
2008 - חדש	1. אבו בסמ"ה (אבו קרינאת)	300 מ"ר	מפעל הפיס
	2. אלעזר (גוש עציון)	100 מ"ר	מפעל הפיס
	3. נוקדים (גוש עציון)	175 מ"ר	
	4. אילת (סניף)	300 מ"ר	הסוכנות היהודית
	5. קרית ים	1,200 מ"ר	אסדרבן - מפעל הפיס
	6. פורדיס	500 מ"ר	מפעל הפיס
	סה"כ שטח	2,575 מ"ר	
2009 - בהקמה	1. אופקים	1,100 מ"ר	מפעל הפיס - אסדרבן
	2. ג'דידה מכר	500 מ"ר	משרד השיכון
	3. ג'וליס	500 מ"ר	כרמי - מפעל הפיס
	4. דבוריה	500 מ"ר	כרמי - מפעל הפיס
	5. זרזיר	400 מ"ר	משרד השיכון
	6. חוף הכרמל	500 מ"ר	מפעל הפיס + תורם - קהת
	6. חורפיש	400 מ"ר	משרד השיכון
	7. טירת הכרמל	1,000 מ"ר	מפעל הפיס + תורם
	8. כסיפא	300 מ"ר	משרד השיכון
	9. כפר יאסיף	400 מ"ר	משרד השיכון
	10. כפר קאסם	300 מ"ר	משרד השיכון
	11. פרדס חנה	500 מ"ר	מפעל הפיס

12. עילוט	300 מ"ר	מפעל הפיס
13. ראמה	1,000 מ"ר	אדיב דאוד משרד השיכון + מפעל + תורם
14. רהט	500 מ"ר	רמי מרש (משרד השיכון)
15. שער הנגב - הרחבה		
16. תל-שבע	300 מ"ר	משרד השיכון
סה"כ שטח	8,500 מ"ר	
בתכנון	8,500 מ"ר	מפעל הפיס ומשרד שיכון
1. נחף	500 מ"ר	מפעל הפיס
2. עוספיא	400 מ"ר	משרד השיכון
3. סחנין	250 מ"ר	מפעל הפיס
4. לוד-סניף	1,000 מ"ר	מפעל הפיס
5. אום אל פחם	250 מ"ר	מפעל הפיס
6. קרני שומרון	250 מ"ר	מפעל הפיס
7. כפר מנדא	250 מ"ר	מפעל הפיס
8. כפר קרע	250 מ"ר	מפעל הפיס
9. כפר כנא	250 מ"ר	מפעל הפיס
10. ריינה (הרחבה)	700 מ"ר	מפעל הפיס
11. באר יעקב	500 מ"ר	מפעל הפיס
12. חיפה (סניף)	750 מ"ר	מפעל הפיס
13. ירושלים (סניף)		
סה"כ שטח	5,725 מ"ר	

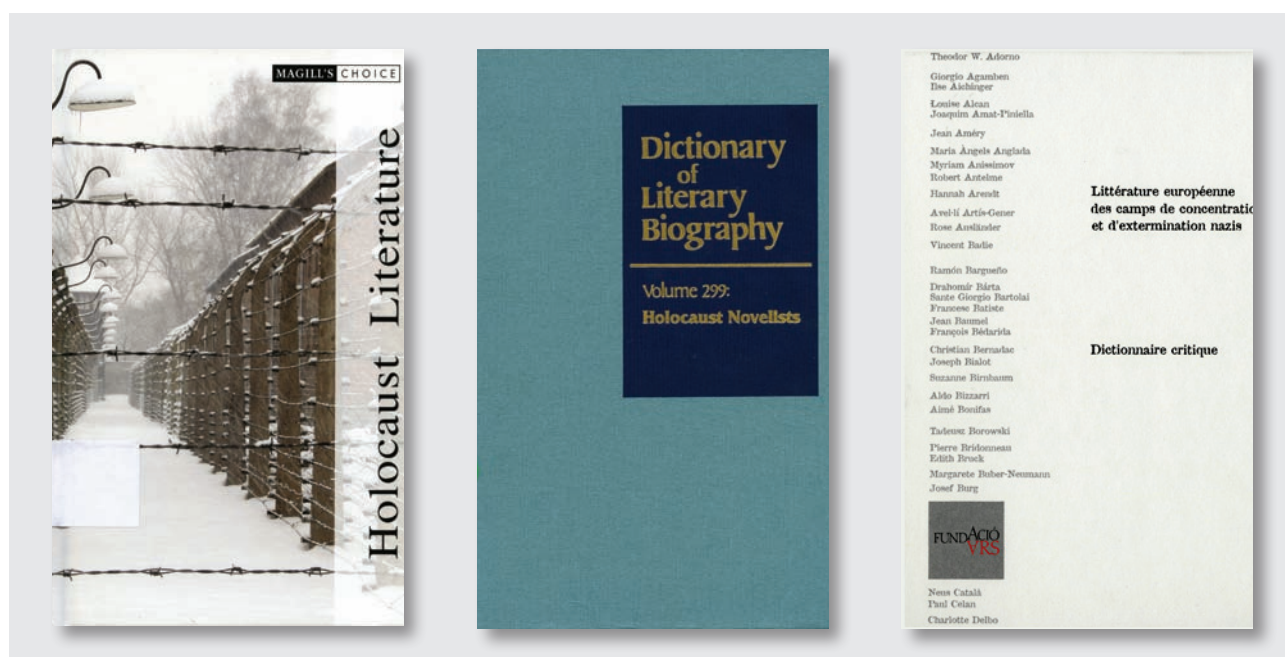
ספרות השואה, סופרי המחנות ומחברי הרומנים: סקירת ספרי יעץ בנושא ספרות השואה

רודיקה לופו-יעקב

Roth, John K., ed. **Holocaust literature.**
Salem Press, 2008. ISBN 978-1-58765-375-9, 2 vols. (xlii, 617 p.)

Serrano i Blanquer, David, ed. **Dictionnaire critique de la littérature européenne des camps de concentration et d'extermination nazis.**
Fundacio Ars, 2007. ISBN 978-84-89991-19-4, 118 p.

Sicher, Efraim, ed. **Holocaust novelists. Dictionary of literary biography.**
v. 299. Gale, 2004. ISBN 0-7876-6836-2, xxi, 501

בשנת 2003 פרסמתי ב"יד לקורא" ("השואה בספרות: סקירת ספרי יעץ בנושא ספרות השואה עמ' 87-89) מאמר ביקורת על אודות שני ספרי יעץ בנושא ספרות השואה, שאותם הגדרתי "ראשונים מסוגם בתחום". מאז ראו אור ספרי יעץ נוספים בנושא, ספרים שהופקו בקפידה והיו לתועלת, אשר המכנה המשותף שלהם הוא היותם לקסיקונים של מחברים, לפעמים בשילוב יצירותיהם, כתובים בשפה האנגלית, ומתייחסים לז'אנר ספרות השואה במובן הרחב שלו.

שלושת הספרים שנבחרו בסקירה הנוכחית חורגים במקצת מן הפורמט הנ"ל. הספר הראשון, "ספרות השואה" בעריכת ג'ון רות, הוא אנתולוגיה של ביקורות ספרות על אודות מגוון רב של יצירות העוסקות בשואה. שני הספרים האחרים הם אמנם לקסיקונים של מחברים, אך הם מוקדשים לתת-ז'אנרים של ספרות השואה: "מילון ביקורתי של ספרות אירופית של מחנות ריכוז והשמדה נאציים" מתמקד, כפי שמצביע כותרו, במחברים שייצירתם מוקדשת לחוויות מחנות הריכוז; ואילו "מחברי רומנים על השואה" מוקדש במלואו למחברי רומנים העוסקים בשואה. הופעתם של ספרים אלה מצביעה על מגמה של התמקצעות בתוך התחום של ספרות השואה, התמקצעות הנובעת מהיקפו העצום של ז'אנר זה.

רודיקה לופו-יעקב - יד ושם הספרייה, rodica.jacob@yadvashem.org.il

"ספרות השואה" של ג'ון רות "מציע ביקורות ספרות של למעלה מ-100 יצירות ליבה בנושא השואה". בהקדמת המו"ל נטען כי עורך הספר "הצליח לזהות את העבודות החשובות ביותר בנושא השואה, שנכתבו על ידי הדור הראשון והשני וכן על ידי אנשי הגות, סופרים, משוררים ומחזאים העוסקים בשואה". עם יצירות הליבה האלה נמנים "מחקרים היסטוריים, ביוגרפיות, ספרי זיכרונות, יומנים, עדויות ניצולים, ספרי הגות, ספרות יפה, שירה ודרמה" (ע' viii).

כל הערכים כוללים: שם היצירה המבוקרת, שם מחבר היצירה, נתונים ביבליוגרפיים מלאים של המהדורה המקורית - בתוספת פרטים של מהדורות מאוחרות אם היו כאלה, ז'אנר ותת-ז'אנרים שאליהם משתייכת היצירה, תקציר, דמויות ראשיות של היצירה, ביקורת המשתרעת על גבי כחמישה עמודים, ביבליוגרפיה מומלצת על אודות היצירה, ולבסוף, שם כותב הביקורת. ערכים אחדים כוללים תמונה של מחבר היצירה ו/או תמונה של כריכת המהדורה המבוקרת. עדכנותו של "ספרות השואה" באה לידי ביטוי בערכים של יצירות שראו אור עד לשנת 2006.

הערכים מסודרים בסדר אלפביתי של שמות היצירות בשפה האנגלית. כתוצאה מכך ביקורות על יצירות של אותו מחבר מפוזרות על גבי שני הכרכים, וביקורות טקסטיות בעלי אופי עיתונאי צמודות לביקורת שירה. אי אפשר להימנע מן ההרגשה שסידור הערכים לפי ז'אנר היה הגיוני יותר.

עם המחברים הידועים בתחום השואה אשר יצירותיהם נסקרות כאן נמנים: אלי ויזל, אהרן אפלפלד, פאול צלאן, פרימו לוי ואימרה קרטש. בין חוקרי השואה שעבודותיהם זכות לביקורת ניתן למצוא את ראול הילברג, חנה ארנדט, דבורה ליפשוטאדט, כריסטופר בראונינג, יהודה באואר ומרטין גילברט. סופרים אחדים אשר מרבית יצירתם עוסקת בשואה זוכים בספר זה למספר ערכים.

בדומה לספרי יעץ אחרים בנושא, גם בספר זה הייצוג הישראלי מצומצם למדי. יצירותיהם של אורי אורלב, דוד גרוסמן ונאוה סמל, מנציגיה הכוללים של ספרות השואה בישראל, אינן מופיעות כלל ב"ספרות השואה". מבחינת הקורא הישראלי, ללא "האי ברחוב הציפורים", "עין ערך: אהבה" ו"כובע זכוכית", עורך הספר לא הצליח לזהות את יצירות הליבה של ספרות השואה, כנטען בהקדמת המו"ל.

ל"ספרות השואה" מספר נספחים המקלים על השימוש בו: רשימה חלקית של מחנות ריכוז, בציון מיקומם ומספר הנרצחים בהם; כרונולוגיה מפורטת של השואה, החל מעלייתו של היטלר לשלטון ועד לפתיחת משפטי נירנברג; שתי ביבליוגרפיות ממוינות (האחת בנושא ספרות השואה, ממוינת לפי ז'אנר, השנייה בנושא השואה באופן כללי), ולבסוף, רשימת אתרי אינטרנט העוסקים בשואה.

את הספר חותמים שלושה מפתחות: מפתח ז'אנרים ספרותיים, מפתח כותרים הכולל גם הפניות מיותר בשפת המקור של היצירה ליותר באנגלית, ומפתח מחברים. "ספרות השואה" מומלץ לתלמידי היסטוריה וספרות ולמורים המלמדים מקצועות אלה, בתנאי שהם בעלי שליטה סבירה בשפה האנגלית.

הספר השני הנסקר כאן הוא "מילון ביקורתי של ספרות אירופית של מחנות ריכוז והשמדה נאציים" בעריכת דוד סראנו בלנקר. זהו ספר היעץ הראשון המוקדש במלואו לפן ספציפי ומוגדר של ספרות השואה: ספרות מחנות הריכוז וההשמדה. ייחודיות נוספת של ספר זה טמונה בהיותו כתוב בצרפתית.

ה"מילון (ה)ביקורתי" הוא פרי שיתוף פעולה של שלושה מוסדות אירופיים - מקטלונה, מאוסטריה ומצרפת - הפועלים מתוך האמונה כי "חקר העבר - ובעיקר הטעויות שבוצעו - מעניק את הכוח לבנות את העתיד" (ע' 13). הספר כולל 200 ערכים המוקדשים למחברים ממדינות אירופיות, אשר כתבו יצירה אחת לפחות העוסקת בעולם מחנות הריכוז וההשמדה הנאציים. הערכים, המסודרים בסדר אלפביתי של שמות המחברים, כוללים: פרטים אישיים של המחבר (שנה ומקום לידה, רקע משפחתי, השכלה), סיבת המאסר, שם היצירה או היצירות הרלוונטיות, והתייחסות קצרה למשמעותה של אותה יצירה. הערכים הם קצרים, אך תמציתיים וענייניים.

העדר המפתחות מורגש היטב ב"מילון הביקורתי", שכן הסידור האלפביתי של הערכים מאפשר איתור מהיר של מחבר ספציפי, אך אינו מאפשר הבחנה בין חוקרים לבין כותבי זיכרונות ומחברי ספרות יפה. מפתח ז'אנרים היה פותר בעיה זו. מפתח גיאוגרפי, המבחין בין מחברים לפי מדינות, היה אף הוא מסייע לקורא, שכן אירופה לא הייתה תמיד מאוחדת.

עם המחברים נמנים יהודים רבים ובעיקר לא יהודים, ניצולי מחנות וחוקרי מחנות שלא חוו את השואה על בשרם. רובם המכריע של המחברים הלא-יהודים המצויים בספר, גורשו למחנות הריכוז עקב הצטרפותם לתנועות המחתרת שפעלו במדינותיהם במהלך מלחמת העולם השנייה: אנדרה לאקאז מצרפת, חורחה סמפרון הספרדי, אף הוא מצרפת, תדיאוש בורובסקי מפולין ורבים אחרים. בין המחברים היהודים ניתן למצוא את הסופרים המוכרים: פרימו לוי, אלי ויזל, מיקלוש ראדנוטי, אשר גורשו למחנות בשל יהדותם, וכן חנה ארנדט ותיאודור אדורנו אשר ניצלו מגירוש למחנות אך חקרו את התופעה לאחר המלחמה.

הקריטריון המגביל את הערכים למחברים פעילים במדינות אירופה מתעלם מרבבות מחברים, חוקרים וסופרים, רובם המכריע יהודים, העוסקים בנושא המחנות מחוץ לגבולות היבשת. עובדה זו נראית בעייתית במבט ראשון, אך ריבוי המחברים הלא-יהודים הוא שהופך את הספר הזה לכלי יעיל יותר במאבק נגד מכחישי השואה.

ה"מילון הביקורתי לספרות אירופית של מחנות ריכוז והשמדה נאציים" הוא מקור טוב למידע ראשוני לעוסקים בתחום השואה ו/או הספרות. סטודנט או חוקר ישראלי בעלי ידע בסיסי בצרפתית יכולים להיעזר בספר זה, בסיוע מילון.

הספר השלישי והאחרון הנסקר כאן, "מחברי רומנים על השואה", מהווה חוליה אחת במפעל ספרותי ענק שיצא לדרך בארה"ב לפני כ-30 שנה, ושמו "המילון לביאור ספרותית". זוהי סדרה של ביו-ביבליוגרפיות של סופרים, ששמה לה למטרה "לא רק לספק מידע מהימן בפורמט שימושי, אלא גם למקם את הסופרים בפרספקטיבה הרחבה של תולדות הספרות, ולהציע הערכת הישגיהם על ידי חוקרים מוסמכים" (ע' xiii).

כל כרך בסדרה מוקדש לנושא אחד בלבד, לתקופה מוגדרת בתולדות הספרות או לז'אנר ספרותי מסוים. הקריטריון העיקרי לפיו נבחרו הסופרים הזוכים לערכים בכרכים השונים של הסדרה הוא איכות יצירתם. עובדה זו מודגשת על ידי העורך במבוא לספר, בציינו כי "בין סופרי השואה ניתן למצוא אחדים מגדולי הספרות העולמית העכשווית", כגון אלי ויזל, חתן פרס נובל לשלום בשנת 1986, ואימרה קרטש, חתן פרס נובל לספרות בשנת 2002 (ע' xv).

"מחברי רומנים על השואה" כולל 51 ערכים המוקדשים למחברים החשובים ביותר של רומנים העוסקים בשואה. עם מחברים אלה נמנים יהודים ולא יהודים, ניצולי שואה וצאצאי ניצולים, ממערב אירופה וממזרח, מצפון אמריקה ומאוסטרליה.

כל ערך כולל: שם הסופר; שם כותב הערך ותפקידו; קוד הערך בכרכים אחרים של הסדרה (במידה שהוא נסקר בכרכים נוספים); ביבליוגרפיה מפורטת של יצירותיו, בציון נתונים ביבליוגרפיים של התרגומים לאנגלית; מאמר ביוגרפי אודות הסופר, בשילוב ניתוח ביקורתי של כתביו ומשמעותם. את הערכים חותמות רשימת ראיונות עם הסופר וביבליוגרפיה מקיפה של כתבי ביקורת וביאוריות על אודותיו. הערכים, שאורכם נע בין חמישה לשמונה-עשר עמודים, כוללים איורים רבים, בעיקר תמונות הסופרים בתקופות שונות של חייהם ותצלומים של כריכות יצירותיהם. השימוש הנדיב באיורים נובע מהמדיניות המוצהרת של עורכי הסדרה, המאמינים כי "האיקונוגרפיה של הספרות" מסייעת להבנת הקורא את הסופר (ע' xiv).

בשונה מכל ספרי היעץ בנושא ספרות השואה שבהם עייתי, הייצוג הישראלי ב"מחברי רומנים על השואה" הוא מכובד ביותר. עם הסופרים הישראלים הזוכים לערכים בספר זה נמנים: אהרן אפלפלד (ע' 17-30), מיכל גוברין (ע' 111-117), דוד גרוסמן (ע' 118-125), יורם קניוק (ע' 145-150), ק. צטניק (ע' 157-165) ונאוה סמל (ע' 310-315). העדרו של הסופר אורי אורלב בולט גם כאן, אך הפעם ניתן לכך הסבר: סופרי ילדים ומחברי סיפורים קצרים לא נסקרו כלל בספר זה (ע' xvi).

ל"מחברי רומנים על השואה" שלושה נספחים, שהם מאמרי ביקורת אודות היבטים שונים של ספרות השואה. שניים מן המאמרים (האחד עוסק בספרות השואה כ"רומן היסטורי", האחר מנתח את רומן השואה של הדור השני), הם פרי עטו של פרופ' אפרים זיכר מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב, שהוא גם עורכו של ספר זה.

את "מחברי רומנים על השואה" חותמות רשימת ספרים נוספים בנושא ומפתח קומולטיבי. מפתח זה מאפשר איתור על אודות סופר מבוקש בכל הכרכים של הסדרה. כך, לדוגמה, ניתן למצוא מאמר נוסף על פרימו לוי בכרך 177 של "המילון לביאור ספרותית", העוסק בסופרים איטלקים לאחר מלחמת העולם השנייה.

"מחברי רומנים על השואה" הוא מקור מידע מקיף ומעמיק, ומומלץ לסטודנטים ולחוקרים בתחום הספרות והשואה.

What are Words "with Similar Meaning" and How Do They Assist in Information Retrieval?

Dr. Maayan Zhitomirsky-Geffet, Department of Information Science,
Bar-Ilan University Ramat-Gan, Israel, maayan.geffet@gmail.com

Various text understanding applications need to recognize words and expressions similar in their meaning which can substitute each other in texts while preserving the text meaning. However, there is no clear definition for such kind of similarity relationships between words. The goal of this work is to define such a relationship, explore its characteristics compared to the existing semantic relationships from the literature and show its practical usability for applications, such as Information Retrieval. Thus, after examination of the existing semantic relationships we defined lexical entailment as a new type of similarity relationship between words and determined two operational conditions for its practical recognition.

The comparison of the features of the proposed relationship to the classical semantic relationships revealed that this is indeed a new type of semantic relationship, which cannot be replaced by any of the existing relationships neither in separate nor as a group. Finally, we conducted a simulation experiment by applying two alternative document retrieval methods to six selected TREC1 queries, and demonstrated a high potential contribution of the new type of relationships to applications. In particular, the experiment showed that using words that lexically entail the query words to identify relevant documents can improve and even double both precision and recall values of the retrieval results.

חדש על המדף

מספרי האוניברסיטה הפתוחה

לספרים נוספים במגוון תחומים,
היכנסו לאתר למדא באינטרנט

חנות הספרים של האוניברסיטה הפתוחה
www.openu.ac.il/lamda

life information behavior of the participants. The data analysis emphasized the following points: Everyday experiences of the participants as reflected in their posts/messages to the forums. The way participants in the forums relate to the information behavior of parents of children with special needs based on their information interactions. Themes reflected in participants messages were connected to a very unique part of their everyday life: their child's disorder and life span coping with it. Participants of "ADHD forum" showed greater interest in health information issues. That interest derived from the disorder's nature and its consequences on the child's development. Early diagnosis and right medication therapy can make child's development normative. Participants of "families of people with mental retardation" expressed a greater interest in emotional coping with their children's disability. Information behavior of participants in both forums was collaborative and positive. Intensive exchange transactions were maintained in both forums, mostly by answering participants' questions. "ADHD forum" appeared to be information oriented while "families of people with mental retardation" forum was emotional support oriented. Information was given and received free of charge although it clearly had economic implications.

The larger amount of answers compared to questions in both forums, showed that the spirit of kindness and generosity was common to all participants. Participation in these two forums specifically and in health-related virtual communities in general has a very important contribution for participants. They helped and were helped by their peers. Weak ties with strangers became (very rapidly) meaningful relations between participants who share similar experiences. Participants teach professionals the meaning of a special experience: parenthood of children with special needs or living with special need. They present the problems and needs arising from this experience. Given the accurate information and feedback, professionals get a real opportunity to ameliorate services they give to both children and parents. A winning combination of experiential knowledge (of parents) and expertise (of professionals) is achieved. Only a small group of participants in both forums were responsible for the large majority of the messages, and the rest of the registered participants were mostly passive.. The researchers saw it as a weakness and recommended further study on enhancing participants' motivation to be more active in the forums.

A Comparison between Israeli News Sites in Russian and in Hebrew

Dr. Snunit Shoham, Department of Information Science, Bar-Ilan University Ramat-Gan, Israel,
shohas@mail.biu.ac.il

Svetlana Gopshtein - sgopshtein@gmail.com

The Russian speaking population of Israel, which is approximately 17.5% of the Jewish population, has developed a social-economic infrastructure with characteristics of cultural autonomy. One of the more conspicuous signs is the variety of Russian-language media available in Israel, including Internet news sites. The purpose of this study was to examine Israeli news websites in Russian and compare them to Israeli sites in Hebrew, in order to examine the differences in the currency, objectivity and reliability of reporting. The study also examined the format in which the information is presented and design patterns of sites in the two languages. Analysis of the content of six Russian and five Hebrew websites over time, including reporting of the same events, shows that the Russian sites offer less detailed information that is, at times, less up-to-date than the Hebrew sites. Furthermore, they supply less multimedia content and less interactivity. Most of the information on the Russian sites is presented briefly and on the basis of reports in the Hebrew media. By most parameters, the Hebrew news websites are better quality than the Russian sites.

The connection between book reading, linguistic knowledge and reading comprehension

Dr. Dafna Kaplan, Tel Aviv University - dafnak@macam.ac.il

Prof. Dorit Ravid, Tel Aviv University - doritr@post.tau.ac.il

Reading comprehension is one of the most important skills that children need to acquire and develop in the course of the school years. This study aimed to examine the relationship between the amount of book reading, reading teen magazines and internet chats, on the one hand, with reading comprehension and morpho-syntactic knowledge, on the other, in Hebrew-speaking children and adolescents.

94 school-going students, all monolingual native speakers of Hebrew of mid to high socioeconomic background, attending mainstream, well-established schools, participated in the study. The participants were from three groups of age / schooling levels – 4th-grade children aged 9 to 10 years attending grade school, 7th-graders aged 12 to 13 in middle school, and 11th-grade high school seniors aged 16 to 17 years. They read three narratives and three expository texts, answered comprehension questions about them and were administered 20 tests measuring command of Hebrew-specific morpho-syntactic constructions. The amount of book reading was examined by a Hebrew test designed following the Title Recognition test by Cunningham and Stanovich (1990), and by a questionnaire about the amount of books and teen magazines, participants read and the amount of chat writing they engaged in.

Results indicated more book reading was related to better morpho-syntactic knowledge and better text comprehension. In contrast, a negative correlation was found between the amount of teen magazine reading and reading comprehension and between the amount of Internet chat writing and linguistic knowledge.

Parents of Children with Special Needs in Internet Forums

Liora Kochavi, Rupin Academic Centre, kolior@nana10.co.il

Prof. Judit Bar-Ilan, Department of Information Science, Bar-Ilan University Ramat-Gan,
Israel, barilaj@mail.biu.ac.il

The article presents the findings of a qualitative study centered on two Internet forums, their participants, moderators and text-messages posted to the forums. The forums are maintained on an Israeli portal - Tapuz which hosts many forums, chat rooms and blogs. Parents and families of children with special needs are the target population of these two forums, the first forum is for parents and relatives of children with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD), and the second was for families of children with mental retardation.

Data was collected through passive observation of online messages posted by the participants. Participants' profiles were created from the information provided by them and the data were analyzed for emergent themes. These included demographics and experiences of parents or relatives of children with special needs. The forums were observed during two time periods: between 01/09/2005-28/09/2005 and between 01/01/2006-14/01/2006 (42 days of observation). 453 people participated in the forums and sent 3371 messages. Content analysis was the research method chosen to analyze online messages posted by the participants. The single message was the unit of analysis, though context of the whole thread was taken into account. Every message was classified according to one main theme. Many themes emerged as a result of researcher's closer acquaintance with the forums. Therefore a very detailed coding system was developed, based on Burnett's typology on information exchange in virtual communities (Burnett, 2000, 2004).

For classification of the message themes, 76 categories were created. The study focused on everyday

MEIDAAT

Journal of Information Science and Librarianship

VOLUME No. 5 | 2009

Editor

Orly Nathan
Meidaat@gmail.com

Editorial Chairperson

Dr. Irith Getz
gatzir@mail.biu.ac.il

Editorial

Prof. Judit Bar Ilan
Dr. Carol Hoffman
Ami Salant
Dr. Zehava Shemer
Prof. Moshe Yitzhaki

Published by the Israeli
Center for Libraries ©
22 Baruch Hirsch St.
POB 801 Bnei Brak 51108
Tel: 972-3-6180151
Fax: 972-3-5798048
E-mail: icl@icl.org.il
www.icl.org.il

ISSN: 1565-544X

Photographs:

At the Public Library of
Kiryat Shprinzak, Haifa.

Orly Nathan	Editorial	3
Dafna Kaplan Dorit Ravid	The Connection Between Book Reading, Linguistic Knowledge and Reading Comprehension	4
Liora Kochavi Judit Bar Ilan	Parents of Children with Special Needs in Internet Forums	19
Snunit Shoham Svetlana Gopshtein	A Comparison between Israeli News Sites in Russian and in Hebrew	44
Maayan Zhitomirsky-Geffet	What Are Words "With Similar Meaning" and How Do They Assist in Information Retrieval?	59
Victor Ben-Naim	Public Libraries in Israel – 2008	70
Rodica Lupo-Jacob	Books' Review - Holocaust Literature.	79
	Dictionnaire Critique de la Literature Europeenne des Camps de Concentration et D'extermination Nazis.	
	Holocaust Novelists. Dictionary of Literary Biography	
	Abstracts of Articles in English	84

Until 2003 The periodical was published under the title: "YAD LAKORE: Israel Journal of Library Information and Archive Sciences".